

25

Н. ҺӘСӘНОВ

МУАСИР АЗӘРБАЈЧАН
ӘДӘБИ ДИЛИНИН
ОМОНИМЛӘР ЛУҒӘТИ

«МААРИФ» НӘШРИЈАТЫ
Бакы—1981

Лүгәтин әлжамасына проф. А. М. Гурбанов рәј вермишдир.

Елми редактору: проф. Ә. З. Абдуллајев

© «Маариф» нәшријјаты, 1981

70105—000 201—80
М 652

АЗӘРБАЈЧАН ДИЛИНДӘ ОМОНИМИЈА

Дилчиликдә ән мүрәккәб проблемләрдән бири дә омонимија һадисәсидир. Дилдә омонимләрнин мөвчудлуғу јени һадисә дәјилдир. О, тарихи категоријадыр. Дилин ејни формалы бүтүн ваһидләри (морфем, сөз, сөз бирләшмәләри вә чүмләләр) арасында омонимик мүнәсибәт вардыр. Омонимија дилин вә нитгин ганунаујгун тәбни лексик-семантик вә лексик-грамматик амилләридыр. Омонимија дилин лексик вә грамматик элементләрини бирләшдирәрәк, өз фонетик структуруна көрә дилин мүәјјән инкишаф дөврүндә ујгунлашан морфем, сөз, сөз бирләшмәләри вә чүмләләри арашдырыр.

Дилчиликдә омонимија проблеминин өјрәнилмәсинин һәм нәзәри, һәм дә практик әһәмијјәти вардыр. Чүнки семаснолокијапын бир сыра мәсәләләри, хүсусән сөз проблемини, онун мәнасы омонимләрлә чох бағлыдыр.

ОМОНИМ СӨЗЛӘР

Омонимләр лингвистик һадисә олуб, дилин лексик вә грамматик хүсусијјәтләрини бирләшдирән, өз сәс тәркибинә көрә дилин инкишаф дөврләриндә мүәјјән охшарлығы олан, мәнача мүхтәлиф сөзләрдир. Булар бир дилә јох, бүтүн дилләрә хас олан бир һадисәдир. Һәр дилдә ишләнән омонимләрин өз хүсусијјәти вар, ону механики оларағ башга бир дилә көчүрмәк олмаз. Бу һәм мүхтәлиф, һәм дә ејни системли дилләрә аиддир. Түрк дилләринин һамысында омоним вар; ләкин онлар там ејнилик тәшкил етмир. Түрк дилләринин нәшр олуимуш лүгәтләрини бир-бири илә мүгајисә етсәк, омонимләрдә олан фәрғи ајдын көрмәк олар. Мәсәлән, Азәрбајчан дилиндәки *ағ—ағ; ај—ај; ары—ары; ат—ат; ашығ—ашығ; бағ—бағ; бал—бал; без—без; бел—бел; биз—биз; боз—боз; газ—газ; гара—гара; гәза—гәза; гәрар—гәрар; гурд—гурд; дағ—дағ; дар—дар; диван—диван; долу—долу; дон—дон; дөвләт—дөвләт; дүз—дүз;*

асар—асар; көј—көј; мат—мат; сағ—сағ; сап—сап; сары—сары; сач—сач; сәфәр—сәфәр; сиркә—сиркә; топ—топ; чалғы—чалғы; чап—чап; чичәк—чичәк вә с. омоним чәркәләрин бир гисми түрк, түркмән, татар, өзбәк дилләриндә омоним чәркә, бир гисми исә чохмә'налы кими верилир. Түрк дилиндә *ағ, ат, ашыг, боз, гәрар, диван, көј, сап, сары, сәфәр, чалғы, чин*; түркмән дилиндә *без, бел, боз, гара, асар, көј, мат, сач, чичәк*; татар дилиндә *ағ, ашыг, бағ, без, бел, боз, гара, дағ, дар, долу, сағ, сап, сач*; өзбәк дилиндә *көј, ај, мат, ал, ары, бал, биз, гара, гәрар, дал, чалғы* чохмә'налы вә ја бирмә'налы кими изаһ олунар.

Түрк, түркмән, татар вә өзбәк дилләри Азәрбајчан дили илә бир системә аиддир. Бәс онларын омоним чәркәләриндәки фәргли чәһәтләр нә илә әлагәдардыр? Бу, һәмнин дилләрин тарихән гәдимлији, инкишафы, башга дилләрлә әлагәси, алынма сөзләрин о дилләрин өз сөзләри илә формача ејниләшмә дәрәчәси, сөзләрин фонетик вә график хүсусијәтләри, лүгәт тәртибчиләринин формача ејни, мә'нача мүхтәлиф олан вәһидләри нечә изаһ етмәси, чохмә'налы сөзләрлә омонимләр арасында фәрг гојма имканы илә бағлыдыр.

Јухарыда гејд олуна Азәрбајчан дилиндәки омоним чәркәләрин бир гисминин үзвләри, мә'налары, формасы түрк, түркмән, татар вә өзбәк дилләриндәки омоним чәркәләрә ујғун кәлсә дә, диқәр гисми кәмијјәтнә, мә'насына вә јазылышына көрә фәргләнир.

ОМОНИМЛӘРИН МҮӘЈЈӘНЛӘШДИРИЛМӘСИ

Омонимләрин мүәјјәнләшдирилмәсинин һәм практик, һәм дә нәзәри әһәмијјәти вар. Нәзәри чәһәтдән сөзүн бир сыра хүсусијәти, мә'на һүдуду мүәјјән едилир. Практик чәһәтдән исә лүгәтләрин тәртибинә көмәк едир.

Дәрсликләрдә, адәтән, омонимләр сәсләнмәләринә көрә дејил, мә'нача мүхтәлиф сөзләр кими мүәјјәнләшдирилир.

Омонимләри јалпыз ејни мәншәли, формача ејни, мә'нача мүхтәлиф сөзләр кими тә'јин етмәк олмаз, чүнки омоформ, омофон, омограф, пароним сөзләр дә бу хүсусијәтләрә малиқдир. Онлары «бир ифадә едәннин бир нечә мүхтәлиф ифадә олунаны вар» кими дә мүәјјән етмәк доғру дејил. Онда чохмә'налы сөзләрин бүтүн мә'налары омоним ола биләр. Бу тә'рифләрдә омонимләрин тарихи характерли олмасына, онларын мүхтәлиф типләринин мөвчудлуғуна

ишарә едилмир. Бурада омонимләрин өзүнәмәхсус хүсусијәтләри јаддап чыхарылыр. Формал чәһәтләрә әсасланаараг грамматик вә лексик системләр бирләшдирилир.

Омонимләрә анчаг бир чүтлүк кими бахмаг олмаз. Бу чүр мүнәсибәт омонимләрин дәјишмәз, сабит олдуғуну гәбул етмәкдән ирәли кәлир. Һалбуки башга дил һадисәләри кими, омонимләр дә дәјишир. Дәјишмә тәдричән олур, мүәјјән шәрант вә сәбәбләрлә бағлыдыр. Омонимләрин кәмијјәти бир тәрәфдән фәал вә гаршысыалынмаз шәкилдә чанлы аффиксинал елементләрлә исим, фе'л вә бә'зән дә сифәтләрдән төрәјәрәк артыр. Диқәр тәрәфдән исә һәмни дөврдә омонимләр фасиләсиз олараг јох олуб кедир. Бу, мүхтәлиф семантик вә синтактик сәбәбләрлә әлагәдардыр. Дилдә омоним чәркә ады алтында ән азы ики сөзү — үзвү баша дүшмәлијик, мәсәлән, күп (су габы) — күп (сап кечирилән јер), күрәкли (күрәји енли) — күрәкли (әлиндә күрәк олан), күтлә (әһали) — күтлә (метал јығыны), көрмәк (растлашмаг) — көрмәк (ичра етмәк), көрүш (данышыг үчүн ајрылан вахт) — көрүш (фикир) вә с.

Дилимиздә үч вә үчдән артыг үзвү омоним чәркәләр дә вардыр. Белә омоним чәркәләрә дилимизин мүхтәлиф инкишаф мәрһәләләринә вә һал-һазырки мүхтәлиф функционал үслубларына аид фактлары тутушдурдуғумуз заман раст кәлмәк олур. Бир нечә үзвү исмин омоним чәркәләр диалект вә алынма сөзләр һесабына, фе'лләрдә исә чохмә'налы сөзүн мә'нача ајрылма вә ишләнилмә дәрәчәсинә көрә јараныр, мәсәлән, кор (көрмәјән) — кор (хәстәлик, маһ.) — кор (күт, дан.), күт (чөрәк) — күт (кәсәри олмајан аләт) — күт (бачарыгсыз), күлчә (филиз гырынтысы) — күлчә (чөрәк) — күлчә (дешик), көкләмәк (аләти сазламаг) — көкләмәк (сырымаг) — көкләмәк (дәбәртмәк), көјәрмәк (чүчәрмәк) — көјәрмәк (үшүмәк) — көјәрмәк (өзүндән чыхмаг), көк (ағачын ришәси) — көк (бот. јер көкү) — көк грам. сөзүн мә'налы һиссәси) — көк (нәсил) — көк (вәзијјәт) — көк (јағлы) — көк (кефи јүксәк олан), күрә (фарс. очаг) — күрә (әр. кирдә) — күрә (дүнја) — күрә (гулағы узун олан) вә с.

Омонимләр бир сөзү дејил, ејни сәсләнән мүхтәлиф сөзләри әһатә едир. Онлар бир-бириндән јалпыз лексик мә'наларына көрә дејил, сосиоложи, ареал, үслуби вә ја хроположи чәһәтдән дә фәргләнир. Бу вә ја диқәр дилдә омоним сөзләрин чохлуғу әсәсән биркөклү, бирһечалы сөзләрин кәмијјәти илә бағлыдыр. Һансы дилдә биркөклү, бирһечалы сөзләр чохдурса, о дилдә омоним сөзләрин кәмиј-

јәти артыг олачагдыр. Инкилис дилиндә олдугу кими, Азәр-бајчан дилиндә дә омоним сөзләр чохдур. Чүнки бу дилләр-дә сөзләрнин әсас һиссәси бирһечалы вә икиһечалыдыр.

Омонимләри формача ејни, мә'нача мүхтәлиф сөзләр-дән фәргләндирмәк, онлары ајрыча бир лексик ваһид кими мүәјјән етмәк үчүн ашағыдакы чәһәтләри нәзәрә алмаг лазымдыр:

1. Мә'нача мүхтәлифлик. Омоним чәркәнин үзвләри бир-бириндән мә'наларына көрә фәргләнир. Онларын ифадә етдикләри әшја вә ја һадисәләр арасында јахынлыг олмур.

2. Формача ејнилик. Омоним чәркәнин үзвләри өз сәс комплексләринә көрә бир-биринин там ејни олмалыдыр.

3. Тәләффүзчә ејнилик. Омоним чәркәнин үзвләри тәләффүзчә бир-бириндән фәргләнмәмәлидир.

4. График чәһәтдән ејнилик. Омоним чәркәнин үзвләри график чәһәтдән — јазылышча ејни олмалыдыр.

5. Ејни вә мүхтәлиф нитг һиссәләринә аидлик. Омоним-ләрини бир гисми (лексик омонимләр) бир нитг һиссәсинә, бир гисми исә мүхтәлиф нитг һиссәсинә (лексик-грамматик омонимләр) аид олур. Мәсәлән, **чалғы** (мусиги аләти) — **чалғы** (сүпүркә). Бунларын һәр икиси исимдир. **Гала** (истеһкам) исим — **гала** (галамаг) фе'лдир.

6. Ејни вә мүхтәлиф синтактик функцијалылыг. Бир нитг һиссәсинә аид олан омонимләр бир синтактик вәзифәли олур; мәсәлән, **вәзифә** (борч, *ис.*) — **вәзифә** (гуллуғ, *ис.*) сөзләри чүмләдә ејни функцијалы олур: ја һәр икиси мүб-тәдә, ја тамамлыг вә ја да хәбәр олачагдыр. Мүхтәлиф нитг һиссәләринә аид олан омонимләр мүхтәлиф функцијалы олур. Мәсәлән, **ат** (исим) — **ат** (фе'л), **тут** (исим) — **тут** (фе'л) омонимләринин биринчи компоненти чүмләдә **ат** (һејван), **тут** (ағач) мүбтәдә вә ја тамамлыг, о бири компоненти **ат** (атмаг), **тут** (тутмаг) исә хәбәр олачагдыр.

7. Ејни вә мүхтәлиф мәншәли олмаг. Омонимләрин бир гисми мүхтәлиф мәншәли сөзләрнин тәсадүфи сәс ујғунлуғуна әсасланыр, диқәр гисми исә чохмә'налы сөзләрдән әмә-лә кәлир. Мәсәлән, **буцаг** (күнч, *ис.*) — **буцаг** (һәндәси фи-гур, *ис.*), **бағлы** (өртүлү, *сиф.*) — **бағлы** (мәфтил, *сиф.*) **битирмәк** (гуртармаг, *ф.*) — **битирмәк** (јетишдирмәк, *ф.*) сөзләринин мәншәји ејнидир. **Бел** (аләт, *ис.*) — **бел** (арха, *ис.*), **гајын** (әр вә арвадын гардашы, *ис.*) — **гајын** (ағач, *ис.*), **ган** (маддә, *ис.*) — **ган** (анламаг, *ф.*) сөзләринин мән-шәји исә мүхтәлифдир.

8. Омоним чәркәләрин компонентләри һәм көкләринә, һәм дә лексик вә грамматик әләмәтләринә көрә ејни олма-лыдыр, мәсәлән, **дағлар** — **дағлар**, **јашы** — **јашы** вә с.

Демәли, омонимләр формача, тәләффүзчә вә график чә-һәтдән ејни, мә'нача бир-бириндән фәргләнән, мә'на үму-милији вә араларында ассосиатив әләгә һисс олунмајан, ејни вә мүхтәлиф мәншәли, ејни вә мүхтәлиф нитг һиссәлә-ринә аид сөзләрдир.

Омоним чәркә әмәлә кәтирән **дан** (шәфәг) — **дан** (инкар етмәк), **дин** (мәзһәб) — **дин** (данышмаг) сөзләрини сәслән-мәләринә, тәркибләринә вә јазылышларына көрә бир-би-риндән фәргләндирмәк мүмкүн дејил, чүнки бу чәһәтдән онлар ејни сөзләрдир. Лакин бу омоним чәркәләрин үзвлә-ринин мә'налары, грамматик категоријалары, функцијала-ры вә ишләдилмә саһәләри мүхтәлифдир. **Дан** шәфәг вә **дин** мәзһәб мә'насында исим, **дан** инкар етмәк вә **дин** данышмаг мә'насында фе'лдир.

Омонимләр тарихи категорија олса да, дилин индики вә-зијјәти нәгтеји-нәзәриндән синхрон планда мүәјјәнләшди-рилмәлидир. Чүнки онлар сөзләрин јалныз харичи форма-ларынын ујғунлуғуна, мә'на әләгәсинин олмамасына көрә јох, һәм дә һәмин сөзләрнин мә'насына әсасән фәргләнди-рилир. Онлара тарихилик бахымындан јанашылса, бир көк-дән төрәјән, мүхтәлиф мәфһумлар ифадә едән сөзләр омо-ним һесаб олунмамалыдыр. Чүнки әввәлә, омонимләри ети-моложи чәһәтдән тә'јин етмәк чох чәтиндир, икинчиси, он-ларын бир гисми мүасир дилимиздә артыг омоним һесаб олунмур.

Синхроник планда омонимләрин изаһ едилмәси тарихи-лији тамам рәдд етмир. Онларын мүасир тәбиәти тарихи мә'луматларла зәнқинләшдирилир. Тәсвир олуан сөзүн тә-биәти гаршылыгылы шәкилдә һәлл олунур; индики вә кеч-миш вәзијјәти тутушдурулур. Лакин тарихән ејни олан сөзләрнин мүасир тәбиәти онларын кенетик үмумилији, тар-ихи әләгәләри, мә'на вә функцијаларынын ардычыл дәјиш-мәсинә әсасән јох, актуал функцијасы, мә'на вә формасы, башга сөзләрлә мә'на әләгәси, синтактик вә лексик бирләш-мәләри вә үслуби сәчијјәләри илә ачылыр.¹

Дилдә лексик вә морфоложи системләрин ганунаујғун әләгәси сәјәсиндә дилин сөз јаратма имканы тәдричән ин-

¹ А. А. Юлдашев. Принципы составления тюркско-русских словарей, М., 1972, сәһ. 237.

кишаф едэрэк кенишленир, тэкмиллешир. Көк сөзлэрин жени мәнәлар кәсб етмәси вә ја шәкилчилэрин көмәји илә онлардан жени сөзләр алыныр. Һал-һазырда ејникөклү сөзлэрин исим-фе'л, фе'л-исим, исим-сифәт, сифәт-исим вә с. икили тәбиәти кечмишин галыгы кими өзүнү көстәрир. Сөзләр мәнз бу јолла мәнәча кенишләнмиш, шахәләнмишдир. Көк сөзлэрин мүхтәлиф нитг һиссәләри кими ишләдилмәси вә шәкилчиләр лексик-грамматик омонимлэрин јаранмасында әсас олмушдур.

Түрк диллэринин материалларына мүрачиәт етдикдә ајдын олур ки, фе'ллә адын омонимлији тәсадүфи сәс ујғунлуғу вә ја адларын фе'лдән төрәмәси дејилдир. Ејни көкүн ад вә фе'л кими ишләнмәсиндә чидди бир ганунаујғунлуғ мөвчуддур. Илкин омонимлэрин әсасыны фе'л вә ад мәнәсында ишләдилән илкин көкләр тәшкил едир.

Фе'л вә ад көкләри арасындакы гаршылығлы мүнәсибәти «һәрәкәтләр ону ичра едән әшја арасында олан мүнәсибәт, јәни һәрәкәт илә материјанын вәһдәти формал чәһәтдән өз варлығыны бу мәфһумларын шүүрумудда фәргләндириләрәк абстрактлашдырылдығы бу дөврдә дә сахланмыш олур. Даһа доғрусу, истәр әшјаны, истәрсә дә она хас олан һәрәкәти ифадә едән форма — сөз өз вәһдәтини (ејни-лијини) мұһафизә едир, јәни ејни фонетик тәркибә малик олан сөз мүхтәлиф шәраитдә һәм әшјаны, һәм дә һәрәкәти билдирмәк хүсусијјәтини мұһафизә едир, мәсәлән, *сач* (маг) — фе'л, *сач* — исим, *көч* (мәк) — фе'л, *көч* — исим, *дүз* (мәк) — фе'л, *дүз* — исим, сифәт вә ја зәрф, *ач* (маг) — фе'л, *ач* — исим, сифәт вә ја зәрф вә с.»¹

Фе'лләрлә исимлэрин омонимләшмә просеси бир «сөзүн мүхтәлиф мәнәја ајрылмасы јолу илә дејил, әксинә, өз маһијјәти е'тибарилә бир вәһдәт тәшкил едән әшја вә һәрәкәт мәфһумларынын гәдим ифадә формасынын индијә гәдәр мұһафизә олунмасы јолу илә»² бағлыдыр.

Омонимләр тарихән кенетик чәһәтдән мүхтәлиф олан ики сөзүн формача ујғунлашмасы вә ја бир сөзүн — чохмәналы сөзүн ики мүстәгил мәнәналы сөзә ајрылмасы, башга дилләрдән сөз алма јолу илә јаранса да, онлары мүүјјәнләшдирәркән мүхтәлиф тәләбләр ирәли сүрүлмәлидир. Чохмәнәналы сөзләрдән вә кенетик чәһәтдән мүхтәлиф сөзләрдән

¹ С. Чәфәров. Азәрбајчан дилиндә сөз јарадычылығы, Бақы, 1960. сәһ. 13.

² Јенә орада.

јаранан омонимләр арасында фәрг мәнәна әлағәсинин олуб-олмамасы илә бағлыдыр. Бу фәрг онларын омонимлијинә мане олмур. Омонимлэрин маһијјәти ики изоморф сөзүн арасында мәнәна әлағәсинин олмасы вә ја олмамасы илә дејил, онларын һәмин дилдә данышанлар төрәфиндән шәксиз-шүбһәсиз ајры-ајры сөзләр кими дәрк едилмәси вә мөвчудлуғу илә мүүјјәнләшир.

Дилдә омонимләри тәјин етмәк үчүн һәлә универсал ме'јар јохдур. Бу мүмкүн дә дејилдир. Чүнки сөзләр дәјишир, чохмәнәналылығдан омонимлијә, омонимликдән чохмәнәналылыға кечир.

Дилчилликдә омонимләри мүүјјәнләшдирмәк, дәгигләшдирмәк үчүн (универсал ме'јар олмаса да) мәнәна, етимоложи, синонимлик, сөзјаратма, лексик-грамматик вә с. ме'јарлар вардыр.

Омонимләрдә мәнәна ме'јары әсасдыр. Чүнки онларын өзү мәнәнача групплашмыш сөзләрдәндир. Бу ме'јар бүтүн омонимләрә тәтбиг олуна биләр. О бири ме'јарлар исә мәнәна ме'јарыны тамамлајыр, ону дәгигләшдирир.

Мәнәна ме'јары чохмәнәналы сөзләрдән төрәјән омонимләрдә, метафорик омонимләрдә, конверсија јолу илә јаранан омонимләрдә, бир сөзлә, лексик омонимләрдә һәлледичи рол ојнајыр.

Тарихи, етимоложи, лексик-грамматик омонимләрдә лексик-грамматик ме'јар әсасдыр.

ОМОНИМЛЭРИН ИНКИШАФЫ ВӘ ЈАРАНМА ЈОЛЛАРЫ

Башга сөзләр кими, омонимләр дә дәјишир, инкишаф едир, јараныр. Јени мәфһумларын әмәлә кәлмәси, сөзлэрин јени мәнәна кәсб етмәси, мүхтәлиф диллэрин бир-бири илә гаршылығлы әлағәси вә с. кими сәбәбләр омонимлэрин мејдана кәлмәсиндә мүүм рол ојнајыр.

Дилдә омонимлэрин инкишафы вә артымы бир сыра амилләрлә бағлыдыр. Бу амилләр, әсасән, ашағыдакылардыр:

1. Халгын ичтимаи һәјатында баш верән дәјишикликләр.
2. Сөзүн мәнәнача инкишаф етмәси; чохмәнәналы сөзләрдән јени лексик ваһидлэрин әмәлә кәлмәси.
3. Төрәмә мәнәналарын диференсиаллашмасы.
4. Фонетик дәјишмә.
5. Алынма сөзләр.

6. Эсил вә алынма сөзләрин фонетик тәркибчә тәсадүфи охшарлығы.

7. Дүзәлтмә јолла сөз артымы.

8. Лексик мә'на галмагла грамматик мә'нанын инкишафы.

9. Мүхтәлиф елми-техники мәфһумларын үмумишләк сөзләрлә ифадә олунмасы вә с.

Омонимләрин әмәлә кәлмә јолларыны үч шәкилдә группашдырмаг олар:

1. Лексик јолла әмәлә кәлән омонимләр.

2. Морфоложи јолла јаранан омонимләр.

3. Синтактик јолла мејдана кәлән омонимләр.

ЛЕКСИК ЈОЛЛА ӘМӘЛӘ КӘЛӘН ОМОНИМЛӘР

Лексик јолла јаранан омонимләр өз садәлији вә тарихи-лији илә морфоложи вә синтактик јолларла әмәлә кәлән омонимләрден фәргләнир. Бу омонимләрин тарихи гәднимдир. Неч бир грамматик вә сөзјаратма васитә, синтактик әләгә олмадан да сөзләр омонимләшир. Бу јол формасына көрә садә, лакин мејдана кәлмәсинә көрә чох мүрәккәбдир. Буларын һамысынын тарихән нә заман вә нечә әмәлә кәлдијини мүәјјәнләшдирмәк, лүгәт тәркибиндә нә вахт дәјишдијини демәк чәтиндир. Инди бу сөзләрә биз һазыр шәкилдә көрүрүк, ишләдирик.

Лексик јолла әмәлә кәлән омонимләрин мүасир әдәби дилимизин лүгәт тәркибинин зәнкинләшмәсиндә мүәјјән ролу вардыр.

Бу јолла омонимләр ашағыдакы һалларда мејдана кәлир: 1) чохмә'налылыгдан төрәмә, 2) үмуми вә хүсуси исимләрин бир-биринә кечмәси, 3) метафора вә метонимија, 4) топонимија, 5) антономазија, 6) евфемизм, 7) тәсадүфи сәс ујғунлуғу, 8) алынма сөзләр, 9) терминләр, 10) фонетик дәјишмә, 11) нитг һиссәләринин бир-биринә кечмәси: субстантивләшмә, атрибутивләшмә, адвербиаллашма, әсас сөзләрин гејри-әсас сөзләр мөвгејинә кечмәси вә с.

Чохмә'налы сөзләрден төрәјән омонимләр. Полнсемантик сөздән бирдән-бирә јени сөз әмәлә кәлмир. Бу тәдричән баш верир. Јени јаранан сөзләр һәмин сөзүн әсас мә'насындан әлавә мә'наларынын тамам ајрылмасы нәтичәсиндә олур.

Чохмә'налы сөзүн ајрылан мә'насы әсас — илк мә'на илә аралыг, говушуг әләгәни кәсир, јени мә'на әләгәси әса-

сында мөһкәмләнир. Сөз мә'нача дәјишмәклә бәрәбәр, башга лексик чәркәјә дахил олараг әввәлки синтактик әләгәсини дә итирир. Чохмә'налы сөздән әмәлә кәлән омоним сөз өз лексик вә грамматик мә'наларына көрә төрәдији сөздән фәргләнир, диференциаллашыр. Әлбәттә, бунун үчүн вахт лазымдыр. Сөздә тәдричән әмәлә кәлән јени мә'налар онун мә'на бирлијини позмаг үчүн зәмин һазырлајыр. Чохмә'налы сөзләрин әсас вә төрәмә мә'налары арасындакы асоспәтив әләгә о гәдәр зәифләјир ки, ону һисс етмәк олмур, әләгә позулур, мә'нача мотивләшмә кедир. Бу, омонимләрин јаранмасы илә нәтичәләнир. Омоним сөз әсас сөзлә мә'на әләгәсини итирәрәк өз нөвбәсиндә төрәмә мә'наларыны јығылмасы јолу илә мә'на һәчмини зәнкинләшдирир.

Чохмә'налы сөзләрден әмәлә кәлән омонимләрә ашағыдакы нүмунәләри кәстәрмәк олар:

Басма I — рәнк

Басма II — мөһүр.

Басма III — су чәкән ка-
быз.

Басма IV — нахыш.

Басма V — чап.

Бахыш I — бахма.

Бахыш II — әгидә.

Бич I — ағачда әмәлә кә-
лән зоглар.

Бич II — рәсми олмајан
ата-анадан ушаг.

Гол I — бәдәнин бир үзвү.

Гол II — имза.

Гызыл I — метал.

Гызыл II — гырмызы.

Гондармаг I — гурмаг.

Гондармаг II — ујдурмаг.

Гурулуш I — систем.

Гурулуш II — әсәрин тәр-
тибаты.

Алынма сөзләр һесабына јаранан омонимләр. Дилимиздә ишләнән омонимләрин мүәјјән һиссәси алынма сөзләрин пајына дүшүр. Мүәјјән тарихи сәбәб вә һадисәләрлә әләгә-дар олараг башга дилләрден дилимизә кечән сөзләрин бир гисми омоним сөзләр кими ишләдилир. Башга дилләрден кечән сөзләр васитәсилә әмәлә кәлән омонимләр мүхтәлифдир.

Алынма сөзләр омоним чәркәнин үзвү кими ики шәкилдә иштирак едир:

1. Неч бир дәјишиклик едилмәдән, әслиндә олдуғу кими омонимләшәнләр.

2. Фонетик вә ја морфоложи дәјишиклик едилмәклә омонимләшәнләр.

Алынма сөзләр әсасында мүәјјәнләшән омоним чәркә-ләрин үзвләринин һамысы алынма вә ја бири алынма, о

бириси исә эсл сөз олур. Алышма сөзлөрдән дүзәләп омоним чәркәләрә х а л и с, бири алышма, дикәри исә эсл сөз олан омоним чәркәләрә г а р ы ш ы г демәк олар.

Эрәб мәншәли омонимләр. Ашағыдакы омоним чәркәләрин үзвләри эрәб мәншәлидир:

Аләм (кашиат) — **аләм** (чохлу) — **аләм** (чох мараглы).

Бәһс (muhahisa) — **бәһс** (әсәри бир һиссәси).

Фарс мәншәли омонимләр. Белә омонимләрин һамысы фарс мәншәли сөзләрдән ибарәтдир:

Бәнд (бугум) — **бәнд** (шә'р бөлкүсү) — **бәнд** (сәдд) — **бәнд** (вургун) — **бәнд** (маддә);

Бәһрә (верки) — **бәһрә** (мәһсул).

Бәйнәлмиләл сөзлү омонимләр:

Аксија (фр. гүмәтли кағыз) — **аксија** (фр. сијаси иш, чыгыш).

Акт (лат. сәнәд) — **акт** (лат. ичлас).

Бокс (инк. идман һөвү) — **бокс** (инк. палата) — **бокс** (инк. сач вурма үсулу) вә с.

Мүхтәлиф мәншәли гарышыг типли омонимләр:

Бал (азәрб. ширин маддә) — **бал** (фарс. ганад) — **бал** (фр. рәгс кечәси) — **бал** (фр. дәрәчә).

Бар (фарс. мәһсул) — **бар** (фарс. жүк) — **бар** (юн. һава тәзјиги ваһиди) — **бар** (инк. гәлјаналты) — **бар** (фр. сәј; дајаз јер) — **бар** (инк. газыма машынынын әсас кәсичи һиссәси) — **бар** (азәрб. киф).

Диван (рус. тахт) — **диван** (фарс. зүлм етмә) — **диван** (фарс. күллијјат) вә с.

Топонимија јолу илә јаранан омонимләр. Топонимләшмә јолу илә әмәлә кәлән омонимләрә топонимик омонимләр дә дејилир.

Чоғрафи адлар үмуми мәфһумларын конкретләшдирилмәси вә фәрдиләширилмәси илә әлагәдар олараг әмәлә кәлмиш вә кәлмәкдәдир. Топонимләшмә үмуми мәфһумларын конкрет үнванла бағланмасы просесидир. Үмуми мәфһумларын конкретләшдирилмәси вә фәрдиләширилмәси нәтичәсиндә ејничинсли әшјаларын үмуми адыны билдирән үмуми сөзләр — адлар ејни заманда хүсуси адлары да ифадә едир. Онлар ејничинсли әшјалары бир-бириндән фәргләндирәрәк хүсусиләшир, конкрет — хүсуси ада чеврилир. Демәк, бир сөз һәм апелләтив, һәм дә топоним кими дәрк едилир, ишләдилир.

Үмуми сөз конкрет объект ифадә етдији заман илк мә'насындан ассосиатив әлагәснини зәифләдир, кетдикчә ондан

тамамилә ајрылараг јени хүсуси ада, конкрет вә тәк бир мәфһума хидмәт едән сөзә чеврилир.

Топонимләр үмуми сөзләрдән лексик-семантик, морфоложи вә синтактик үсулларла төрәјир. Лексик-семантик үсул даһа гәдим вә әсасдыр. Чүнки бу јолла јаранан топонимләр даһа чохдур.

Үмуми вә топоним сөзләр арасындакы гаршылыгы әләгә нәтичәсиндә әмәлә кәлән топонимик омонимләри ики група ајырмаг олар:

1. Үмуми сөзләрин топонимләрә кечмәси.

2. Топонимләрин үмуми сөзләрә кечмәси.

Үмуми исимләрин хүсуси исимләрә кечмәси илә јаранан омонимләр. Мадди варлыглары, мәнәви вә абстракт анлајышларын үмуми адыны билдирән үмуми исимләр хүсуси исимләрә кечәрәк үмумилик ифадә едән конкрет вә абстракт анлајышлары хүсусиләшидир:

Дурна (үмуми) — **Дурна** (хүсуси), **кәклик** (үмуми) — **Кәклик** (хүсуси), **көјәрчин** (үмуми) — **Көјәрчин** (хүсуси).

Бадам (үмуми) — **Бадам** (хүсуси), **Гөнчә** (үмуми) — **Гөнчә** (хүсуси), **Бәнөвшә** (хүсуси), **гөнчә** (үмуми) — **Гөнчә** (хүсуси) вә с.

Афәт (үмуми) — **Афәт** (хүсуси), **шәкәр** (үмуми) — **Шәкәр** (хүсуси), **ширин** (үмуми) — **Ширин** (хүсуси), **алмаз** (үмуми) — **Алмаз** (хүсуси), **гәнбәр** (үмуми) — **Гәнбәр** (хүсуси), **дәмир** (үмуми) — **Дәмир** (хүсуси), **зүмрүд** (үмуми) — **Зүмрүд** (хүсуси), **јагут** (үмуми) — **Јагут** (хүсуси) вә с.

Хүсуси исимләрин үмуми исимләрә кечмәси илә јаранан омонимләр. Бу үсулла әмәлә кәлән омонимләри ики група бөлмәк олар:

1. Истәһсал едән хүсуси јер адынын истәһсал етдији мәһсулун адына верилмәси:

Сираб (хүсуси, јер ады) — **сираб** (үмуми, минерал су ады), **Бостон** (хүсуси, јер ады) — **бостон** (үмуми, парча ады), **Шевиот** (хүсуси, јер ады) — **шевиот** (үмуми, парча ады) вә с.

2. Ихтирачынын хүсуси адынын ичад етдији әшјаја верилмәси:

Ампер (хүсуси) — **ампер** (үмуми), **Кулон** (хүсуси) — **кулон** (үмуми), **Ом** (хүсуси) — **ом** (үмуми), **Волт** (хүсуси) — **волт** (үмуми), **Боткин** (хүсуси) — **боткин** (үмуми), **Галифе** (хүсуси) — **галифе** (үмуми), **Маузер** (хүсуси) — **маузер** (үмуми) вә с.

Бәнзәтмә нәтичәсиндә јаранан омонимләр. Тәркиб вә формача бир-биринә бәнзәјән әшја вә ја һадисәләр ајры-

ајры дежил, бир сөзлө, ејни фонетик тәркиблө ифаде олукур. Эввөл мөвчуд олан эшјаја охшар олараг мејдана кәлән эшја башга сөзлө дежил, эввөлки эшјанын ады илө адлан-дырылыр. Беләликлө, бир сөз ики мөфһума хидмөт өтмөли олур. Эшја вө ја һадисәләрин бир-биринө бөңзәмәси нәтичәсиндә эмәлө кәлән омонимләри ики група ајырмаг олар:

1. Эшјаларын бир-биринө бөңзәмәси илө.
2. Ејни процес вө һадисәнин бир-биринө бөңзәмәси илө.

Эшјаларын бир-биринө бөңзәмәси јолу илө јаранан омонимләр формал чәһәтә әсасланыр; мәсәлән, *гитә* (јер) — *гитә* (ше’р формасы), *гызылча* (бөдөндө сәпки) — *гызылча* (мејвө), *гырма* (хырда күрәчикләр) — *гырма* (одун) — *гырма* (гајчы илө вурулмуш), *гыров* (шеһин допмуш зәррәләри) — *гыров* (көз нөгсаны) вө с.

Ејни процес вө һадисәләрин бир-биринө бөңзәмәси нәтичәсиндә јаранан омонимләрдә һадисәләр бир-биринө ја там, ја да гисмән охшайыр; мәсәлән, *сүзмә* (сүзүлмүш гатыг) — *сүзмә* (плов нөвү), *басдырма* (кизләтмә) — *басдырма* (кабаб нөвү), *ағачдәлән* (гуш ады) — *ағачдәлән* (алөт) вө с.

Антономазија илө јаранан омонимләр. Антономазија хүсуси адларын мүәјјән мә’нада үмумиләшдириләрәк ишләдилмәсидир. Антономазија васитәсилө омонимләр ашағыда көстәрилән хүсусијјәтләрлө әлагәдар олараг јараныр:

1. Һәмнин шәхсә хас олан вө ја аид едилән кејфијјәтин мүчәррәд мә’нада ишләдиләрәк онун өз ады илө ифаде олунамасы нәтичәсиндә.

2. Эввөл бу ады дашыјанын хүсусијјәтләринин метафорик јолла һәмнин шәхси ифаде едән хүсуси ада тәтбиги нәтичәсиндә.

Мәсәлән, Демон, Морфеј, Отелло, Донжуан, Лоғман, Мәчнун, Короғлу, Фәрһад, Һачы Гара, Эзраил, Иблис, Бојкот вө с.

Отелло (хүсуси ад) — *отелло* (гысганч), **Донжуан** (хүсуси ад) — *донжуан* (шәһвәтпәрәст), **Лоғман** (хүсуси ад) — *лоғман* (биличи һәким), **Мәчнун** (хүсуси ад) — *мәчнун* (ашиг), **Короғлу** (хүсуси ад) — *Короғлу* (икид), **Фәрһад** (хүсуси ад) — *Фәрһад* (гәһрәмән), **Һачы Гара** (хүсуси ад) — *Һачы Гара* (хәсис), **Эзраил** (хүсуси ад) — *эзраил* (чәллад), **Иблис** (хүсуси ад) — *иблис* (һиләкәр) вө с.

Евфемизм јолу илө јаранан омонимләр. Омонимләрин јаранмасында евфемизм характерли сөзләрин дә мүәјјән ролу вардыр.

Евфемизм әһвали-руһијјәдә пис тә’сир едә билән сөз вө ифаделәрин хошакәлмәз һадисәнин тә’сир дәрәчәсини јумшалдан вө зәифләдән сөз вө ифаделәрлө әвәз олунамасы нәтичәсиндә јараныр. Белә әвәзләнемәләр мүхтәлиф шәраит, мүнәсибәт, мәгсәд вө сәбәблө бағлыдыр. Сөз вө ифаделәр өз һәгиги дежил, мәчази, долајы мә’насында ишләдилмәклө евфемизм характерли олур.

Дилдә сөз вө ифаделәр евфемистик вө һәгиги мә’наларда ишләдиләрәк јени омоним чәркәләр әмәлө кәтирир; мәсәлән, *сөнмәк, пијада, узунгулаг, боз, хәстә, јухуламаг, көчмәк, дәм, јалғузаг, ағырајағлы* вө с.

Сөнмәк (*һәгиги*, кечмәк) — *сөнмәк* (евфемизм, өлмәк).

Пијада (*һәгиги*, ајагла кетмәк) — *пијада* (евфемизм, савадсыз, күт).

Узунгулаг (*һәгиги*, һејван) — *узунгулаг* (евфемизм, гапмаз, баша дүшмәз).

Хәстә (*һәгиги*, нахош) — *хәстә* (евфемизм, дәли).

Тәсадүфи сәс ујғунлуғу јолу илө сөзләрин омонимлији. Омонимләрин бир гисми тәсадүфи сәс ујғунлуғу нәтичәсиндә јараныр. Бунларын мәншәји мүхтәлифдир. Дилимиздә бу јолла әмәлө кәлән омонимләр мүхтәлиф сәбәбләрлө бағлы олараг формача тәсадүфән ејниләшир. Омонимләр ајры-ајры конкрет дилләрин лексик системи илө бағлыдыр. Мүхтәлиф сөзләр сәс ујғунлуғуна көрә омоним әмәлө кәтирир. Бу процесдә јалһыз семантик дежил, фонетик, морфоложи амилләр дә мүәјјән рол ојнајыр.

Сәс ујғунлуғуна көрә мүхтәлиф лексик системли дилләрин сөзләри омоним чәркә дүзәлдир. Мүхтәлиф дилләрдә ејни сәсләнән, ејни фонетик тәркибли сөзләр вар. Һәмнин сөзләр бир дилин лүғәт тәркибинә — милли мәтнинә дүшмәјинчә, дәрк едилмәјинчә онлар һәмнин дилдә омоним сөзләр кими диггәти чәлб өтмәјәчәкдир. Лакин һәр формача ујғун кәлән мүхтәлиф дилләрә мәхсус сөзләри омоним кими гәбул өтмәк олмур, чүнки онлар омоним кими чыхыш едә билмир.

Демәк, истәр алынма сөзләр, истәрсә дә алынма сөзлө милли сөзләр о заман бу вө ја дикәр дилдә омоним кими ишләнә биләр ки, онлар бир-биринә сәс ујғунлуғундан башга, һәм мә’нача мүхтәлиф олсун, һәм дә һәмнин дилин лүғәт тәркибиндә милли сөзләр кими дәрк едилсин, ишләдилсин. Бу омонимләри үч група ајырмаг олар:

1. Өз сөзләримизин тәсадүфи сәс ујғунлуғу.
2. Алынма сөзләрин тәсадүфи сәс ујғунлуғу.

3. Алынма сөzlәрлә өз сөzlәримизин тәсадуфи сәс ошарлығы.

Сөzlәримизин гаунаујуғун сәс ујуғунлуғун нәтичәсиндә јаранан омонимләр: син (әрәб әлифбасында бир һәрфин ады) — син (әжилмәк), чал (ағармыш) — чал (вурмаг), сој (нәсил) — сој (гарәт етмәк), ов (шикар) — ов (дограмаг), јај (фәсил ады) — јај (јајмаг) вә с.

Алынма сөzlәрин тәсадуфи сәс ујуғунлуғу әсасында әмәлә кәлән омонимләр: бәм (әр. ән ашағы сим) — бәм (әр. үст), бүрч (әр. гүллә) — бүрч (әр. улдузлар групу), азад (фарс. ағач нөвү) — азад (фарс. сәрбәст), вал (рус. пластинка) — вал (рус. цилиндр) вә с.

Алынма сөzlәрлә әсл сөzlәрдән јаранан омонимләр: ал (азәрб. гырмазы) — ал (әр. мөвһум сурәт), ајә (әр. мәналы чүмләләрин һәр бири) — ајә (азәрб. суал, тәәччүб, мәнасында), алт (азәрб. бир шејин ашағы һиссәси) — алт (ит. алчаг кәсли), ас (әр. тәкхаллы гумар кағызы) — ас (әр. сөзү кечән) — ас (фр. маһир тәјјарәчи) — ас (азәрб. асмаг) вә с.

Фонетик дәјишмә јолу илә омонимләрин јаранмасы. Дилимиздә мөвчуд олан омонимләрин бир гисми фонетик дәјишмә просеси илә әлагәдар олараг јаранмышдыр. Сөз көкүндә сәс дүшүмү, сәс артымы вә ја сәсләрин јер дәјишмәси һадисәси нәтичәсиндә дилимиздә омоним чәркәләр әмәлә кәлмишдир. Бу јолла мүасир дилимиздә демәк олар ки, омоним јаранмыр.

Ајрылыгда һеч бир мәна вермәјән һәр һансы бир сәс сөз тәркибиндә мәнанын дәјишмәсинә сәбәб олуp. Сөзүн формача дәјишмәси (сәсин дүшүмү вә ја сәс артымы) нәтичәсиндә формача бир-биринә ошар сөzlәр мејдана чыхыр. Бу сөzlәр дилдә јени мөфһуму ифадә едән лексик ваһид кими дәрк едилир.

Түрк дилләриндә тарихән сөз вә шәкилчи үчүн гапалы һеча типн характерик олмушдур. Орхон—Јенисеј абидәләринә әсасән демәк олар ки, түрк дилләринин оғуз-сәлчуг будағындан олан дилләрдә, хүсусилә Азәрбајчан дилиндә сөз көкүнүн сонунчу һечасы гапалы олмушдур. Дилимиздә тарихән гапалы һеча кими ишләнән сөз көкләри инди ачыг һечалы көкләрә чеврилмишдир, мәсәлән, ол < о, гаргај < гарга, алаг < ала, ким < ки вә с. Сөзүн сон сәсинин бу чүр дәјишмәси, даһа доғрусу, сәс дүшүмү нәтичәсиндә сөз гапалылыгдан ачыг һечалылыға кечәрәк омоним сөzlәрин әмәлә кәлмәсиндә мүәјјән рол ојнамышдыр.

Фонетик дәјишмә јолу илә јаранан һәмин јени сөз формалары дилдә фонетик тәркибчә ејни, лакин башга мәнаја малик олан сөzlәрлә омонимләшир. Бу јолла омоним сөzlәрин јаранмасында ашағыдакы гәјдалары мүшаһидә едилirik:

1. Сөз көкүндәки сәсләрдән биринин дүшмәси илә омоним сөzlәрин јаранмасы. Сөзүн сәс дүшүмү нәтичәсиндә дәјишмәси өзүнү ики шәкилдә көстәриp:

а) Форма дәјишир, мәзмун дәјишмир. Бу һадисә, әсасән, сөз көкүндәки г, к самитләринин дүшмәси илә сөзүн формасынын дәјишдији, лексик-грамматик мәнанын исә сабит галдығы заман баш верир.

Дилимиздә ишләдилән сары сөзү Орхон—Јенисеј абидәләриндә сарыг шәклиндә олмушдур. Сарыг сөзү абидәләрдә рәнк, сифәт мәналарында ишләдилмишдир. Бу сөзүн дәјишилмиш шәкли олан сары сөзү дә дилимизин лүгәт тәркибиндә һәмин мәналарда ишләдилир.

Уту сөзү үтүк сөзүндән к самитинин дүшмәси илә әмәлә кәлмишдир. Даһа доғрусу, үтүк сөзү инди үтү шәклинә, дүшүмүшдур. Утүк вә үтү сөzlәринин ифадә етдикләри мәналар арасында фәрг јохдур, фәрг анчаг формаларындадыр.

б) форма дәјишдији кими мәзмун да дәјишир. Сөз көкүндәки г, к самитләри дүшмәклә сөзүн тәркибин вә мәнасы дәјишир. Сөз өз әввәлки мәнасындан тамамилә узаглашыр, јени мәналы сөз кими дәрк едилир; мәсәлән, алаг < ала, арыг < ары, ачыг < ачы, азыг < азы, јарыг < јары, јуваг < јува, чатыг < чаты вә с.

ала (ис. дәри хәстәлији) — ала (ис. зијапверичи от) — ала (сиф. ачыг-мави рәнк).

ары (ис. бал һасил едән чүчү) — ары (сиф. тәмиз, пак), ачы (сиф. гәлбә тохунан) — ачы (ф. үрәји јанмаг)

азы (ис. әсас диш) — азы (әдат, ән чүз'и).

әски (ис. чындыр) — әски (сиф. көһнә).

јары (ис. бир шејин һиссәси) — јары (ф. тәмин олунмаг).

2. Сөз көкүнә мүәјјән бир сәсин артырылмасы илә омоним сөzlәрин төрәмәси:

а) г самитинин артырылмасы илә баладан балаг, габадан габаг сөзү әмәлә кәлмишдир: бала → балаг, габа → габаг. Инди балаг вә габаг сөzlәри омоним сөzlәр кими ишләдилир.

Балаг¹ — чамыш баласы.

Балаг² — шалварын ашағы һиссәси.

тивләшмәси, исимләрдән сифәтләрни әмәлә кәлмәси, исимләрни атрибутивләшмәси илә бағлыдыр. Сифәтләрни субстантивләшмәси нәтичәсиндә әләмәт вә кејфијјәт мәзмунлу сөздә әшјалыг мәзмуну јараныр, јәни һәмни сөзләр әләмәт вә кејфијјәт анлајышы илә бәрабәр, әшјалыг мәзмуну да газанараг омоним чәркә дүзәлдир, мәсәлән; **бујнузлу** (*сиф.* бујнузу олан) — **бујнузлу** (*ис.* јем биткиси), **бурма** (*сиф.* бурулмуш) — **бурма** (*ис.* сарғы) вә с.

Исмин сифәтләшмәси атрибутивләшмә јолу илә олур. Әшјалыг мәзмунуна малик олан исмин кејфијјәт мәзмуну кәсб етмәси метафора—әшјалыг әлагәсинин јер дәјишмәси нәтичәсиндә јараныр; мәсәлән, **гарачы** (*ис.* халг) — **гарачы** (*сиф.* һәјасыз), **гәһрәман** (*ис.* әсәрин әсас сурәти) — **гәһрәман** (*сиф.* икид), **әсл** (*ис.* әсас) — **әсл** (*сиф.* һәгиги) вә с.

Белә омонимләрин исим вә ја сифәт олдуғуну морфоложи әләмәтләринә, лексик вә грамматик мәналарына вә синтактик функцијаларына кәрә мүйәјјәнләшдирмәк олар. Үмуми исимләрни омонимлији хүсуси исимләрни омонимлијинә нисбәтән чохдур. Хүсуси исимләр ајры-ајры шәхсләри, әшјалары, һадисәләри ејничили олан башга шәхсләрдән, әшјалардан вә һадисәләрдән фәргләндирән фәрди, конкрет аддыр. Үмуми исимләр исә конкрет вә мәләшмиш ады кими фәалијјәт кәстәрир. Булар өз әшјалыг мәналарыны сахламагла јанашы, јени әләмәт вә кејфијјәт мәзмуну да әлдә едир.

Дилнимздә ишләдилән фе'лләрни бир гисми омонимләшир, фе'ли омоним чәркәләр әмәлә кәтирир. Фе'ли омонимләр исми омонимләрә нисбәтән кәмијјәтчә аздыр. Фе'лләрин омонимлијә мејли чох зәифдир. Фе'лләрдә чохмәналылыға мејл даһа күчлүдүр, чүнки олар мүхтәлиф әшјаларын бир-биринә бәнзәр һәрәкәтләрини ичра едир, поминатив мәнасы, коммуникатив мүнәсибәти дәјишир. Омоним фе'лләрин кәмијјәтчә азлығы, даһа доғрусу, фе'лләрдә омонимләшмәнин зәифлији «онларын (фе'ли) ифадә етдији һәрәкәт мәфһуму әшја вә онун тәркибиндә, үзәриндә олан она мәхсус әләмәтдән даһа абстракт бир характерә маликдир. Бу исә мүхтәлиф әшјаја мәхсус мүхтәлиф тәрзли һәрәкәтләрин заман вә мәкана кәрә сјин олмасы илә изаһ едилр»¹. Фе'лләрлә ифадә олуан һәрәкәт вә әлагә, адәтән,

¹ С. Чәфәров. Азәрбајҗан дилиндә сөз јарадычылығы, Бақы, 1959, сәһ. 12.

даһа үмуми абстракт маһијјәтә маликдир, конкретликдән азаддыр. Мәһз буна кәрә дә фе'лләрин омонимләшмәјә мејл етмәси просеси һәрәкәт мәзмунуна малик олан фе'ли өз әсас мәнасыны сахламагла, онун мәна чаларлығындан биринин әсас мәнадан «ајрылараг јени бир хүсуси мәнаја малик мәфһум кәсб етмәси үчүн һәрәкәт тәрзинни, заман вә мәкан шәраитинин тамамилә дәјишмәси ләзымдыр ки, бу да чох чәтин баша кәлән просесләрдән биридир»¹.

Фе'лләр башга нитг һиссәләриндән мәна структурунун даһа тутумлу вә еластик олмасы илә фәргләнир. Бу, фе'лләрин грамматик гурулушунун хүсусијјәтләри, мәнача бирләшмә үсулларынын вә диференсиаллашмасынын мүхтәлифлији, синтактик имканларынын зәккинлији илә бағлыдыр. Фе'лләр һәм мәна, һәм дә формача зәккин вә мүхтәлифдир; олар бир-бирини тамамлајыр. Бунларда фе'лләрин әсл форма вә мәзмун вәһдәти вардыр. Лакин фе'лләрин категорија вә форма зәккинлији онларын мәналарында әсаслы дөнүш јарада билмир. Чүнки фе'л категорија вә формаларынын һамысы өзүнү тәсрифләнән бир фе'лини формалары кими кәстәрир. һәмни фе'л формача дәјишсә дә, мүхтәлиф олса да, мәналары арасында јахынлыг галыр. Мәһз буна кәрә дә фе'лләрдә омонимлик исимләрдән аздыр. Бу да тәбиидир. Фе'лләр мүстәгим јох, мәчәзи мәнада омонимләшир.

Омоним фе'лләрә мисал олараг *алынмаг, алышмаг, вурулмаг, гурумаг, доланмаг, ешмәк, әкмәк, кечинмәк, кечирмәк, ојнатмаг, отармаг, өтүрмәк, тутулмаг, үзүлмәк* вә с. сөзләри кәстәрмәк олар. Бу фе'лләрин һәр бири мүхтәлиф һәрәкәт мәфһумуну ифадә едир; мәсәлән, **алынмаг** (әлә кәтирилмәк) — **алынмаг** (инчимәк), **алышмаг** (одланмаг) — **алышмаг** (өјрәшмәк), **вурулмаг** (дөјүлмәк) — **вурулмаг** (бәнд олмаг), **гурумаг** (гуру вәзијјәтә дүшмәк) — **гурумаг** (үзүлмәк), **доланмаг** (кәзмәк) — **доланмаг** (јашамаг), **ешмәк** (газмаг) — **ешмәк** (бурмаг), **әкмәк** (басдырмаг) — **әкмәк** (рәдд етмәк) — **әкмәк** (шумламаг) — **әкмәк** (сәпмәк), **кечинмәк** (өшмәк) — **кечинмәк** (јашамаг), **кечирмәк** (өтүрмәк) — **кечирмәк** (сөндүрмәк), **ојнатмаг** (рәгс етдирмәк) — **ојнатмаг** (әлә салмаг), **отармаг** (јемләмәк) — **отармаг** (алдатмаг), **өтүрмәк** (јола салмаг) — **өтүрмәк** (јемәк), **тутулмаг** (һәбс олунмаг) — **тутулмаг** (тутулашмаг), **үзүлмәк** (әлдән дүшмәк) — **үзүлмәк** (дәрилмәк).

¹ С. Чәфәров. Азәрбајҗан дилиндә сөз јарадычылығы, Бақы, 1959, сәһ. 13.

Морфоложи јолла омонимлэрин эмэлэ кэлмэси. Дилимизни лугэт тэркибинин артмасында, зэнкинлэшмэсиндэ, омоним чэркэлэрин јаранмасында морфоложи процесин эһәмијјәти даһа чоһдур. Иси, сифәт, фе'л көклэриндэн сөздүзәлдичи шәкилчилэрлэ омоним чэркә дүзәлир.

Морфоложи јолла эмэлэ кәлән омонимлэри ики група бөлмәк олар: 1. Көклэри омоним олан сөзләрдән дүзәлән омонимләр. 2. Көклэри омоним олмајан сөзләрдән дүзәлән омонимләр.

Көклэри омоним олан дүзәлтмә омонимләр. Бу омонимлэрин компонентлэри һәм көклэринә, һәм дә шәкилчилэринә көрә бир-бири илә омоним мүнәсибәтдә олур. Мәсәлән:

Аға — ағалыг (һөкмранлыг) — **аға** — ағалыг (ағалара мәхсус јер).

Ағ — ағарты (мәһсул) — **ағ** — ағарты (көрүнән ағ шеј).

Ајна — ајналы (түфәнк) — **ајна** — ајналы (күзкүсү олан).

Аш — ашлыг (плов үчүн јарарлы) — **аш** — ашлыг (аша гојулмуш дәри).

Бағ — бағлыг (бағ үчүн јарарлы, бағы чоһ олан јер) — **бағ** — бағлыг (ип, сап).

Бағ — бағча (кичик бағ, күллүк) — **бағ** — бағча (тәрбијә мүүссисәси) вә с.

Көклэри омоним олмајан дүзәлтмә омонимләр. Бу омонимләр анчаг шәкилчилэрин васитәсилә бир-биринә формача там ујгунлашыр. Сөзләр шәкилчилэрин көмәји илә омоним чэркә эмәлә кәтирир:

Алмалыг (чүхур јер, чөкәклик) — **алмалыг** (алма бағы).

Бурғу (аләт) — **бурғу** (чубуг).

Верки (дөвләт рүсуму) — **верки** (исте'дад).

Вурғу (зәрбә) — **вурғу** (мүәјјән сәсин учалмасы).

Арпалыг (арпа олан јер) — **арпалыг** (чөкәклик).

Синтактик јолла эмәлә кәлән омонимләр. Синтактик јолла да омонимләр јараныр. Бу үсулла дүзәлән омонимләр әсасән јанашма әлагәси әсасында чэркә эмәлә кәтирир. Мәсәлән:

Ајпара (бир-ици күплүк ај) — **ајпара** (гадын бәзәји).

Алачәһрә (гуш ады) — **алачәһрә** (ағач).

Гушгонмаз (битки) — **гушгонмаз** (уча, сылдырым).

Данабаш (гурд) — **данабаш** (күт, сарсаг).

Икибашлы (ици башы олан) — **икибашлы** (кинајәли).

Икиүзлү (ици үзү олан) — **икиүзлү** (јалтаг).

Карвангыран (зәһәрли от) — **карвангыран** (улдуз) вә с.

Синтактик јолла мүрәккәб ихтисарлардан да омонимләр эмәлә кәлир:

АТИ — Н. Нәриманов адына Азәрбајчан Дөвләт Тибб Институту.

АТИ — Авропа Тә'дидјә Иттифагы.

БКШ — Баш Конструктор Шә'бәси.

БКШ — Бејнәлхалг Кәндли Шурасы.

МИК — Мәркәзи Идман Клубу.

МИК — Мәркәзи Ичраијјә Комитәси вә с.

ОМОНИМЛЭРИН ТӘСНИФИ

Ејни вә мүхтәлиф грамматик категоријалара аид сөзлэрин бир гисмини фонетик тәркибчә ејни вә ја јахын, лексик вә грамматик мә'начә ејни вә ја мүхтәлиф олан сөзләр тәшкил едир. Бу сөзләр һәм дилин даһили имканлары, һәм дә алынма сөзләр һесабына эмәлә кәлир.

Формача ејни, мә'начә мүхтәлиф сөзләрдән бири дә омонимләрدير. Онларын нитг һиссәлэринә мүнәсибәти, тәркиблэри, мәншәји вә нөвлэри мүхтәлифдир. Омонимлэри мүхтәлиф шәкилдә тәсниф етмәк олар. Онлары мәншәлэринә, эмәлә кәлмәлэринә, нитг һиссәлэринә, тәркиблэринә вә гурулушларына, мә'на вә грамматик формаларына вә с. көрә группашдырмаг олар.

Омонимлэри тәсниф едәркән онларын ашағыдакы чәһәтлэри нәзәрә алынмалыдыр: 1. Сәсләнмә ејнилији. 2. Јазылыш ејнилији. 3. Мә'на мүхтәлифлији. 4. Ејни вә мүхтәлиф нитг һиссәлэринә аидлији.

Дилимиздә ишләдилән омонимлэри дил ваһидлэринин омонимлик характеринә, омоним ваһидлэрин тамлыг дәрәчәсинә, мәншәлэринә, мәнбәлэринә, морфоложи гурулушларына, тәркиблэринә, мә'паларына көрә бөлмәк олар:

I. Дил ваһидлэринин омонимлик характеринә көрә. Бу принципә көрә омонимлэрин ашағыдакы нөвлэринин көстәрмәк олар: а) омоним морфемләр, б) омоним сөзләр в) омоним бирлэшмәләр, г) омоним чүмләләр, г) гарышыг омонимләр: 1) Шәкилчи илә сөзүн омонимлији. 2) Сөзлә сөз бирлэшмәсинин омонимлији. 3) Сөз бирлэшмәси илә чүмләлэрин омонимлији.

II. Грамматик формаларын ујгунлуғуна көрә. Бу бөлкүјә әсасән омонимлэри ики јерә ајырмаг олар: там вә на-тамам омонимләр.

Там омонимләр ејни нитг һиссәсинә аид олуб, бүтүн формаларында бир-бири илә там ејнилик тәшкил едән омо-

нимләрدير; мәсәләп, бағча (ис. кичик бағ, күллүк) — бағча (ис. мүәссисә), дағ (ис. жүксәклик) — дағ (ис. гәм) — дағ (ис. яндырма), топ (ис. силаһ) — топ (ис. кос), ләпә (ис. гоз, фындыг ичи) — ләпә (ис. далга) вә с.

Натамам омонимләр мүхтәлиф нитг һиссәларинә аид олуб, көкләринә көрә там ујғун кәлир, сонра гәбул етдикләри формал әләмәтләрә көрә фәргләнир; мәсәләп, көч (исим) — көч (фе'л), аш (исим) — аш (фе'л), ат (исим) — ат (фе'л) вә с.

Көч (исим) → көчүм (мәнсуб.), көчдүр (хәбәрлик).

Көч (фе'л) → көчмәк (мәсдәр), көчдү (көчмиш замап).

Аш (исим) → ашын (јиј. һал.), ашлар (кәм.).

Аш (фе'л) → ашмалы (вачиб), ашыр (индики замап).

Ат (исим) → аты (тә'сирлик һал), атын (мәнсуб.).

Ат (фе'л) → атачағ (кәләчәк замап), атарағ (фе'ли бағ.).

III. Мәншәјинә көрә. Омонимләр мәншәјинә көрә ики јерә бөлүнүр: 1. Бир көкдән әмәлә кәләнләр. 2. Мүхтәлиф көкләрдән әмәлә кәләнләр.

Бир көкдән әмәлә кәлән омонимләрә е тимоложи семантик, мүхтәлиф көкләрдән әмәлә кәлән омонимләрә исә тарихи омонимләр дејилир.

Етимоложи омонимләр мүхтәлиф мәншәли олуб, тарихән фонетик дәјишмә нәтичәсиндә тәсадүфән тәләффүзчә ејниләшән, график чәһәтдән ејни олан омонимләрдир; мәсәләп, биз (исим) — биз (әвәзлик), чај (битки) — чај (ахар су), тон (мусиги сәдасы) — тон (ағырлыг өлчүсү), тәр (маје) — тәр (тәзә), әгрәб (кәфкир) — әгрәб (һәшәрат), әрз (јер) — әрз (аилатма), кәрә (јағ) — кәрә (гулағы гыса һејван), јал (түк) — јал (ит јеми), чин (рүтбә) — Чин (өлкә) — чин (аләт ады) — чин (доғру) вә с.

Семантик омонимләр бир сөзүн бир вә ја ики мә'насын әсас мә'на илә һәр чүр әләгәсини кәсәрәк максимал мә'на ајрылыгына малик омонимләрдир; мәсәләп, мүрәккәб (рәнк) — мүрәккәб (чәтин), мал (әмтәә, әшја) — мал (һејван), күн (күнәш) — күн (мүддәт), дад (һисс) — дад (гышгырма), бағ (мејвәлик) — бағ (ип), бел (үзв) — бел (аләт), әсәр (јарадычылыг иши) — әсәр (из) — әсәр (тә'сир), әски (чындыр) — әски (көһнә) вә с.

IV. Әмәлә кәлмәларинә көрә. Омонимләри әмәлә кәлмәларинә көрә ики јерә ајырмағ олар:

1. Һәмин дилин дахили имкаплары һесабына әмәлә кәләнләр; мәсәләп, үз (исим) — үз (фе'л), тут (исим) — тут (фе'л), јад (исим) — јад (сифәт) вә с.

2. Башга дилләрдән алынма сөзләр һесабына јарананлар; мәсәләп, таб (фарс. күч) — таб (фарс. дөзмә), там (әр. дад) — там (бүтөв), парча (фарс. материал) — парча (һиссә), пара (пул) — пара (әр. һиссә), раст (фарс. мусиги һавасы) — раст (фарс. гаршылашма), тас (әр. су габы) — тас (әр. удуш дөврәси).

V. Морфоложи гурулушуна көрә. Бу принципә көрә омонимләри ики група ајырмағ олар: әсас вә төрәмә омонимләр.

Әсас омонимләр тарихән бир-бири илә әләгәдар олмайыш сөзләрдир; мәсәләп, шам (һисим) — шам (јемәк), шан (говуглу мум) — шан (ад-сан), саз (мусиги аләти) — саз (кефи көк), сар (гуш) — сар (бүрүмәк) — сар (ағач).

Төрәмә омонимләр мәншәчә ејни олмуш, онларын арасында әләгә һисс олунур; мәсәләп, шиш (чубуг) — шиш (габарма), шор (дузу чох олан) — шор (ағарты нөвү), јаш (маје) — јаш (нәм), фәсил (илин дөрддә бири) — фәсил (әсарин һиссәси), тағ (кол) — тағ (һиссә), сијасәт (дөвләтин јеритдији сијасәт) — сијасәт (һијлә).

VI. Омонимләрин тәркибчә бөлкүсү. Дилчилик әдәбијатында омонимләрин тәркибчә ики — садә вә дүзәлтмә нөвү гејд олунур. Азәрбајчан дили материаллары әсасында демәк олар ки, омонимләр тәркибчә үчдүр: садә, дүзәлтмә, мүрәккәб.

Садә омонимләр. Бу омонимләр һәм фонетик амилләр, һәм дә бир сөзүн мә'нача објектив шәкилдә инкишаф етмәси нәтичәсиндә јараныр. Бунлар дилин өз сөзләри вә башга дилләрдән алынма сөзләрдән ибарәтдир; мәсәләп, сәфәр (әр. јола чыхмағ) — сәфәр (әр. дөфә), сона (еркәк өрдәк) — сона (көзәл), рәф (әр. ләмә) — рәф (әр. јох етмәк), очағ (од галанмыш јер) — очағ (һәсил), сач (тел) — сач (јајмағ) — сач (рәнк) — сач (сәма) вә с.

Дүзәлтмә омонимләр. Бу омонимләр етимоложи чәһәтдән әләгәдар олан вә олмайан сөзләрдән шәкилчиләр вәситәсилә әмәлә кәлир. Дүзәлтмә омонимләри мүәјјәнләшдирмәк һисбәтән асандыр. Чүнки онлар дәгиг тарихи лексик ахтарышлар тәләб етмир. Бунлар сөзјаратма вә формајаратма просесинин нәтичәсидир; мәсәләп, сағлыг (сағламлыг) — сағлыг (гәдәһ галдырма), донлуг (мааш) — донлуг (парча) вә с.

Мүрәккәб омонимләр јанашма вә идарә әләгәләри әсасында садә сөзләрдән, садә вә дүзәлтмә сөзләрдән јараныр.

Мүрәккәб омонимләр садә вә дүзәлтмә омонимләре нисбәтән азыр вә буларын чоху термин кими ишләдилер; мәсәлә, **гушгонмаз** (битки) — **гушгонмаз** (уча), **бағрыгара** (гуш) — **бағрыгара** (кәдәрли), **алачәһрә** (гуш) — **алачәһрә** (ағач), **ағзыбир** (һәбсхана) — **ағзыбир** (сөзү бир) вә с.

VII. Мә'наларына көрә омонимләрин тәснифи. Азербайчан дили материалы эсасында омонимләрин мә'нача 5 нөвүнү гејд етмәк олар: 1. Лексик омонимләр. 2. Лексик-грамматик омонимләр. 3. Грамматик омонимләр, 4. Гарышыг типли омонимләр. 5. Функционал омонимләр.

Лексик омонимләр. Фонетик тәркибләри, грамматик мә'на вә формалары ејни, лексик мә'налары мүхтәлиф олан омонимләр лексик омонимләр адланыр; мәсәлә, **базар** (алвер јери) — **базар** (истираһәт күнү), **газ** (гуш) — **газ** (физики маддә) — **газ** (парча) вә с.

Базар — базар, газ — газ — газ омоним чәркәләрин үзвләринин фонетик тәркибләри ејнидир. Ејни шәкилдә тәләффүз олуур, һамысы бир нитг һиссәсинә — исмә аиддир вә јазылышларына көрә дә фәргләнмир. Онлары бир-бириндән ајыран чәһәт анчаг мә'наларыдыр.

Лексик омонимләри мүйјән едәркән сөзләрин номинатив мә'насы вә синтактик чәһәти нәзәрә алынмалыдыр.

Һансы омонимләри лексик омоним һесаб етмәк олар? Ашағыда садаланан тәләбләре чаваб верән омонимләри лексик омоним адландырмаг олар:

1. Омоним чәркәнин үзвләри фонетик тәркибчә ејни олмалыдыр.

2. Грамматик формалары ејни олмалыдыр.

3. График вә тәләффүзчә там ејнијәт тәшкил етмәлидир.

4. Бир нитг һиссәсинә аид олмалыдыр.

5. Лексик мә'наларына көрә мүхтәлиф олмалыдыр.

Лексик омонимләрин әмәлә кәлмә јолларыны ики шәкилдә группашдырмаг олар:

1. Бир-бири илә әлагәдар олмајан мүхтәлиф мәншәли сөзләрин сәс формаларынын тарихи инкишаф нәтичәсиндә бир-биринә ујғун кәлмәси.

2. Чохмә'налы сөзләрин мә'наларындан биринин эсас мә'надан узаглашмасы.

Сәс ујғунлуғу нәтичәсиндә јаранан омонимләр ашағыдакы јолларла әмәлә кәлир:

1. Сөзүн мә'нача инкишафы нәтичәсиндә; мәсәлә, **өјрәнмәк** (билмәк) — **өјрәнмәк** (алышмаг), **өтмәк** (кечмәк) —

өтмәк (охумаг), **охшамаг** (бәизәмәк) — **охшамаг** (әзизләмәк) вә с.

2. Фонетик дәјишмә нәтичәсиндә; мәсәлә, **дава** (*фарс.* дә'ва) — **дава** (*әр.* дәва), **дәф** (*әр.* дәфф) — **дәф** (*әр.* дәф'), **ахыр** (*азәрб.* ахур) — **ахыр** (*әр.* ахир), **ағыл** (*азәрб.* малгојун салынан јер) — **ағыл** (*әр.* әгл) вә с.

3. Алынма сөзләрлә Азербайчан сөзләринин ујғунлашмасы нәтичәсиндә; мәсәлә, **дад** (*фарс.* фәрјад) — **дад** (*азәрб.* там), **дар** (*фарс.* дирәк) — **дар** (*азәрб.* сых, кенши олмајан).

4. Әдәби дил вә диалект сөзләринин фонетик тәркибчә ејниләшмәси нәтичәсиндә; мәсәлә, **ала** (*әдәб.* гарышыг рәнкли, ачыг мави) — **ала** (*дан.* ағ ләкә) — **ала** (*мәһ.* алаг), **алычы** (*әдәб.* мүштәри) — **алычы** (*әдәб.* јыртычы) — **алычы** (*мәһ.* гов) вә с.

5. Алынма сөзләрин ујғунлашмасы нәтичәсиндә; мәсәлә, **кавалер** (*фр.* бир орденлә бир нечә дәфә тәлтиф олунмуш) — **кавалер** (*фр.* гадынла рәгс едән киши), **кадет** (*фр.* һәрби мәктәб) — **кадет** (*фр.* партија ады), **кадр** (*фр.* сәһнә) — **кадр** (*фр.* мүйјән сәһәдә чалышан һеј'әт) вә с.

Чохмә'налы сөзләрдән төрәјән лексик омонимләр бир сөзүн ики вә ја даһа чох мә'насынын илкин мә'на илә әлагәни кәсәрәк максимал семантик ајрылмасы нәтичәсиндә јараныр; мәсәлә, **басма** (рәнк) — **басма** (мөһүр) — **басма** (кағыз) — **басма** (нахыш) — **басма** (чап), **бејт** (ше'р парчасы) — **бејт** (ев); **бәбәк** (көздәки гара данрәчик) — **бәбәк** (гөнчә), **бәрә** (пусгу јери) — **бәрә** (сал) — **бәрә** (сағын јери), **битирмәк** (гуртармаг) — **битирмәк** (јетишдирмәк) вә с.

Лексик омонимләри нитг һиссәләринә көрә эсасән үч група ајырмаг олар: исми, сифәти, фе'ли.

Исми лексик омонимләр. Бу омоним чәркәләрин үзвләри анчаг исимдән ибарәтдир; мәсәлә, **әмәл** (иш) — **әмәл** (һесаб әмәлијатынын һәр бири) — **әмәл** (арзу, үмид), **әрз** (јер) — **әрз** (шикајәт етмә) — **әрз** (мүддәт), **әсәр** (иш) — **әсәр** (из) — **әсәр** (тә'сир), **әсмә** (чөл биткиси) — **әсмә** (титрәмә) — **әсмә** (чаршабын бир нөвү), **зәфәр** (гәләбә) — **зәфәр** (бәла), **зиндан** (газамат) — **зиндан** (дәмири дөјмәк үчүн аләт) вә с.

Сифәти лексик омонимләр. Белә омонимләрин үзвләри сифәтә аид олуур; мәсәлә, **симли** (тели олан) — **симли** (һаны зәһәрләнмиш), **үзлү** (үзү олан) — **үзлү** (јағлы) — **үзлү** (һәјасыз), **бирјерли** (бир јери олан) — **бирјерли** (һәмјерли), **бағлы** (һапалы) — **бағлы** (бағы чох олан јер) — **бағлы**

(мәфтун) — баглы (олагөдар), дуру (сулу) — дуру (шәф-фаф) — дуру (халис) вә с.

Фе'ли лексик омонимләр. Буларын үзвләри анчаг фе'л олур; мәсәлә, *бәләнемәк* (сарырмаг) — *бәләнемәк* (булаш-маг), *гарышмаг* (мүдахилә етмәк) — *гарышмаг* (долашыг дүшмәк) — *гарышмаг* (бәнд олмаг), *јетишмәк* (дәјмәк) — *јетишмәк* (чатмаг) — *јетишмәк* (һәдди-бүлүға чатмаг), *јолухмаг* (хәстәлијә тутулмаг) — *јолухмаг* (баш чәкмәк), *ишләмәк* (иш көрмәк) — *ишләмәк* (бајыра кетмәк), *јатмаг* (јухуламаг) — *јатмаг* (дајанмаг) — *јатмаг* (чөкмәк) вә с.

Лексик-грамматик омонимләр. Мүхтәлиф нитг һиссәләринә аид олуб, бир-бириндән лексик вә грамматик мә'наларына көрә фәргләнен омонимләр лексик-грамматик омонимләр адланыр.

Лексик-грамматик омонимләрин компонентләри мүхтәлиф нитг һиссәләринә аид олса да, онлар сәсләнмәләринә вә јазылышларына көрә ејни олур. Бунларда үмуми чәһәтләрлә јанашы, фәрди, анчаг һәмнин нитг һиссәләринә хас олан әләмәтләр дә вардыр. Чәркәнин үзвләри аид олдуғлары нитг һиссәләринин формал әләмәтләрини гәбул едир. Лакин бу формал чәһәтләр онларын мә'насына тә'сир көстәрмир; омонимлијинә мане олмур, ишләнемә саһәләринин мүхтәлифлијинә ишарә едир. Демәк, мүхтәлиф нитг һиссәләринә аид олан сөзләрин лексик-грамматик омоним кими ишләнемәси онларын гәбул етдикләри формал әләмәтләрә әсасән јох, көкләринин мә'нача мүхтәлифлијинә, форма ејнилијинә көрәдир. Лексик-грамматик омонимләри нитг һиссәләринә көрә белә группашдырмаг олар; исим — сифәт, исим — фел, сифәт — фе'л, сифәт — гошма, сәј — фе'л, исим — нидә, исим — әдат, фе'л — нидә вә с.

Исим вә сифәтдән ибарәт лексик-грамматик омонимләр: *кип* (ис. топа) — *кип* (сиф. сых), *лопа* (ис. алов) — *лопа* (сиф. ири), *лүлә* (ис. бору) — *лүлә* (сиф. бүкүлмүш), *мисри* (ис. маһны нөвү) — *мисри* (сиф. кәсәрли), *назлы* (ис. шафталы нөвү) — *назлы* (сиф. дәчәл, әркөјүн) вә с.

Исим вә фе'лдән ибарәт лексик-грамматик омонимләр: *ан* (ис. ләһзә) — *ан* (ф. јада салмаг), *ара* (ис. орталыг) — *ара* (ф. ахтармаг), *бит* (ис. чүчү) — *бит* (ф. тамамламаг), *гыр* (ис. гаты маддә) — *гыр* (ф. кәсмәк), *јағ* (ис. гига маддәси) — *јағ* (ф. јағышын дүшмәси), *јара* (ис. хәстәлик) — *јара* (ф. лазым олмаг) вә с.

Сифәт вә фе'лдән ибарәт лексик-грамматик омонимләр: *чыр* (сиф. јабапы) — *чыр* (ф. парчаламаг), *сых* (сиф. га-

лын) — *сых* (ф. әзмәк), *чаш* (сиф. әјри) — *чаш* (ф. өзүнү итирмәк) вә с.

Лексик-грамматик омоним чәркәләрин үзвләри бир-бириндән лексик вә грамматик мә'наларына, гәбул етдикләри әләвә грамматик формаларын мүхтәлифлијинә көрә дә фәргләнир.

Һансы омонимләри лексик-грамматик омоним һесап етмәк олар? Лексик-грамматик омонимләрин әсас әләмәтләри бунлардыр:

1. Мүхтәлиф нитг һиссәләринә аидлик.
2. Лексик вә грамматик мә'наларын фәргли олмасы.
3. Сәсләнмәләринә вә јазылышларына көрә ејнилик.
4. Мәшәләринин ејни вә мүхтәлиф олмасы.
5. Синтактик функцијаларын мүхтәлиф олмасы.
6. Мүхтәлиф морфоложи парадигмалы вә синтактик функцијалы олмасы.

Азәрбајчан дилиндә лексик-грамматик омонимләр ашағыдакы јолларла әмәлә кәлир:

1. Мүхтәлиф сөзләрин фонетик тәркибчә тәсадуғи үј-ғунлуғу јолу илә; мәсәлә, *јад* (исим) — *јад* (сифәт), *јаз* (исим) — *јаз* (фе'л), *ат* (исим) — *ат* (фе'л), *күл* (исим) — *күл* (фе'л), *биз* (исим) — *биз* (әвәзлик), *мин* (сәј) — *мин* (фе'л) вә с.

2. Нитг һиссәләринин бир-биринә кечмәси јолу илә; мәсәлә, **исим:**

исим — сифәт:	<i>көк</i> — <i>көк</i> , <i>ары</i> — <i>ары</i>
исим — фе'л:	<i>габар</i> — <i>габар</i> , <i>тала</i> — <i>тала</i>
исим — зәрф:	<i>габаг</i> — <i>габаг</i> ; <i>башајаг</i> — <i>башајаг</i>
сифәт — исим:	<i>ағ</i> — <i>ағ</i> , <i>көј</i> — <i>көј</i>
сифәт — зәрф:	<i>тәзә</i> — <i>тәзә</i> , <i>тәрс-тәрс</i> вә с.

3. Омоним шәкилчәләрин артырылмасы јолу илә; мәсәлә, *кечмиш* (исим) — *кечмиш* (фе'ли сифәт) — *кечмиш* (фе'л), *кәләчәк* (исим) — *кәләчәк* (фе'ли сифәт) — *кәләчәк* (фе'л).

Грамматик омонимләр. Грамматик омоним нәдир? Көкләринин омоним олуб-олмамасындан асылы олмајараг сөзләрә сөздүзәлдичи шәкилчәләр артырмагла әмәлә кәлән омонимләри грамматик омоним адландырмаг олар. Бу омонимләрин әсас әләмәтләри ашағыдакылардыр:

- 1) бунларын үзвләри ејни нитг һиссәсинә аид олур;
- 2) лексик мә'налары мүхтәлиф, грамматик мә'налары ејнидир;
- 3) јазылыш вә тәләффүзчә исә там ејни олур.

Грамматик омонимләрә анд нумунәләр: **ајлыг** (мааш) — **ајлыг** (бир аја анд иш), **ашыглыг** (ашыг сәнәти) — **ашыглыг** (ојнаг сүмүјүн јери), **аталыг** (өкеј ата) — **аталыг** (ата үзәринә дүшән вәзифә), **бағлама** (бағланмыш шеј) — **бағлама** (дејишмә), **башлыг** (өртүк) — **башлыг** (сәрләвһә) — **башлыг** (сүд пулу), **газма** (дахма) — **газма** (аләт), **газынты** (фајдалы сүхурлар) — **газынты** (тәр-төкүнтү), **јајлыг** (дәсмал) — **јајлыг** (јајда јетишән), **бирлик** (иттифаг) — **бирлик** (өлчүсү, нөмрәси, сајы вә с. бир олан) вә с.

Гарышыг омонимләр. Азәрбајчан дилиндә лексик-грамматик омонимләрлә јанашы, гарышыг типли омонимләр дә вардыр. Әкәр лексик омонимләрин үзвләри бир нитг һиссәси илә әлагәдардырса, лексик-грамматик омонимләрин үзвләри ики нитг һиссәси илә әлагәдардыр. Бунларын тәркиби лексик-грамматик омонимләрән ибарәтдир.

Мүхтәлиф нитг һиссәләринә анд олан, лексик вә лексик-грамматик омонимләрин гарышығындан дүзәлән, азы үч үзвлү омоним чәркәләри гарышыг омонимләр адландырмаг олар; мәсәлән,

Ал I (исим) — һижлә	Кәм II (сифәт) — пис
Ал II (исим) — хәјал (мөвһум сурәт)	Кәм III (зәрф) — аз
Ал III (сифәт) — гырмызы	Кәз I (исим) — кәртик
Ал IV (фә'л) — кәтүрмәк	Кәз II (фә'л) — һәрәкәт
Артыг I (исим) — галыг	етмәк
Артыг II (әдат) — даһа	Кәз III (нум. сөз.) —
Артыг III (сифәт) — чох	дәфә
Кәм I (исим) — әскик	

Дүз I (исим) — саһә
Дүз II (сифәт) — доғру
Дүз III (фә'л) — гојмаг
Дүз IV (зәрф) — ачыг
Дүз V (әдат) — анчаг вә с.

Функционал омонимләр чохмә'налы сөзләрин мә'на әләгәсини итирмәси нәтичәсиндә әмәлә кәлир. Бунлар бир сөздән төрәсә дә, мүхтәлиф нитг һиссәләринә анд олур, синтактик функцијалары да мүхтәлифдир. Белә омонимләр чохфункцијалыдыр.

Функционал омонимләрн сөзләрин сәс тәркибләринә, грамматик мә'наларына, мүхтәлиф нитг һиссәләринә аидлијинә, мүхтәлиф функционалдығына көрә јох, мәтнлә мүәјјәнләшдирмәк мүмкүндүр. Демәк, бу омонимләр лексик мә'наларына көрә дејил, синтактик функцијаларына көрә

мүәјјән едилир. Јазылышлары, формалары вә сәсләнмәләри ејнидир. Мәсәлән, *дүз, чәлд, сакит, сәрт, јаман, бәрк, јахшы, көзәл, пис* вә с. Бу сөзләр исимдән әввәл кәлдикдә сифәт (дүз, чәлд, сакит адам), фә'лдән әввәл кәлдикдә исә (дүз данышыр, чәлд һәрәкәт едир, сакит данышыр вә с.) зәрф олур. Белә омонимләр анчаг ишләнмә јерләринә вә функцијаларына әсасән мүәјјәнләшир. Бунлар сифәт кими ишләндикдә тә'јин, зәрф кими ишләндикдә исә зәрфлик олур.

ОМОМОРФЕМЛӘР

Дилимизин лүгәт тәркибинин зәнкинләшмәсиндә, чохмә'налы сөзләрин вә омонимләрин јаранмасында шәкилчиләрн ролу чохдур. Бу чәһәтдән сөзләрә әләвә олунараг оиларда јени мә'на јарадан шәкилчиләр вә грамматик формаларын лексикләшмәси просеси даһа әһәмијјәтлидир. Шәкилчиләр ајрылыгда мүстәгил ишләдилиб јени мә'на ифадә етмәсә дә, јени сөзләрин јаранмасында, онлар арасында әләгә јаратмагда, тәфәккүрүмүзүн тәзаһүр формаларынн гајдаја салынмасында, дилимизин сөзјаратма просесини мүәјјәнләшдирмәкдә, грамматик системин әмәлә кәлмәсиндә мүһүм рол ојнајыр.

Дилимиздә ишләдилән шәкилчиләрн (сөздүзәлдичи вә сөздәјишдиричи) бир гисми ејни формалы, мүхтәлиф функцијалыдыр. Бу шәкилчиләр сәсләнмәләринә, фонетик тәркибләринә көрә там ејнијјәт тәшкил едир. Онлар әләвә олундуғлары сөзүн ја мә'насыны дәјишир, ја да һәмнн сөзүн башга сөзләрлә мүхтәлиф мүнәсибәтини билдирир. Бир гисми исә формача мүхтәлиф олса да, мә'нача ја бир-биринә јахын, ја да әкс олур. Бу чәһәтдән дилимиздәки шәкилчиләри үч група ајырмаг олар: 1) формача ејни, мә'нача мүхтәлиф оланлар (омоним вә чохмә'налы шәкилчиләр), 2) формача мүхтәлиф, мә'нача бир-биринә јахын вә ја ејни оланлар (синоним вә дублет шәкилчиләр), 3) формача мүхтәлиф, мә'нача бир-биринә әкс оланлар (антоним шәкилчиләр).

Дилимиздә исим вә сифәт дүзәлдән **-шүнас, -саз, -баз, -кар**; сифәтин азалтма дәрәчәсинин шәкилчиләри (**-сов, -ымтыл, -мытраг, -раг**); фә'ли бағлама шәкилчиләри (**-ыб, -араг, -анда, -дыгча, -ынча, -алы, -мадан, -мәмиш, -икән**) синоним шәкилчиләрдир. **-сыз (-сиз, -суз, -сүз), -би, -ба, -ли, -ов, -задә** шәкилчиләри исә дублет шәкилчиләрдир.

Антоним шәкилчиләр, демәк олар ки, дилимиздә јох дәрәчәсиндәдир. Антоним шәкилчиләрә -лы (-ли, -лу, -лу), -сыз (-сиз, -суз, -сүз) шәкилчиләрини нүмунә көстәрмәк олар.

Чохмә'налы вә омоним шәкилчиләр синоним вә антоним шәкилчиләрдән һәм форма, һәм дә мә'нача фәргләнир. Она көрә дә онлар арасында һүдуд гојмаг, онлары бир-бириндән ајырмаг асапдыр. Чохмә'налы, омоним, синоним вә антоним шәкилчиләри бир-бириндән фәргләндирәркән онларын формасына, мә'насына вә функцијасына әсасланмаг лазымдыр.

Сөздүзәлдичи омоним шәкилчиләр мүхтәлиф мә'налы вә формалы сөzlәрә әлавә едиләрәк онлардан мүхтәлиф мә'налы јени сөzlәр әмәлә кәтирир. Бу шәкилчиләрин әмәлә кәтирдији јени сөzlәрин һамысы дејил, бә'зиси омоним кими чыхыш едир.

Бу вә ја диқәр шәкилчинин конкретләшдиричи ролуну, мә'насыны сөз васитәсилә билмәк олар. Шәкилчиләрин сөз-јаратма, сөздәјишмә вә формајаратма кејфијәти анчаг сөздә мүүјәнләшир, мә'налары гәти олараг дөгигләшир. Она көрә дә шәкилчиләрин сөздүзәлдичи вә ја сөздәјишдиричи олмасыны, омонимлијини сөзсүз тәсәввүр етмәк олмаз.

Сөздүзәлдичи шәкилчиләрин мүүјән һиссәси өз сәс тәрқибинә көрә бир-биринә ујғун кәлдији кими, онлар сөздәјишдиричи вә форма дүзәлдән шәкилчиләрлә дә ејниләшә биләр.

Сөздүзәлдичи оморфемләр дилдә мөвчуд олан башга морфемләрдән һәм мә'насына, һәм дә функцијасына көрә әсаслы фәргләнир. Сөзүн структурунда онларын башга морфемләрлә бирләшмә гајда вә ганунлары мүхтәлифдир. Сөздүзәлдичи морфемләрин бир нитг һиссәси дахилиндәки омонимлијинә һисбәтән мүхтәлиф грамматик вә ја лексик-грамматик категоријаларын шәкилчиләринин омонимлијини тәјин етмәк даһа асапдыр, чүнки буларын мә'насы вә функцијасы көзә тез дәјир, мүхтәлиф сөzlәрдән мүхтәлиф мә'налы вә функцијалы сөzlәр алыныр.

Бир вә ја мүхтәлиф категоријаја аид олан шәкилчиләрин омонимлијини, әсасән, мә'на вә функција ме'јарлары әсасында мүүјәнләшдирмәк олар. Дилимиздәки оморфемләр, әсасән, үч нитг һиссәсиндә өзүнү көстәрир: исим, сифәт, фе'л.

Шәкилчиләр өз илк формасыны сахламагла, абстрактлашма вә үмумиләшмә нәтичәсиндә сөз јаратма имканыны кеңишләндирәрәк чохмә'налылашдыгы кими, әлавә олундулары сөzlәрин мә'на вә функцијаларында дәјишкәнлик јаратмагла да омонимләшир.

Чохмә'налы морфемләрә фе'лин мәчһул вә гајыдыш нөвләринин (-ыл, -ын), хәбәрлик вә шәхс категоријаларынын вә с. шәкилчиләрини аид етмәк олар.

Азәрбајҗан дилиндә елә шәкилчиләр вар ки, онлары һәм омоним, һәм дә чохмә'налы шәкилчиләр кими гәбул етмәк мүмкүндүр. Булары бир-бириндән ајырмаг чәтиндир, чүнки һәр икиси формаҗа ејнидир, ејни нитг һиссәси дахилиндә феалијјәт көстәрир. Шәкилчиләрин омоним вә чохмә'налы кими олмасы тәбнидир. Омоним шәкилчиләрин бир гисми тәсадуфи сәс ујғунлуғу нәтичәсиндә јаранырса, диқәр гисми чохмә'налылыгдан әмәлә кәлмишдир. Чохмә'налы шәкилчиләр мә'на әлагәләрини итирәрәк омонимләшмишдир.

Шәкилчинин омоним вә ја чохмә'налы олмасыны мүүјәнләшдирәркән ашағыдакылары нәзәрә алмаг лазымдыр:

1. Оморфемләр мүхтәлиф мә'налы шәкилчиләрдир. Полисемантик морфемләр исә бир-бири илә мә'нача әлагәдардыр, бир мәркәздә бирләшир.

2. Оморфемләрин сөзјаратма имканы мүхтәлифдир. Онлар мүхтәлиф парадигмалыдыр. Полисемантик морфемләрин исә сөзјаратма имканы ејнидир, бир парадигмалыдыр.

3. Оморфемләрин функцијасы мүхтәлиф, чохмә'налыларыны исә ејнидир.

4. Синоними олан шәкилчиләр полисемантик, синоними олмајанлар исә омоним олур.

Шәкилчинин омонимлији сөзүн мә'насындан, грамматик тәбнәтіндән, шәкилчинин хүсусијјәтиндән асылыдыр. Омоним вә чохмә'налы шәкилчиләри бир-бириндән мә'на вә функцијаја көрә фәргләндирәркән тарихи фактлара јох, дилин мүасир фактларына әсасланылмалыдыр. Чүнки диахроник планда шәкилчи өз формасыны, мә'насыны вә функцијасыны дәјишә биләр. Мүүјән бир дөврдә омоним олан шәкилчиләр башга бир дөврдә өз омонимлијини итирәр вә ја әксинә, омоним олмајан шәкилчиләр омонимләшәр. Мәһз буна көрә дә шәкилчиләрин омонимлијинә синхроник пландан јанашмаг лазымдыр.

Шәкилчиләрин омонимлијинә тохунаркән онларын фо-

петик чохвариантлылыгы да нәзәрә алынмалыдыр. Шәкилчиләрни әсас вариантлары кими гәјри-әсас вариантлары, әсас вә гәјри-әсас вариантлары да омоним олур.

Шәкилчиләр бир-бири плә омоним мүнәсибәтдә олдуғу кими, онлар сөзләрлә дә формача ујғунлашараг омоним кими чыхыш едир.

Дилдә оморфемләрин олмасына тәсадүф нәтичәси кими јох, дилин дахили инкишаф ганунаујғундуғу кими бахылмалыдыр. Грамматик шәкилчиләрин бир гисми ганунаујғунлуғ нәтичәсиндә өз әввәлки мәнасыны сахламагла бәрабәр, әлава олундуғлары сөзләри јени лексик ваһидә чәвирә биләп мәна да кәсб етмәклә јени лексик шәкилчиләрин јаранмасына сәбәб олур (мәсәлә, *-ацаг, -ар, -маг, -маз* вә с.).

Сөсләнмәләринә вә јазылышларына кәрә ејип, мәна вә функцијача фәргли олан шәкилчиләри омоним шәкилчиләр кими гәбул етмәк олар.

Азәрбајчан дилиндә оморфемләр ашағыда кәстәрилән јолларла јараныр:

1) шәкилчиләрин тәләффүзчә вә јазылышча тәсадүфи ејиләнмәси;

2) чохмәналы шәкилчиләрин мәна вә вәзифчә кенишләнерәк чохмәналылыгдан узаглашмасы;

3) мәнбәјиндә ајрыча сөз кими ишләнән ваһидләрин дилимиздә шәкилчи мөвгәјинә кечмәси;

4) баһга дилләрдән сөзлә бирликдә шәкилчиләрин алынмасы;

5) грамматик шәкилчиләрин лексик, лексик-грамматик шәкилчи јеринә кечмәси;

6) шәкилчидән шәкилчинин төрәмәси (*-лыг*→*-лы, лаг*→*-ла, маг*→*-ма* вә с.);

7) шәкилчиләрин фоно-морфоложи дәјишмәси (редуксия, субстантивләшмә, ассимиляция, фонетик дивергенсия, морфоложи чәһәтдән ајрылма).

Омоним шәкилчиләри 4 група ајырмаг олар: 1. Лексик шәкилчиләрин омонимлији (омоним-лексик шәкилчиләр). 2. Грамматик шәкилчиләрин омонимлији (омоним-грамматик шәкилчиләр). 3. Лексик-грамматик шәкилчиләрин омонимлији. 4. Грамматик-лексик шәкилчиләрин омонимлији.

1. Лексик шәкилчиләрин омонимлији. Омоним лексик шәкилчиләр мүхтәлиф мәфһумлар ифадә едән лексик ваһидләр әмәлә кәтирир. Булар бир вә ја бир нечә нитг һиссәсини әһатә едир. Лексик оморфемләр формача ејип,

мәзмунча мүхтәлифдир. Булары һәм омоним сөзләрә, һәм дә омоним олмајан сөзләрә әлава етмәк олар. Лексик оморфемләри омоним сөзләрә әлава етдикдә онлардан јенә омоним сөзләр јарадыр, омоним олмајан сөзләр әлава олундуғда икә онларын бир гисминин омонимләшдирир; мәсәләни, Омоним сөзләрдән: *Сүр* (мәк)→*сүрү* (исим) — *сүрү* (мәк) *көј*→*көјәр* (чүчәрмәк) — *көјәр* (сојугдан рәнки көј рәнкә чалмаг).

Омоним олмајан сөзләрдән: *тури*→*туришу* (исим) — *туришу* (фе'л), *кәс* (мәк)→*кәсир* (әмәлијјат) — *кәсир* (галыг) вә с.

Азәрбајчан дилиндә лексик оморфемләр ашағыдакылардыр: *-А* (-ә) — *-а* (-ә), *-ы* (-и, -у, -ү) — *-ы* (-и, -у, -ү), *ла* (-лә) — *ла* (-лә), *-лы* (-ли, -лу, -лү) — *-лы* (-ли, -лу, -лү), *-ов* — *-ов*, *-сыз* (-сиз, -суз, -сүз) — *-сыз* (-сиз, -суз, -сүз), *-кы* (-ки, -ку, -кү) — *-кы* (-ки, -ку, -кү).

II. Грамматик шәкилчиләрин омонимлији. Бу шәкилчиләрә исмин јијәлик, јөнлүк вә тә'сирлик һалларынын, мәнсубијјат категоријасынын шәкилчиләри, фе'лин әмр шәклинин (биринчи шәхсин тәки, икинчи шәхсин чәми) шәхс сөзлүгү, арзу шәклинин шәкли әләмәти, кәмијјәт вә фе'лин үчүнчү шәхсин билдирән чәм шәкилчиләри дахилдир. Омоним грамматик шәкилчиләр бир-бириндән функцијаларына кәрә фәргләнир.

Грамматик оморфемләр булардыр:

-А (-ә) — *-а* (-ә), *-ы* (-и, -у, -ү) — *-ы* (-и, -у, -ү), *-ыб* (-иб, -уб, -үб) — *-ыб* (-иб, -уб, -үб), *-ым* (-им, -ум, -үм) — *-ым* (-им, -ум, -үм), *-лар* (-ләр) — *-лар* (-ләр), *-ын* (-ин, -ун, -үн) — *-ын* (-ин, -ун, -үн).

III. Лексик-грамматик шәкилчиләрин омонимлији. Лексик вә ја грамматик шәкилчиләрин омонимлијинә исбәтән, лексик-грамматик шәкилчиләр арасында омонимлик даһа чохдур. Булар һәм мәналарына, һәм дә функцијаларына кәрә там омоним чүтлүк кими ишләдилир. Бураја мүхтәлиф категоријаларын әләмәтләри вә сөзјаратма имкәнләры дахилдир. Омоним олан лексик вә грамматик шәкилчиләр тарихән грамматик олмуш, сонра лексикләшмәјә мејл етмишдир. Грамматик шәкилчиләр инкишаф нәтичәсиндә ики група — лексик вә грамматик шәкилчилә ајрылмагла омонимләшмишдир. Булар формача ејип олса да, мәна вә функцијача мүхтәлифдир; мәсәлә, *-ыш* (*-иш, -уш, -үш*) шәкилчиси әслиндә фе'лин гаршылыгылы вә мүштәрәк һөвүнү дүзәлдән шәкилчи олмушдур. Инкишафла әләгәләр

онун һәчми кенишләнмиш, јени функцијаја јијәләнмиш, јени сөзјаратма имканы әлдә етмиш, фе'лдән исим дүзәлтмишдир. Инди **-ыш** бир дејил, формача ејни олан ики шәкилчи кими көтүрүлмәлидир.

Азәрбајчан дилиндә ашағыда садаланан лексик вә грамматик шәкилчиләр бир-бири илә омоним мүнәсибәтдә олур:

-А (-ә) — а (-ә), -аг (-әк, -г, -к) — аг (-әк, -г, -к), -ар (-әр) — ар (-әр), -араг (-әрәк) — араг (-әрәк), -ачаг (-әчәк) — ачаг (-әчәк), -әк — әк, -да (-дә) — да (-дә), -дан (-дән) — дан (-дән), -дар (-дәр) — дар (-дәр), -дыр (-дир, -дур, -дүр) — дыр (-дир, -дур, -дүр), -ы (-и, -у, -ү) — ы (-и, -у, -ү), -ыг (-ик, -уг, -үк) — ыг (-ик, -уг, -үк), -ым (-им, -ум, -үм) — ым (-им, -ум, -үм), -ын (-ин, -ун, -үн) — ын (-ин, -ун, -үн), -чаг (-чәк) — чаг (-чәк).

IV. Грамматик вә лексик шәкилчиләрин омонимлији. Белә шәкилчиләрә фе'ли сифәт дүзәлдән шәкилчиләри (-мыш, -миш, -муш, -мүш; -ачаг, -әчәк; -ар, -әр; -малы, -мәли; -асы, -әси) вә фе'лин заман (-мыш, -миш, -муш, -мүш; -ачаг, -әчәк; -ар, -әр), вачиб (-малы, -мәли) вә лазым (-асы, -әси) шәкилләринин шәкилчиләрини аид етмәк олар. Бунлар формача бир-биринә охшаса да, мүхтәлиф мәзмулар, мүхтәлиф формалар јарадан шәкилчиләрдир. Бу шәкилчиләрин фе'ли сифәт, фе'лин заман вә форма шәкилчиләри олдуғуну јеринә, ролуна вә вәзифәләринә кәрә мүүјјәнләшдирмәк олар. Фе'ли сифәт шәкилчиләри кими онларын да фе'л көкләринә әләвә олунараг әмәлә кәтирдикләри сөзләр тәркиб дахилиндә әшјанын вә ја һадисәнин кејфијјәтнин ифадә едир, һа н е с ы? суалына чаваб олур, тә'јни вәзифәсиндә чыхыш едир; мәсәлән, *солмуш* (чичәк), *кәләчәк* (заман), *јемәли* (хәрәк), *дејиләси* (сөз).

Фе'лин заман вә форма шәкилчиләри кими бунлар да ишин мүүјјән заман дахилиндә ичрасыны, ичрасы лазым вә вачиб олан һәрәкәти ифадә едир, аид олдуғу сөздән сонра кәлир, чүмләннин хәбәри олур; мәсәлән, *чичәк солмуш*, *заман кәләчәк*, *хәрәк јемәли*, *сөз дејиләсидир* вә с.

СӨЗЛӘРЛӘ ШӘКИЛЧИЛӘРИН ОМОНИМЛИЈИ

Диллә јалныз мүстәгим мә'налы сөзләр дејил, мүстәгим мә'налы сөзләрлә шәкилчиләр дә омоним мүнәсибәтдә олур. Демәли, лексик мә'налы сөзләр кими сөзләрлә шәкилчиләр вә ајры-ајры шәкилчиләр дә формача ејни, мә'нача мүхтәлиф ола биләр. Дилимиздә ејни сәс комплексли ваһидләр

һәм мүстәгим лексик ваһид, һәм дә шәкилчи кими ишләдилр. Мүасир Азәрбајчан дилиндә һәм сөз, һәм дә шәкилчи кими ишләнән *дар*, *сән*, *сиз*, *сүз*, *инчи*, *ун*, *дан*, *дән*, *даш*, *иш*, *аш*, *син*, *тај*, *хана*, *хор*, *чил*, *кәр*, *кәч*, *кил*, *күн*, *лај*, *маз* вә саир ваһидләрнин фонетик вә график чәһәтдән ејниләшмәси мүхтәлиф амилләрлә бағлыдыр. Онларын бир гисми мүстәгим сөзләрнин шәкилчиләшмәси, бир гисми башга дилдән алынмасы, бир гисми тәсадүфлә, дикәр бир гисми исә дилин дахили инкишаф гануну илә бағлыдыр. Бунлар бир-бириндән мә'нача фәргләнсә дә, фонетик тәркибчә вә тәләффүзчә ејниләшдикләри үчүн омонимләшмишдир. Бунларын мүстәгим сөз вә ја шәкилчи олдуғуну, мүстәгим ишләдиллиб-ишләдилмәдијини, мүстәгим мә'на ифадә едиб-етмәдијини мәтнә, ситуасијаја, нитгә әсасән мүүјјәнләшдирмәк олар; мәсәлән, *Сиз өзүнүзүн вицданән часус олмадығынызы кәстәрмәклә халғы инандырмалысыныз.* (М. С. Ордубади.) *Мүбаһисәси мәсәләни һәлл етмәк асандыр.*

Демәли, дилимизин лүгәт тәркибиндәки сөзләрнин бир гисминин өз мүстәгимлијини сахламагла шәкилчи мөвгејинә кечмәси нәтичәсиндә ејни формалы мүхтәлиф ваһидләр јаранмышдыр. Бу да һәмнин ваһидләрнин омонимләшмәсинә (сөзлә шәкилчинин) сәбәб олмушдур.

Һал-һазырда дилимиздә омоним чәркә јарадан хејли сөз вә шәкилчи вардыр. Бунлар ашағыдакылардыр:

ал—ал, ала—ала, алаг—алаг, алы—алы, ан—ан, ар—ар, араг—араг, ат—ат, ач—ач, аш—аш, баз—баз, вар—вар, ган—ган, гын—гын, гыр—гыр, дан—дан, дар—дар, даш—даш, дән—дән, дәр—дәр, дуз—дуз, дур—дур, әк—әк, әл—әл, әлә—әлә, әли—әли, әм—әм, ән—ән, әр—әр, әт—әт, иш—иш, јар—јар, јараг—јараг, јун—јун, кар—кар, кәм—кәм, ки—ки, кин—кин, күр—күр, кәр—кәр, кәч—кәч, кил—кил, күн—күн, лаг—лаг, ләк—ләк, маз—маз, мал—мал, ов—ов, саз—саз, сал—сал, сан—сан, сән—сән, сиз—сиз, сыз—сыз, син—син, сын—сын, сүз—сүз, тај—тај, тик—тик, уд—уд, ун—ун, үн—үн, хана—хана, хор—хор, хар—хар, чил—чил.

СИНТАКТИК ОМОНИМЛӘР

Синтактик омонимләр мүхтәлиф мәзмулу синтактик ваһидләрнин — сөз бирләшмәләри вә чүмләринин формача бир-биринә ујғун кәлмәси нәтичәсиндә јараныр.

Синтактик омонимләрдә сөһбәт синтактик ваһидләрнин

омонимлијиндэн кетмэлдир. Синтактик ваһидлэр исә сөз бирләшмәләри вә чүмләләрdir.

Синтактик омонимләр үчүн әсас әламәтләр ашағыдакылардыр:

1) ән азы ики синтактик ваһид иштирак етмәли;

2) һәммин ваһидләр формача ејни вә ја охшар, мә'нача мұхтәлиф олмалы;

3) лексик тәркиб вә грамматик формача бир-биринә ујғун кәлмәли;

4) омомоделләрдә сөzlәр кәмпіјәтчә бәрабәр олмалы;

5) сөzlәрнин сырача ејнилији;

6) интонасија ујғулуғу.

Бу әламәтләрә ујғун кәлән ејни формалы, мұхтәлиф мә'налы сөз бирләшмәләри вә чүмләләр омоним сөз бирләшмәләри вә чүмләләр кими изаһ олуна биләр.

Нәзәри дилчилик әдәбијјатында синтактик омонимләрни мүәјјәлләшдирмәк үчүн: сөзјаратма, синонимлик, морфоложи, синтактик, семантик вә с. мұхтәлиф ме'јарлар тәтбиг едилir.

Сөзјаратма вә синонимлик ме'јарлары синтактик омонимләрнин тәбиәтинә ујғун кәлмир. Сөзјаратмада сөzlәрнин јени сөзјаратма имканы нәзәрә алыныр. Бирләшмәләрдә исә сөzlәрнин јаранмасы дејил, бирләшмәси әсасдыр.

Омоним фразеоложи ваһидләр мұхтәлиф синоним чәркәләрдә иштирак етсәләр дә, онларын синонимләрни илә мә'налары арасында һеч бир мә'на үмумлији олмур.

Синтактик ме'јарда сөз бирләшмәләри вә чүмләләрнин гурулушу, тәркиби, формалашмасы, дистрибусијаларын мәчмүју нәзәрдә тутулур. Морфоложи өлчүдә бирләшмәләрин вә чүмләләрнин ејнилији, мұхтәлиф әламәтләрни, мұхтәлиф парадигмалара аид олмасы нәзәрә алыныр. Семантик ме'јарда исә ејни формалы ваһидләрнин ифадә етдикләри мә'наларын мұхтәлиф олмасы әсас көтүрүлүр. Синтактик омонимләрдә дә лексик омонимләр кими мә'на ме'јары әсасдыр. Чүнки әввәла, бу ме'јарла сөз бирләшмәләри вә чүмләләрнин мә'нача фәргли олуб-олмамасы, икничиси, онларда мә'на әлагәсинин гырылма дәрәчәси мүәјјәнләшдирилир. Нәһајәт, үчүнчүсү, омонимләрнин өзү нә грамматик, нә дә синтактик дејил, халис семантик һадисәдир.

Әлбәттә, синтактик омонимләрни мүәјјән етмәк үчүн синтактик вә морфоложи ме'јарларын да мүәјјән ролу вар, ләкин әсас дејилдир. Она көрә дә мә'на ме'јары әсас, синтактик вә морфоложи ме'јарлар исә икничн дәрәчәлидир.

Синтактик омонимләрни ики група ајырмағ олар: 1. Сөз бирләшмәләринин омонимлији. 2. Чүмләләрнин омонимлији.

ОМОНИМ СӨЗ БИРЛӘШМӘЛӘРИ

Сөzlәр бирләшәрәк мұхтәлиф типли сөз бирләшмәләри әмәлә кәтирир. Бирләшмәләри үч група ајырмағ олар:

1. Мүстәгим — һәгиги мә'нада ишләдилән сөз бирләшмәләри (*Әлинин китабы, шакирдин дәфтәри, гызыл саат* вә с.).

2. Мүстәгим вә мәчәзи мә'налы сөз бирләшмәләри (*әлдән дүшмәк, әл тутмағ, әл галдырмағ, әл вурмағ, јолдан чыхмағ, баш чәкмәк* вә с.).

3. Мәчәзи мә'налы сөз бирләшмәләри (*баш апармағ, баш чәкмәк, баша салмағ, баш чыхармағ, дилә тутмағ, үрәк вермәк, көз јетирмәк* вә с.).

Сәрбәст бирләшмәләр сөzlәрнин һәгиги, кечид бирләшмәләр һәгиги вә мәчәзи, сабит бирләшмәләр исә мәчәзи мә'наларына әсасланыр.

Мүстәгим мә'налы сөз бирләшмәләринин компонентләри һәм ајрылығда, һәм дә бирләшмә дахилиндә сәрбәст ишләдилir. Белә бирләшмәләр ашчағ бир мә'на ифадә едир. Булар омоним бирләшмәләр әмәлә кәтирмир. һәгиги вә мәчәзи мә'налы бирләшмәләр кечид характерлидир: һәм һәгиги, һәм дә мәчәзи мә'на дашыја билir. Белә бирләшмәләр ики вә даһа артығ мә'на кәсб едир. Мәчәзи мә'налы бирләшмәләр сабит бирләшмә кими формалашмындыр. Булар ашчағ мәчәзи мә'нада чыхыш едир. Бу бирләшмәләр дә бир нечә мә'нада ишләдилir.

Дилләмиздәки омоним бирләшмәләр кечид вә сабит сәчнјјәли бирләшмәләр әсасында јараныр.

Сөзүн һәгиги мә'насы әсасында әмәлә кәлән сөз бирләшмәләри сәрбәст бирләшмә адланыр. Компонентләри әсас мә'наларда ишләдилсәләр дә, бир-бири илә әлагәләндирилмир. Дилә һазыр шәкилдә кәлмәјиб, фикир мұбадиләси просесиндә дилин грамматик гурулушуну мүәјјән гајдалары әсасында јараныр.

Сәрбәст бирләшмәләр синтактик васитәләрлә мејдана чыхыр. Онуи тәрәфләри бир-бири илә грамматик чәләтдән бағлы олса да, араларында структур әлагә јохдур. Әлагә бирләшмәјә бүтөвлүкдә аид олмур. Белә бирләшмәләр сөzlәрнин харичи әлагәләри илә бағлыдыр. «Бирләшән сөzlәрдәки харичи әлагә мұхтәлиф типли олур; онлар бирләшмә-

пни компоненти функцијасыны ичра едэн сөзүн валентлик мүнәсибәтинә әсаслана биләр; нитг ситуасијасынын тәләб-ләринә ујғун олараг нитг ахынында һәмнин әлағәләр вәси-тәсилә бирләшмә јайылыр».¹

Кечид (бир мә'насына көрә) вә сабит бирләшмәләрдә сөzlәр арасында мә'пача дахили әлағә мөвчуддур. Оплар синтактик вәситәләрлә јаранмыр, дилдә һазыр шәкилдә иш-ләдилир. Тәрәфләри арасында структур әлағә олур ки, бу, бүтөвлүкдә бирләшмәјә аиддир.

Сөzlәр бир-бири илә сәрбәст вә сабит шәкилдә бирлә-шәрәк јени кәјфијјәтли лексик фразеоложи вәһидләрини јә-раиғасына сәбәб олур. Сәрбәст вә сабит бирләшмә кими ишләдилән сөз бирләшмәләри мүхтәлиф мә'налар ифадә едир. Белә бирләшмәләри формача ејни, мә'пача мүхтәлиф олур. Мәһз бу бәхымдан һәмнин бирләшмәләрини бир-бири илә омоним мүнәсибәтдә олдуғуну сөјләмәк олар; мәсәлән, *ајағындан чәкмәк, бармағыны дишләмәк, јолдан чыхмаг, сүпүркә чәкмәк, гујруг буламаг, әлдән салмаг, ағыз ачмаг, әл ачмаг, ајаға дурмаг, баш ачмаг* вә с.

Омоним сөз бирләшмәләрини ики шәкилдә группашдыр-маг олар: 1. Сәрбәст вә сабит сөз бирләшмәләринин омонимлији. 2. Сабит бирләшмәләрин омонимлији.

Сәрбәст вә сабит сөз бирләшмәләринин омонимлији.

Сәрбәст бирләшмәләрдә сабит бирләшмәләр арасында үмумијјәтлә бир јахынлыг вардыр. Сабит бирләшмәләр сәр-бәст бирләшмәләр әсасында әмәлә кәлир. Сәрбәст бирләш-мәләрини компонентләри сабитләшиб, бирликдә мә'наны дә-јишдирдикләри заман сабит бирләшмәјә чеврилир. Буна көрә дә бу бирләшмәләр арасында формал чәһәтдән фәрг көрүнмүр, тәрәфләри грамматик әламәтләринә көрә ејни вәзијјәтдә олур. Һәр ики бирләшмә ејни грамматик әлағә-ләрә әсасланыр, бирләшмә хүсусијјәтләри, моделләри дә бирдир. Сәрбәст вә сабит бирләшмәләр формача, үмуми структурча, моделләринә вә грамматик әламәтләринә әса-сән ујғун кәлсәләр дә ифадә етдикләри мә'наја көрә бир-бириндән фәргләнир. Мәсәлән, *ган алмаг, әл галдырмаг, јолдан чыхмаг, әл вермәк, боғазы гурумаг, баш чәкмәк* вә с. бирләшмәләрини ифадә етдикләри мә'налары нәзәрдән ке-чирәк.

«Ган алмаг» ики мә'нада ишләдилир: 1. Мүәличә мәғ-

¹ М. Т. Тагисев, Глагольная фразеология современного русского языка, Баку, 1966. сәһ. 24.

сәдилә дамардан ган чыхармаг. 2. Интигам алмаг. Мәсәлән, *Ганын чоһалыб, кәрәк сәндән ган алам* (Ҷ. Мәммәдгулуза-дә). *Маһмудун ганыны бәјләрдән алмасам, Хоһаһанлыдан кетмәјәчәјәм* («Ғачаг Нәби»).

Биринчи мисалдакы «ган алам» сәрбәст бирләшмәдир, дамардан ган чыхармаг мә'насыны верир. Икинчи мисалда исә һәмнин бирләшмә интигам алмаг мә'насында ишләдил-мишдир, сабит бирләшмәдир.

«Әл галдырмаг» ики мә'нада ишләдилир: 1. Вурмаг, дөј-мәк. 2. Данышмаг үчүн ичазә алмаг. Мәсәлән,

Вурун, бинамуслар, дининиз вармы?; *Киши дә арвада әл галдырармы?* (С. Вурғун.)

Ширзадын сон сөзләринин доғурдуғу алғышлар кәсил-мәмиш Рүстәм киши әлини галдырды вә залы сакит олмаға чағырды (М. Ибраһимов).

Биринчи мисалда «әл галдырмаг» бирләшмәси вурмаг, икинчидә исә чамааты сакит етмәк мәғсәди илә әлини гал-дырылмасы мә'насында ишләдилмишдир.

«Јолдан чыхмаг» ики мә'нада ишләдилир: 1. Азмаг, пис јола дүшмәк. 2. Өз јолундан кәнара чыхмаг.

Мәсәлән, 1. Әли башгаларына гошулуб јолдан чыхыб. 2. Машын јолдан чыхыбдыр.

Биринчи мисалда «јолдан чыхмаг» пис јола дүшмәк, аз-маг, икинчидә исә өз јолундан кәнара чыхмаг мә'насында ишләдилмишдир вә с.

Омонимлик јалныз сөzlәрә аид дејилдир. Синтактик вәһидләрдә дә бу хүсусијјәт вардыр. Сабит бирләшмәләр-лә сәрбәст бирләшмәләр арасындакы охшарлыг фразеоло-кизмләрин гурулушча мүхтәлифлијинә тә'сир көстәрмир. Әксинә, фразеоложи вәһидләрдә әсас әламәтин — мә'на-нын бүтөвлүјүнү тәсдиг едир. Сабит бирләшмәләр сәрбәст бирләшмәләрини компонентләринин лексик мә'насынын зә-ифләмәси нәтичәсиндә инкишаф едир.

Ејни формал бирләшмәнин мүхтәлиф бирләшмә кими ишләниб, мүхтәлиф мә'налар ифадә етдијини анчаг мәтилә мүәјјәнләшдирмәк мүмкүндүр; мәсәлән, *Бу күн чөрәјими јејән адам сабаһ ајағымын алтыны газыр* (Ә. Әбүлһәсән); *Онун ајағынын алтыны газ, орадан күпә чыхмалыдыр; Г о ј десин, а Мүрсәл киши, нијә ағзына су алыб дилләнмирсән?* (Һ. Мейди); *Ағзына бир аз су алыб дилини јашлады.*

Бу мисалларда ишләдилән «ајағын алтыны газмаг» вә «ағзына су алмаг» бирләшмәләри ики мә'нада ишләдилмиш-дир. «Ајағын алтыны газмаг» бирләшмәси биринчи чүмләдә

биринчә зәрәр вермәк, пислик етмәк үчүн онун әлејһинә хәл-вәти иш көрмәк, икинчи чүмләдә исә өз һәгиги мә'насыны ифадә едир.

«Ағзына су алмаг» бирләшмәси биринчи чүмләдә сузмаг, сүкут етмәк, динмәмәк, икинчи чүмләдә исә өз һәгиги мә'насыны верир.

«Ајағын алтыны газмаг» вә «ағзына су алмаг» бирләшмәләри сәрбәст бирләшмә кими ишләдилдији заман онларын компонентләри ајрылма, ајдын формалашма хусусијјәтинә малик олуб, өз мә'наларында чыхыш едир, өзүнү синтактик ваһид кими көстәрир. Нәмин бирләшмәләр сабит бирләшмә кими ифадә олундугда, тәрәфләр мүстәгил мә'на дашымыр, һамысы бүтөвлүкдә бир мә'наја хидмәт едир; лексик ваһид кими дәрк олунур. Бу бирләшмәләрин сәрбәст вә ја сабит олмасыны онларын әһатә даирәси илә мүәјјәнләшдирмәк олар. Сәрбәст бирләшмә кими ишләндикләри вахт өзләринә субъект дә тәләб едә билир; мәсәлән, *Мәним ајағымын алтыны газ. О, ағзына су алды.*

ФРАЗЕОЛОЖИ ОМОНИМЛӘР

Фразеоложи ваһидләр сөзләрин мәчази мә'наја кечәрәк өз мүтәһәрриклијини итирмәси, онлар арасында әлагә вә мүнасибәт јарадан васитәләрин донуг бир һала кечмәси нәтичәсиндә бирләшәрәк ваһид бир мәфһум ифадә едән сөзүн эквивалентинә чеврилдији заман јараныр.

Фразеоложи бирләшмәләрин омонимлији сәрбәст вә сабит бирләшмәләрин омонимлијиндән мә'на, форма вә кәмијјәтчә фәргләнир. Фразеоложи ваһидләрин үзвләри бир-бириндән лексик, морфоложи (парадигматик), синтактик (синтагматик) вә семантик асылылығына көрә ајрылыр. Буларда әсас форма гурулушча бир-биринә там ујғун олмалыдыр.

Фразеоложи ваһидләрин омонимлији сәрбәст-сабит бирләшмәләрин омонимлијиндән чох аздыр. Бунун мүәјјән сәбәбләри вардыр: әввәлә, фразеоложи ваһидләрин мә'на системи онлара нисбәтән даһа мүрәккәбдир; икинчиси, сәрбәст-сабит бирләшмәләрин структур-грамматик имканлары кениш, фразеоложи бирләшмәләринки исә мөһдуддур; үчүнчүсү, фразеоложи бирләшмәләрдә тәркибчә бир нечә сөзүн ујғун кәләрәк ваһид бүтөв һадисә јаратмасы лазымдыр; дөрдүнчүсү, ваһидләрин чүз'и мә'на вариантлылығына әсасланмалыдыр; бешинчиси, фразеоложи бирләшмәләрин ком-

понентләринин икинчи дәфә мәчази мә'нада ишләдилмәси лазымдыр.

«Бир дәфә мәчази мә'на кәсб едәрәк, јени мәфһум ифадәси кими формалашан сөз бирләшмәсинин јенидән башга бир мәчази мә'на кәсб етмәси чәтиндир»¹.

Фразеоложи ваһидләри мүәјјәнләшдирәркән дилин структур әламәтләри — давамлылыг, һазыр шәкилдә ишләдилмәси, мә'на бүтөвлүјү, метафорик мә'нанын үмумиләшмәси вә с. әсас көтүрүлмәлидир. Булары сөзләрин лексик-семантик хусусијјәтләри кими изаһ етмәк олар. Бу әламәтләрин һәр бири ајры-ајрылыгда фраземләрин маһијјәтини ача билмәз. Булар бүтөвлүкдә көтүрүлдүкдә исә фраземләри маһијјәтчә мүәјјәнләшдирмәк үчүн әсас ола биләр. Фразеоложи бирләшмәләрдә структур-семантик чәһәтдән идиоматиклик, лексик-семантик чәһәтдән исә мә'на бүтөвлүјү әсас әламәтдир. Фразеоложи бирләшмәләрдәки омонимлији ики јерә ајырмаг олар: харичи вә дахили.

Өз тәркибләринә көрә ејни, мә'нача мүхтәлиф олан сабит вә сәрбәст бирләшмәләр арасындакы омоним мүнасибәт харичи омоним адланыр. Дахили омонимләр ја фразеоложи ваһидләрин мүхтәлиф типләри арасында, ја да бир фразеоложи ваһид дахилиндә олур. Дахили омонимләр ифадә планларына көрә тамамилә ејни, мезмунча исә мүхтәлиф олан фразеоложи ваһидләрин омонимлијинә дејилир. Фразеоложи ваһидләрин омонимлијинин сәбәбләри: 1) ики дил ваһидинин ја гисмән, ја да тамамилә омоним олмасы; 2) сәрбәст бирләшмәләрин сабитләшмәси; 3) сабит бирләшмәләрин јенидән мәчазлашмасы; 4) фразеоложи бирләшмәләрдә ејнилијин позулмасы; 5) чохмә'налы фразеоложи ваһидләрдә мә'нанын тамамилә узаглашмасы вә 6) башга дилләрдән калка јолу илә фразеоложи ваһидләрин алынмасыдыр.

Фразеоложи омонимләри ифадә етдикләри мә'наларына көрә ики група ајырмаг олар: 1. Ики мә'нада ишләдилән фразеоложи омонимләр. 2. Бир нечә мә'на ифадә едән фразеоложи омонимләр.

Ики мә'налы фразеоложи омонимләрә ашағыдакы бирләшмәләри аид етмәк олар: *чан вермәк — чан вермәк, чана кәлмәк — чана кәлмәк.* Мәсәлән,

Лакин севинмәди бизим бабалар; Гәфәсдә чан верди ел-ләр, обалар (С. Вурғун). Әридир гүдрәти, дағы әридир;

¹ С. Чәфәров. Мүасир Азәрбајчан дили, Бақы, 1970, сәһ. 102.

Сәһраја чан верир, чөлә жарашыг (Н. Бабајев). Оңун һәрәкәтдән мән чана кәлдим; Бир нечә күндүр ки, өзүмү јахшы һисс едирәм, чана кәлирәм.

Бу мисаллардакы **чан вермәк** «өлмәк» (биринчи мисалда) вә һәјат вермәк, «көзәлләшдирмәк» (икинчидә); **чана кәлмәк** «јорулмаг» (биринчидә) вә өзүнү јахшы һисс етмәк, «чанланмаг» (икинчидә) мәналарында ишләдилмишдир.

Бир нечә мәналы фразеоложи омонимләрә ашагыдакы нүмунәләри көстәрмәк олар: *ајаға галдырмаг, баш вермәк, баша чыхмаг*; мәсәлән,

*Сарыл Күнәш рәнкли бир ал бајраға,
Сәсинлә елләри галдыр ајаға.*

(С. Вүргүн.)

Исти су ванналары бир һәфтәдән сонра хәстәни ајаға галдырды: Гардашы әскәр кедәндән сонра Нәнәханым арвад онун ушагларына һимајәчилик едиб, онлары ајаға галдырды.

Ханым, нијә мәни бәндәлијә гәбул етмирсән, мәнән нә хәта баш верибдир? (М. Ф. Ахундов); Булуд көјүн үзүнү тутан кими јағыш баш верди; Әчәл маңал верә, күн кәлиб өтә; Баш вериб бәнөвшә, јасәмән битә. (Ашыг Исмајыл.)

Сән динмәдикчә лап баша чыхырсан; Бу күн елми ишим тамамлајыб баша чыхдым; Өтүшдә баша чыхмајанын башы торпаға дүшәр. (С. Рәһимов.)

Бу мисаллардакы **ајаға галдырмаг** һәрәкәтә кәтирмәк (биринчи мисалда), сағалтмаг (икинчидә) вә јетишдирмәк, тәрбијәләндирмәк, бәсләјиб-бөјүтмәк (үчүнчүдә), **баш вермәк** әмәлә кәлмәк, ортаја чыхмаг (биринчидә), **башламаг** (икинчидә) вә чүчәрмәк, битмәк (үчүнчүдә), **баша чыхмаг** һәддини ашмаг, бөјүк-кичик билмәмәк, ајагламаг (биринчидә), иши гуртармаг, тамамламаг (икинчидә) вә үстүн кәлмәк, галиб кәлмәк (үчүнчүдә) мәналарында ишләдилмишдир.

ОМОНИМ ЧҮМЛӘЛӘР

Кәмијјәтчә, форма вә грамматик әламәтләринә көрә ејни вә ја охшар олан мүхтәлиф мәзмунлу чүмләләр бир-бири илә омоним мүнәсибәтдә ола биләр. Чүмләләрин омонимлијини сөзләрин омонимлијинә илә сјинләшдирмәк олмаз. Сөзләрин омонимлијиндә ваһидләриш бир-бири илә форма, тәләффүз, јазылыш чәһәтдән там ејнилијинә әсас көтүрүлүр.

Чүмләләрин омонимлијинә бу чәһәтдән јанашмаг олмаз. Чүмләләрин тәркибиндә һәм лексик мәнасы олан, һәм дә лексик мәнасы олмајан сөзләр олар. Булар кәмијјәтчә бир-бирини ејни ола да биләр, олмаја да биләр, тәркибләришдәки сөзләрдән бири вә ја икиси формача фәргләнәр.

Омоним сөз вә ја сөз бирләшмәләринин чүмләләрин омонимләшмәсиндә мүәјјән рол ојнадығыны да инкар етмәк олмаз. Чүмләләрин бир гисми бу јолла омонимләшир. Лакин бу, әсас амил кими көтүрүлә билмәз. Омоним чүмләләр омоним сөз вә сөз бирләшмәләринин иштиракындан башга, сөзләрин грамматик вә сырача дәјишмәси, интонасија вә саир јолларла да әмәлә кәлир.

Чүмләләрин омонимлијини ики група ајырмаг олар:

1. Садә чүмләләрин омонимлијини.

2. Мүрәккәб чүмләләрин омонимлијини.

Садә чүмләләр бир-бири илә омоним сөзләрин, сәрбәст вә сабит бирләшмәләрин иштиракына, тәркибиндәки сөзләрин сырасынын вә грамматик формаларынын дәјишмәсинә, интонасијаја вә с. әсасән омоним мүнәсибәтдә олар.

Омоним садә чүмләләрин бир гисми омоним сөзләрин вә сөз бирләшмәләринин иштиракына көрә јараныр; мәсәлән,

О, ашыг ојнајырды,

О ашыг ојнајырды.

Биринчи чүмләдә ушағын ашыг-ашыг ојнамасындан, икинчидә исә ел нәғмәкарынын рәгс етмәсиндән данышылыр.

Мән Әлинин башыны пијләдим.

Мән Әлинин башыны пијләдим.

Бу омоним чүмләләр «башыны пијләмәк» бирләшмәсинин иштиракына көрә әмәлә кәлиб. Биринчидә Әлинин башына пиј чәкилмәсиндән, икинчидә исә Әлинин алдадылмасындан сөһбәт кедир. Сөзләр арасында грамматик әлагәнин дәјишмәси нәтичәсиндә дә садә чүмләләр омонимләшир; мәсәлән,

Сәни вә оғлуну тәбрик едирәм.

Сәни оғуллу тәбрик едирәм.

Биринчи чүмләдә ата вә оғул мүәјјән мүнәсибәтдә әлагәдар олараг тәбрик едилирсә, икинчидә ата оғлу олмасына көрә тәбрик олунур. Биринчидә һәр икиси объектдирсә, икинчидә анчаг ата объект һесаб олунур.

Дилимиздә табели мүрәккәб чүмләннин елә типләринә тәсадүф едилир ки, онларын нөвүнү тәјин етмәк чәтин олур.

Чүнки бә'зи табели мүрәккәб чүмлэләрин баш вә будаг чүмлэләри бир-бириндәи тәркибчә вә гурулушча фәргләнмир; мәсәләи, *Фәрид елә һәкимдир ки, бүтүн коллектив она һөрмәт едир. Фәрид елә ишләјир ки, бүтүн коллектив она һөрмәт едир. Фәридин иши еләдир ки, бүтүн коллектив она һөрмәт едир.*

Бу чүмлэләрин һәр үчүнүн будаг чүмләси формача, тәркибчә ејиндир. Һәмни будаг чүмләләр тәркиб вә формача ујғун олса да, мә'нача мүхтәлифдир. Булары будаг чүмләләриннә көрә омоним һесаб етмәк олар. Јухарыдакы чүмләләрин биринчиси тә'јин, иккинчиси тәрзи-һәрәкәт, үчүнчүсү хәбәр будаг чүмләсидир.

Омоним будаг чүмләләр формача, тәркибчә ејни олсалар да, мә'наларына вә һөвләринә көрә бир-бириндән фәргләшир.

ЛҮҒӘТИН ГУРУЛУШУ ВӘ ОНДАН ИСТИФАДӘ ЕТМӘ ГАЈДАЛАРЫ

Лүғәтдә омонимијапын бүтүн объектләри — оморфемләр, омоним сөzlәр, омонимик һадисәләр (омоформ, омофон, омограф вә паранимләр), омоним сөз бирләшмәләри вә омоним чүмләләр јох, аңчаг омоним сөzlәр изаһ олунур.

Лүғәтдә омонимләрин лексик, лексик-грамматик вә грамматик һөвләри верилир. Омоним чәркәләр әлифба сырасы илә јерләшдирилмишидир.

Лексик омонимләр:

Ашыг I ис [әр.] — Халг сәнәткары.

Ашыг II ис. (анат.) — Диз гапагларындан чыхан ојнаг сүмүјү.

Ашыг III ис. Ушаг ојунларындан биринин ады.

Лексик-грамматик омонимләр:

Ачы I сиф. — Гәлбә тохунан, ағыр санчан; фәлакәт.

Ачы II ф. — Үрәји јанмаг, јазығы кәлмәк.

Грамматик омонимләр:

Арпалыг I ис. — Арпа әкмәк үчүн јарарлы јер.

Арпалыг II ис. — Атларын азы дишләринин дибиндәки чөкәклик.

Омоним чәркәнин үзвләри мүстәгил сөз кими рома рәгәмләри илә ишарә олунур; мәсәләи,

Гәдәр I ис. [әр.] — Мигдар, сај, кәмијјәт: *Һәр шејин мүәјјәи гәдәри вар.*

Гәдәр II ис. [әр.] — Талә, һисмәт, мүгәлдәрәт: *Вили бујурду ки, гәм јемәсин чох; Гәдәр јаздығына чара јох. (Р. Рза.)*

Гәдәр III гошма — Габаг, әввәл: *Бир мәсәлә һаггында гәти гәрәра кәләнә гәдәр хејли дүшүнәрди. (М. Ибраһимов.)*

Омоним сөzlәрин мә'налары ашағыдакы гајдада сыраланараг, әввәл изаһ олунаи омоним сөз, ондан сонра олуи һансы нитг һиссәсинә аид олмасы, мәншәји, ишләнмә саһәси, мә'насы изаһ олунур. Мә'нанын шәрһи мүхтәлиф мә'хәзләрдән алынмыш мисалларла әсасландырылыр; мәсәләи, *Әгрәб I ис. [әр.]* — Кәфкир.

Гуцаглашыб саатын әгрәбләри... (О. Сарывәлли.)
Әгрәб II ис. [әр.] (зоол.) — Зәһәрли һәшәрәт һөвүндән бири: *Чалса әгрәб дә һәнүз ејләмәз амман, өлүбә!* (Ә. Сабир.)

ЛҮҮГӨТДӨ КЕДӨН ИХТИСАРЛАР

азерб.—азербайжанча
алм.—алманча
анат.—анатомија
арх.—архитектура
астр.—астрономија
ашп.—ашпазлыг
багл.—баглайчы
байт.—байтарлыг
биол.—биологија
бот.—ботаника
грам.—грамматика
дан.—данышыг диллиндэ
дэниз.—дэнизчилик
дилч.—дилчилик
эвээ.—эвээлик
эдэб.—эдэбијјатшүнаслыг
эр.—эрэбчэ
зоол.—зоологија
инк.—инкилисчэ
ис.—исим
исп.—испанча
итал.—италжанча
јәһ.—јәһудичэ
јун.—јунанча
кеч.—кечмишдэ
ким.—кимја
клас.—классик эдэбијјатда ишлэ-
нэн сөз.
көһн.—көһнэлмиш сөз
к/т —көнд тэсэррүфаты
кеол.—кеологија
лат.—латынча
мал.—малијјэ иши
мәһ.—мәһәлли сөз
мәч.—мәчәзи мәнада
минер.—минералокија
миф.—мифологија
мод.—модал сөз
мус.—мусиги
нисби эвээ.—нисби эвээлик

нум. сөз — нумиратив сөз
овч.—овчулуг
пол.—полјакча
порт.—Португалија
псих.—психологијада
рәсс.—рәссамлыг
ријаз.—ријазијјат
рус.—русча
санскр.—санскритчэ
сәс тәгл.—сәс тәглидн
сиф.—сифөт
сканд.—Скандинавија дилләри
сп.—спорт
тар.—тарихи
тер.—термин
тех.—техника
тиб.—тибби термин
тибет.—тибетчэ
уш.—ушаг дили
ф.—фел
фарс.—фарсча
ф. сиф.—фелн сифөт
фәл.—фәлсәфә
физ.—физика
физиол.—физиологија
фин.—финчэ
фолк.—фолклор
фон.—фонетика
фр.—франсызча
хүс.—хүсуси термин.
һәрб.—һәрби термин.
һинд.—һиндчэ
һол.—һолландча
һүг.—һүгүгшүнаслыг
чин.—чинчэ
чоғр.—чоғрафија
шаһм.—шаһмат
шот.—шотландча

А

А. I—Азербайжан элифозасының биринчи һәрфи.
А. II *нида*—Чағырыш, хитаб, мүрачәт билдирир. *А бәј, әл сахлајын, амандыр, аман!* (С. Рүстәм.)
АВАР I *ис.*—Гајыгы сүрмәк үчүн күрәк, гајыгы күрәји.
АВАР II *ис.*—Дағыстанда јашајам халглардан бирини ады.
АВАР III *ис.* (мәһ.)—Евләрни дамына дөшәнән гамышаохшар от.
АВАРА I *ис.* [фарс.]—Ишсиз-күчсүз адам, сәрсәри. *Сән демә, башга јердә арвады, ызы вармыш; онлары башсыз гојуб гачмыш бу авара* (С. Рүстәм.)
АВАРА II *ис.* (мәһ.)—Бир вә јакниллик чамыш баласы.
АҒ I *ис.*—Ағ рәнкли без вә с. парча. *Фирәнкиз ағы чыхарда-чыхарда миддиләнди* (Б. Бајрамов.)
АҒ II *ис.*—Көзүн бујнуз тәбәгәсиндә әмәлә кәлән ләкә (хәстәлик). *Мән онун көзүнә ағ саллам.* (Ҷ. Мәммәдгулузадә.)
АҒ III *ис.* (көһн.)—Тор. *Дағ маралы кими сәрсәм кәзән јар, Ахыр раст кәләрсән сән аға гаршы.* (Ашыг Фәтәли.)
АҒ IV *ис.* (мәһ.)—Туман вә јашалварын орта һиссәси.
АҒ V *сиф.*—Јахшы. *Ағ күн ағардар, гара күн гаралдар.* (Аталар сөзү).
АҒ VI *сиф.*—Рәнк. Гар, сүд, табашир рәнкли. *Ағ ипәкдән донлар кејир чыллаг ағамлар.* (О. Сарывәлли.)
АҒ VII *сиф.* [әр.]—Сөзә гулаг асмајан, итаәт етмәјән. *Ағанын*

үзүнә адам һәр заман бир бурунчәк үчүн һеч ағ олармы? (О. Сарывәлли.)
АҒ VIII *сиф.*—Тамамилә. *Бу лап ағ јаландыр, — деди. Доғрудур, Күлјанаговла мән бир күчәдә андан олмушуг.* (Анар.)
АҒА I *ис.* (көһн.)—Һаким, истисмарчы шишфләрә мәнсуб адам.
АҒА II *ис.*—Јашлы адама мүрачәт үчүн ишләдилән сөз. *Аға, олмасын азар, бу нә һаләтдир, сиздә көрүрәм?* (Ә. Б. һагвердијев.)
АҒАЛЫГ I *ис.*—Һөкмранлыг етмәк. *Нә һагг илә мәнним евимдә ағалыг едирсән?* (Ҷ. Чаббарлы.)
АҒАЛЫГ II *ис.* (көһн.)—Ағалара мөхсус мүлк, ев, су, мешә, һејван вә с. *Инди бунлары ағалыға апармаг лазымдыр.* (С. С. Ахундов.)
АҒАРТЫ I *ис.*—Сүддән һазырланан мәнсул: гатыг, шор, сүзмә, пендир вә с.
АҒАРТЫ II *ис.*—Узагдан көрүнән ағ шеј. *Узагдан бир ағарты нәзәрә чарпды.* (Ә. Вәлијев.)
АҒАРТМАГ I *ф.*—Ачмаг. *Буна бәнзәр бир һисс үрәјини кәзиб долашдыса да ону ағартмады.* («Улдуз».)
АҒАРТМАГ II *ф.*—Әһәнклә рәнкләмәк. *Бајрамгабагы диварлары ағартдылар.*
АҒАЧ I *ис.*—Будаглары вә бәрк көвләси олан чоһиллик битки.
АҒАЧ II *ис.*—Мәсафә, өлчү (тәхмиәнән 6—7 км. узунлуғ өлчүсү).

Бабаи ики күнә кедәрди кәндәдән шәһәрә, он ағач јолу. (Б. Азәрәгу.)

АГАЧЛАШМАГ I ф.—Бир-бирини ағачла вурмаг, ағачла вуршмаг.

АГАЧЛАШМАГ II ф.—Ағач кими бәркимәк, сәртләшмәк. *Биткинин тохумлары јетишәндә гозалары ағачлашыр вә ја киләсејәд шәклини алараг әтләшир.* (Гәдирәв.)

АГБАҒЫР I ис.—Гушларын нөвләриндән бирини ады.

АГБАҒЫР II ис. (мәһ.)—Ағ чиләр. *Гојунун ағ бағрынны биширдим.*

АГБАҒЫР III сиф.—Горхаг, чәсарәтсиз, үрәксиз. *Она тохунмајын, о, ағ бағрын биридир...*

АҒБИРЧӘК I ис.—Апләнин бөјүјү, башчысы. *Бизә ағды һәмшиә сән өјрәдирсән, ағ бирчәјимиз сән.* (Б. Вајрамов.)

АҒБИРЧӘК II сиф.—Сачы агармыш јашлы, гоча (гадын). *Кәчликдән зәвәг алыр ағ бирчәк гары.* (С. Вургун.)

АҒЗЫБИР I ис. (дан.)—Дарысгал јер, һејван салынан јер, һәбсханә вә с. Салдын ахыр өз әлиндә өзүнү ағзыбирә (М. Ә. Сабир.)

АҒЗЫБИР II зәрф. (дан.)—Сөзүбир, дилбир, мүтәәфиғ. *Ишдә ағзыбир олмаг лазымдыр.*

АҒЫ I ис.—Зәһәр. *Гыррам гајалары, јыхарам дагы; Ханлар зәһәр иңәр, султанлар ағы.* («Дастанлар».)

АҒЫ II ис. (көһн.)—Ағлашма заманы авазла әхунағ искилли сөзләр.

АҒЫЗЛЫГ I ис.—Кисә, чувал, габ вә с. ағзына гојулан гапаг, тыханч, гыф вә с. *Бу чувалларын ағызлыгы јохдур.*

АҒЫЗЛЫГ II ис.—Нәфәслә чалынан мусиги әләтинин вә с. ағзына алынан һиссәси.

АҒЫЛ I ис. [әр.]—Инсандә дүшүнмә габилјјәти; зәка, идрак. *Ағыл башда олар, јашда олмаз.* («Ағалар сөзү».)

АҒЫЛ II ис. (мәһ.)—Мат-гара вә гојун сахламаг үчүн әтрафы һасарланмыш үстү ачыг јер. *Ағыллар бош олдундан гапылары ачыг иди.* (М. Ибраһимов.)

АҒЛАР I ис.—Ағ иргә мәнсуб олашлар, гараларын әксии. *Гылынндан кечирди бизи бу ағлар; Лалә тәк гызарды Амазон чајы.* (С. Вургун.)

АҒЛАР II ис. (тар.)—Әксиигилабчылар. *Гырмазылар ағларә галиб кәлди.*

АҒУР I ис. [фр.] (терм.)—Мүһәсибатда; әмәлијјатин һәмнин күн китаба гејд әлмәсэн.

АҒУР II ис. [фр.] (тех.)—Шәбәкә, тор.

АЗ I сәј.—Сәјчә чох олмајан, чүәни. *Ајры чүр олсајды, сехимиз ијирми ики метр аз парча тохујачагыды, баша дүшүрсәнми?* (С. Гәдирзадә.)

АЗ II ф.—Доғру јолдан чыхмаг, пис јола гуллаг етмәк, јолу итирмәк. *Нәби олмазә кәндиләр бу чүр гудуруб јолундан азмәздылар* («Гачаг Нәби».)

АЗАД I ис. [фарс.] (бот.)—Бәрк олуңчағлы ағач нөвү.

АЗАД II сиф. [фарс.]—Бангасындан асылы олмајан, сәрбәст. *Еј азад күн, азад инсан; Дојунча иш бу баһардан!* (С. Вургун.)

АЗЫ I ис.—Ағзын һәр ики тәрәфиндә арха һиссәдә јерләшән әсәс дилләр.

АЗЫ II әдат.—Ән чүәни минимум. *Ән кичик дәрди дә азы мин кәрә; Салды үрәјинә һәр саат, һәр күн.* (Б. Ваһабзадә.)

АЈ I ис. (астр.)—Планет, көј чисмәләриндән бири. *Ај да, көј дә сары бир һејва кими; Дурур һәррәкәтсиз сәһәрә кими.* (С. Рүстәм.)

АЈ II ис.—Илин бөлүндүјү он ики һиссәдән һәр бири. *Доланды һәфтәләр, доланды ајлар, Чәләл гајығмады о күндән бәри.* (С. Вургун.)

АЈ III ишдә.—Чағырын, мүраччәт, һарајлама ишдасы. *Ај галаг-*

галаг булудлар; Бир ан узаг кетләјин! (М. Раһим.)

АЈАР I ис. (дан.)—Барама, памбыг вә с. бу кими хам маллардан әлдә еднәән халис малын мигдары.

АЈАР II ис. (мәһ.)—Мәһсулдар. *Гурда јахшы бахырлар, дојдуррлар, онда ајар олур.* («Диалектоложы дүғәт».)

АЈАР III сиф.—Үрәјначыг, күләрүзлү. *Мухтар әми ајар адамды.* (И. Нүсәјнов.)

АЈЛЫГ I ис. (дан.)—Мааш, әмәк һағгы. *Мә'дәндә бундан дөрд гат аз алырдым, инди, шүкүр аллаһа ајлығым пис дејил.* (Ғ. Мәһди.)

АЈЛЫГ II сиф.—Бир аја анд, бир ај үчүн нәзәрдә тутулан иш. *Бир ајлығ мәнзили бир күндә кәсәр; көһлән бәсләмишәм, кәрәк Гыратым.* («Дастанлар».)

АЈНАЛЫ I ис. (көһн.)—Патруну үстдән гојулан тәклүлә түфәнк. *Нәби чәлд ајага галхыб, дирәкдән асдығы ајналыны көтүрдү.* («Гачаг Нәби».)

АЈНАЛЫ II сиф.—Ајнасы, күзәкүсү, шүшәси олан. *Јоргун-арғын инсанлар ишдән сонра; Јығылмышды диварлары даи ајналы бир салона.* (С. Вургун.)

АЈПАРА I ис.—Бир-ики күшлүк ај. *Гашларын ајпардыр нәјләјим.* (Р. Рза.)

АЈПАРА II ис. (көһн.)—Гызыл ја күмүшдән гајрылан јарымданрә (әј) шәкилли гадын бәзәји.

АЈРЫ I сиф.—Башга, гејри, дикәр. *Өз ләјағәтими горумаг үчүн ајры јол тапмадым.* (С. Гәдирзадә.)

АЈРЫ II зәрф.—Тәк, мүстәғил. *...Һәр нәјсә, мән ки о палтолары бир дәфә дә ајры асмадым.* (Анар.)

АЈРЫ III зәрф.—Аралы дүшмәк, узаг дүшмәк, узаглашмаг. *Чәләл аиләсиндән ајры, тәк ја шајырды, Әсмәр дә онун свинә көчдү.* (Анар.)

АКТ I ис. [лат.]—Шаһидләрин иштирақы илә, јахуд јохлама нәти-

чәсиндә мүәјјән едилән бир һадисәни тәсдиг едән сәнәд, јазы. *Устәлик бир акт да бағлабылар ки, оғурлуғда тутулуб.* («Гачаг Нәби».)

АКТ II ис. [лат.]—Али мәктәбләрдә тәнтәнәли ичләс, һәрәкәт, драматик әсәрин бир һиссәси. *Акт салонуна јығышанларын сәјә кетдикчә артарды.* («Азәрб. кәпчләри».)

АКТИВ I ис. [лат.]—Партија вә ја башга ичтимаи тәшкилатларын ән фәал һиссәси. *Танһи олуң, Киров колхозунун комсомол активи.* (М. Ибраһимов.)

АКТИВ II ис. [лат.] (мәл.)—Мүһәсибатда; мүәссисә вә ја идарәнин балансында мөвчуд олан бүтүн гијмәтли шејләриндән вә ја бәрч тәләбләриндән ибарәт олан һиссә.

АКТИВ III сиф. [лат.] (дилч.) Бир дилдә данышанларын һамысы тәрәфиндән баша дүшүлән вә һәмшә ишләдилән тәркиб. *Дилимин актив дүғәт тәркиби.*

АКЕНТ I ис. [лат.]—Часус; вәкил едилмиш шәхс. *Акентләр гајығы Гарашаһәр көрнүсүндә көзләјирмишлар.* (А. Шаһг.)

АКЕНТ II ис. [лат.] (терм.)—Елми терминологияда истетһсал едән амил, сәбәб. *Мә'лум олдугу кими, фантан үсулу илә нефт чыхарылмасы дөврүнү узатмаг үчүн ләјрә вурмаг лазымдыр* («Коммунист».)

АЛ I ис. (көһн.)—Һијлә, мөкр, јалан. *Короғлуну ал дил кеттанды; Өләр әчәм оғлу кәтмәз бу јердән.* («Дастанлар».)

АЛ II ис. [әр.]—Хурафата инананларын тәсәввүрүндә чанланан, көзүнә көрүнән мөвһум сурәт, хәјал. *Занһја дөјәрдиләр ки, јатма, јатсан, ал анасы кәләр, чиләрини чыхарар.* (Ғ. Сарабски.)

АЛ III сиф.—Гырмазы. *Нарын күләкләр өпүр сәнин ал бајрағыны.* (С. Рүстәм.)

АЛ IV ф.—Әл илә көтүрмәк; галдырмаг; әлә кечирмәк. *Мәним*

көндүмдө кул ачмын эмэлсен;
Куу алдын сан бу елден еј
гыз, еј гыз. (С. Рүстөм.)

АЛА I *ис.* (*дан.*)—Ганш позумма-
сы пәтичәсиндә дәрвдә эмәлә кә-
ләп аг ләкә (дәри хәстәлији).

АЛА II *ис.* (*дан.*)—Алаг; тарлада
вә бостанда битән зијанверичи
от. *Гызлар бостанын ала саны*
чәкиб гуртардылар.

АЛА III *сиф.*—Мүхтәлиф рәнкли,
(ағлы-гаралы). *Оф! Мәни тир-
рәтди сәнин көзләрин; Көз јашы
көрмәсин ала көзләрин.*
(С. Вурғун.)

АЛАЧӨБРӨ I *ис.* (*зоол.*)—Коллуг-
ларда јашајан, чүчүләрлә гнда-
ланан сәрчә фәсиләсиндән бир
гуш.

АЛАЧӨБРӨ II *ис.* (*бот.*)—Дағлыг
јерләрдә битән габыгы золаг-
золаг ағач.

АЛӘМ I *ис.* [әр.]—Каннат, дунја,
јер күрәси. *Думанла өртүлмүш
аләм шыгысыз бир чадыры хат-
тырладыр.* (Б. Бајрамов.)

АЛӘМ II *ис.* [әр.]—Чохлу, күлли
мигларда, сәјсыз-һесабсыз. *Га-
ланлары гојунларын әтини доғ-
рајыб бир аләм кабаб бишир-
диләр.* («Ғачаг Нәби».)

АЛӘМ III *сиф.* [әр.]—Чох марағмы,
чәзибәли, пәш'ә верән вә с. *Кә-
чә јары дәннзин бир өзкә аләм-
ми вар.* (Ә. Чәмил.)

АЛЫНМАГ I *ф.*—Алмаг, тутмаг,
һәбс етмәк. *Нә үчүн сусду на-
тигләр; Алынды һәбсә садиг-
ләр?* (М. Ә. Сабир.)

АЛЫНМАГ II *ф.*—Ипчимәк, пәрт
олмаг, мүтәәссир олмаг. *Бу хә-
бәрдән Нәбинин гардашлары чох
алынды.* («Ғачаг Нәби».)

АЛЫЧЫ I *ис.*—Мүштәри, мал
алан. *Алычы тәк-тәк иди, һа-
мысы шеј сатырды.* (Б. Азәрә-
ғлу.)

АЛЫЧЫ II *ис.* (*мәһ.*)—Гов. *Алы-
чы ја су дәјиф, јанмер.* («Диа-
лектоложн дүгәт».)

АЛЫЧЫ III *сиф.*—Јыртычы, овчу
(гуш); чәлд, сәјыг. *Онүн бахыш-
лары алычы тәрлан бахышла-*

ры киши кәскиндир. (С. Вур-
ғун.)

АЛЫШГАН I *ис.*—Мүрәјјән бир
шеји јандырмаг үчүн ишләдилән
аләг. *Шайин алышганы чы-
харыб одлады.* (Б. Бајрамов.)

АЛЫШГАН II *сиф.*—Бир шејә
вәрдиш етмиш, адәткәрдә.

АЛЫШДЫРМАГ I *ф.*—Јандыр-
маг, аловландырмаг. *Папирос
алышдырды.* (Б. Бајрамов.)

АЛЫШДЫРМАГ II *ф.*—Өјрәтмәк,
әлә өјрәтмәк. *Күлдү Бәнна:—Бә-
ли, деди,—Кәрәк тәләсәк; Чәлд
олмага алышдыраг һәр бир
нашыны.* (Ә. Чәмил.)

АЛЫШМА I *ис.*—Өјрәшмә, вәр-
диш етмә, адәт етмә.

АЛЫШМА II *ис.*—Бир нечә ада-
мын шәрикли гојун вә ја мал
кәсмәси. *Ај балам, мәним өз
әтим оли-ола нијә гоца инәјә
алышма олум.* (С. Рәһимов.)

АЛЫШМАГ I *ф.*—Одланмаг, алов-
ланмаг, од тутуб јанмаг. *Алышса
јерләр дә, јанса көј-
ләр дә; Өлүмдән гөрхмарыг сән
олан јердә.* (С. Вурғун.)

АЛЫШМАГ II *ф.*—Өјрәшмәк, вәр-
диш етмәк, адәт етмәк. *Өјрәш-
чәксән, чәтинлијә дә алыша-
ча сән.* гызым. *дарыхма!*
(«Азәрб. кәнчләрн».)

АЛМАЛЫГ I *ис.*—Алма бағы, ал-
ма ағачлары әкиләп јер. *Онлар
кәлиб алмалыға чатдылар.*
(С. С. Ахундов.)

АЛМАЛЫГ II *ис.* (*анат.*)—Атын
көзләринин үст тәрәфиндәки чу-
хур јер, чөкәклик.

АЛТ I *ис.*—Бир шејин ашағы һис-
сәси. *Сәкинә кәртичин алты-
на бахды, ачар орада јох иди.*
(Мир Чәләл.)

АЛТ II *ис.* [итал.] (*мус.*)—Алчаг
сәсли нәфәслә чалынан мусиги
аләти.

АЛЧАГ I *сиф.*—Бәстәбој, боју кө-
дәк. *Һеч јадымдан чыхмыр, кон-
сул өзү бир уча адамдыр, амма
мән алчаг адамам.* (Ч. Мәм-
мәдгулузадә.)

АЛЧАГ II *сиф.*—Рәзил, шәрәфсиз,
намәрд. *Бу чүр алчаг вә рәһм-*

*сиз адамлара бир дәғиғә дә олса
һәјат һарамдыр.* (М. С. Ордуба-
ди.)

АМАН I *ис.* [әр.]—Әмин-аманлыг,
динчлик; имкан; јардым. *Кет,
дүшмәнә аман вермә дағадә;
Батыр суда, вур гуруда, һавада!*
(С. Вурғун.)

АМАН II *нида* [әр.]—Һәјәчан, ши-
кајәт, горху вә с. һиссләри нфа-
дә едир. *Нәләр көрдүн аман,
Вағиф!*

Нә гансызмыш заман, Вағиф!
(С. Вурғун.)

АМИЛ I *ис.* [әр.]—Бир просесин,
һадисәнин һәрәкәтвәричн гүввә-
си, сәбәби. *Сүлһ, демократија
чәһһәси бүтүн бејнәлхалг вәзи-
јәтин гүввәтли амил инә чев-
рилмишир.* («Коммунист».)

АМИЛ II *ис.* [әр.] (*кәһн.*)—Тачир
мүвәккили, тичарәт әкәнти. *Ис-
тамбулда, Бақыда, Тифлиседә,
Батумда онун амилләри вар
иди.* (Ә. Б. һагвердијев.)

АМФИБИЈА I *ис.* [ун.] (*зоол.*)—
Һәм гуруда, һәм дә суда јашајан
һейван.

АМФИБИЈА II *ис.* [ун.] (*техн.*)—
Гуруда вә суда кәдән машын
(танк вә ја автомобиль).

АН I *ис.* [әр.]—Ән чүз'и бир заман,
ләһзә. *Мәним хатырымдан нә-
зуламышидыр; Кәнчлик күнлә-
римин әзиз аялары.* (Б. Азәр-
оғлу.)

АН II *ф.*—Јада салмаг, хатырла-
маг. *Кәләчәјә бојландын; Өтән
илләр ичиндә, Јәгин мәни дә
андын.* (Б. Азәрәғлу.)

АНАЛЫГ I *ис.*—Өкәј ана, доғма
олмајан ана. *Һәрчәнд биз бир
күнаһ иш көрмүрүк, амма һәр
һалда Күлнисә мәним аналы-
ғымдыр.* (Ј. В. Чәмәнзәмин-
ли.)

АНАЛЫГ II *ис.*—Ана үзәринә дү-
шән вәзифә, ананын өз ушагла-
рына олан әләгә вә мүнәсибәти.
*Чәмилә инди билирди ки, онун
елми ишләри илә јанашы бир
аналыг вәзифәси дә вардыр.*
(С. Рәһимов.)

АНСАМБЛ I *ис.* [фр.]—Артистләр

дәстәси. *Чалыр халә чалы аләт-
ләри а н с а м б л ы.*

АНСАМБЛ II *ис.* [фр.]—Аһәнк, үј-
гунлуг. *Вағзалын јени көртүсү
електрик дәјир још вағзалынын
вә Азәрбајҗан НКН билалары
илә а н с а м б л тәшкил едмәк-
дир.*

АНЧАГ I *бағ.*—Гаршылыг билди-
рән табәсиз бағлајычы. *О нә исә
сорушмаг истәјирди, а н ч а г
утанырды.* (Ә. Вәлијев.)

АНЧАГ II *әдат.*—Мәһдудлашдыр-
ма мә'насында ишләдилән әдат.
*Јасәмән а н ч а г алағ отлары-
нын башыны вурурду.* (Ә. Вәли-
јев.)

АПАРАТ I *ис.* [лат.] (*техн.*)—
Аләт, чиһаз, гурғу. *Бүтүн лабо-
раторија мүдирләринин отағын-
да — масанын үстүндә гара бир
телефон а п а р а т ы вар.* (Анар.)

АПАРАТ II *ис.* [лат.]—Идарә вә ја
һәр һансы бир тәшкилат ишчилә-
ринин мәчмују. *А п а р а т ы н
ишчиләри бир чох һалларда хә-
лис техники вәзифәләри јеринә
јетирир.* («Азәрб. кәнчләрн».)

АРА I *ис.*—Ики шеј арасындакы
мәсафә, бошлуг, орталыг. *Чалы-
шаг кирмәсин јадлар араја.*
(С. Рүстөм.)

АРА II *ис.*—Әләгә, мүнәсибәт,
рәфтар. *Јохдур сөвән кәнч көп-
лүмүн бу һичранла а р а с ы.*
(С. Рүстөм.)

АРА III *ис.*—Фәсилә. *Кәндин аја-
ғында машыналарын курулусу
ара вермирди.* (Б. Бајрамов.)

АРА IV *ф.*—Ахтармаг, араш-
дырмаг. *Мән үч күндүр ки, ат
белиндә сәни арајырам.*
(Ч. Чаббарлы.)

АРД I *ис.*—Арха, дал, һәр шејин
кери тәрәфдә олан јери. *Күнәш
чәкиләркән дағлар а р д ы н а;
Үфүгләр гарарды, сулар гарар-
ды.* (С. Вурғун.)

АРД II *ис.*—Башланмыш бир
ишин, шејин давамы, дагы, Мә-
галәнин а р д ы мәчмүәнин кәлән
нөмрәсиндә дәрчә олунмағдыр.

АРЫ I *ис.*—Зәрғаналдылар фәси-
ләсиндән олуб, бал һәсил едән

чүчү. *Јаз вахтлары пәтәкләрин агзы ачыланда арылар баглары сәнәлгәңдирдиләр.* (Ә. Әлчилс.)

АРЫ II сиф. (көһн.)—Тәмиз, пак, саф. *Фикрин айдан ары, судан дурудур; Партијалы ше'рин кешиндә дул!* (С. Рүстәм.)

АРПАЛЫГ I ис.—Арпа сөпмәк үчүн јарарлы јер.

АРПАЛЫГ II ис. (терм.)—Атын азы диниләриндәки чөкәклик, чухур.

АРТИКУЛ I ис. [лат.]—Малын, мәмулатын типпи.

АРТИКУЛ II ис. [лат.] (терм.)—Һәрби ганун, мугавилә вә сәнәдләрдә бәнд.

АРТЫГ I ис.—Бүтүн еһтијач тә'мин олуңдугдан сонра галан шеј, галыг. *Колхозлар тахыл артыгыны дәвләтә тәһвил верирләр.* («Изаһлы лүғәт».)

АРТЫГ II сиф.—Чох, хејли, олдугча. *Бунларын һамысы артыгдыр.*

АРТЫГ III әдат.—Даһа, бундан әләвә. *Артыг танры сәнә дост дејил, Ана!* (С. Рүстәм.)

АРТЫРМА I ис.—Ејван, балкон. *О, артырмаја гәдәм гојчаг кәзү мәнә саташды.* (С. Гәдирзадә.)

АРТЫРМА II ис. (мәһ.)—Ушаг ојунларындан биринши ады.

АРХА I ис.—Ипсанын, һејваннын далы, белн. *Мән архам дәннизә тәрәф отурдум.* (Анар.)

АРХА II ис.—Көмәк, һавадар, дајаг. *Ордумуза бир архадыр, Галстуклу пионерләр.* (С. Вурғун.)

АРХА III ис.—Нәсил, әчдад. *Халғын једди арха јадлары агзыны ачанда тә'риф төкүр...* (Мир Чәләл.)

АС I ис. [әр.]—Карт ојунунда: туз, тәххаллы гунар кағызы.

АС II ис. [фр.]—Һава вурушмасы устасы олан маһир тәјјарәчи.

АС III сиф. [әр.]—Сөзү кечән, нүфузлу адам. *О, ас адамдыр. Һамы она һөрмәт едир.*

АС IV ф.—Бир шеји јухарыдан бәнд етмәк, салламаг. *Сағ мешә, сол мешә, јоллар енсиз, дар;*

Санки дағ башындан кәндир асмышлар. (Б. Азәроғлу.)

АСМА I ис.—Палтар асмаг үчүн гармаг, палтарасан. *Боз шинелини вә кун бозартмышы папагыны чыхарыб коридордакы асмадан асды.* (С. Рәһимов.)

АСМА II ис. (тех.)—Талвар, чардаг. *Түтүнү асмаларда гурдурлар.*

АСМА III сиф.—Бир јердән асылан, салланан. *Дунјада көрпү чоходур; Адлысы, адсызы вар; Дәмирдән, асма көрпү; Дашдан һөрүлмә көрпү.* (Б. Азәроғлу.)

АСМАГ I ф.—Бир шеји јухарыдан бир јерә илишдириб салламаг, асылы һала салмаг. *Мән әввәл сары палтону алыб алтдан асардым.* (Анар.)

АСМАГ II ф.—Хәрәк биширмәк үчүн газаны очаг үстүнә гојмаг. *Ај Пәрзад хала, јери онлары дајыг кәтир, бир јердә јејәк, бозбаш асмышам.* (Ј. В. Чәмән-әмнилли.)

АТ I ис.—Гошулан вә минилән ев һејваны. *О, Фејзини сәсләјиб ики саз ат јәһрәләмәсини тапшырды.* (Б. Бајрамов.)

АТ II ис.—Шаһмат фигуру. *Мат өлмәсын дејә, аты гурбан верди.*

АТ III ф.—Тулламаг, саламаг. *Ат бу дачәллији бир јана оғлум; Гој сән тәк сағалыб дурсун анан да.* (Б. Азәроғлу.)

АТАЛЫГ I ис.—Өкеј ата. *Русча әлифба савадымы да аталыгымдан өјрәнмишдим.* (Ә. Б. Һагвердијев.)

АТАЛЫГ II ис.—Ата үзәринә дүшән борч, вәзифә. *Даһа доғрусу, буну өзүнә аталыг борчу сәјири.* («Әдәб. вә инчәсәнәт».)

АТӘШ I ис. [фарс.]—Од, очаг. *Пәјыздыр, елә бил сојумш күнәш; Даһа тарлалара төкмәјир атәш.* (Б. Азәроғлу.)

АТӘШ II ис. [фарс.]—Түфәнк вә ја топдан атәш. *Тутурлар онлары гафил атәшә; Кизләјир достлары галын бир мешә.* (М. Рәһим.)

АТЛАНМАГ I ф.—Ата мннмәк.

Субһ атланыб, күнортаја өзүлү Әһмәдгалаја јетирдим. (Ә. Б. Һагвердијев.)

АТЛАНМАГ II ф.—Тулланмаг, сычрамаг, һопшанмаг. *Бир ај јарым новбаһардан кечәндә; Көксүндән атланыр селләрин, дағлар.* (Ашыг Әлсәкәр.)

АФӘТ I ис. [әр.]—Бәла, фәткәт, зијан. *Елә бил Кулүстана афәт буркүсү чөкмүшдү.* («Дастанлар».)

АФӘТ II ис. [әр.]—Сон дәрәчә көзәл гыз, гадын. *Бахан бир сән идин еј назлы афәт; Бир дә пәнчәрәдән бојланан кечә.* (Б. Азәроғлу.)

АХ I ф.—Мајенин јухарыдан ашагы һәрәкәт етмәси. *Днеприн күмүшү сулары саһилин гумларыны јалајараг ахыри.* (С. Гәдирзадә.)

АХ II нидә.—Тәәччүб, тәәссүф, вә с. һиссләри билдирир. *Ах, дејсән ага кәлир.* (Ү. Һачыбәјов.)

АХЫР/АХУР I ис.—Ичәриси јоңулмуш, мала јем төкмәк үчүн нов. *Нахыра кедәрәм чобан олмаз, ахыри кедәрәм саман.* (Ч. Чаббарлы.)

АХЫР II ис. [әр.]—Сон, әгибәт, нәтичә. *Ај арвад! Мәним ахыри сөзүмдү.* (Ч. Мәммәдгулузадә.)

АХЫР III әдат.—Нәһажәт. *Унутмушам чәфалары, дәрәдләри; Ахыри кәлиб сәнә јетишдим, Әсли!* (Ү. Һачыбәјов.)

АЧ I сиф.—Гарныбош, јемәјә еһтијачы олан. *Чығырма, јат, ај ам тојуг; Јухунда чоһча дары көр!* (М. Ә. Сабир.)

АЧ II ф.—Ачлыг һисс етмәк, јемәк истәмәк. *Көј булагын сујуну ичән киши адам ачыри.*

АЧЫ I сиф.—Гәлбә тохунан; ағыр; санчан; фәлакәтли. *Мүмкүн дејил ки, киши сәни көрә, сәнә ачы сөз дејәјә.* (Н. В. Вәзиров.)

АЧЫ II ф.—Үрәји јанмаг, јазыгы кәлмәк. *Әкәр ачысан да бу һала бә'зән; Тәәссүф етмирәм, Е'тибар бала.* (Б. Азәроғлу.)

АЧЫМАГ I ф.—Ачы олмаг, ачы дәд вермәк, ачылашмаг.

АЧЫМАГ II ф.—Јазыгы кәлмәк, рәһми кәлмәк, үрәји јанмаг. *Елхан, мән сәнә ачы јырам.* (Ч. Чаббарлы.)

АЧЫТМАГ I ф.—Ачы етмәк, ачыландырмаг, турнуутмаг, гычгыртмаг. *Чох сахламадын јатчы ачытмышлар.* («Изаһлы лүғәт».)

АЧЫТМАГ II ф.—Иңчитмәк, ачыгыны тутдурмаг. *Гансәбағы, салаг додағы, чатылан гашы, гырышыгы алны мүәллими лап ачытды.* (Ә. Вәлијев.)

АЧЛЫГ I ис.—Јемәјә еһтијач һисси. *Адам ачлыгындан, сусузлуғундан оғурулуга, гүлдурлуға гуришаныр.* (М. Ф. Ахундов.)

АЧЛЫГ II ис.—Бир шејин ачы олма дәрәчәси. *Соғанын ачылыгы көз чыхардыр.*

АШ I ис.—Хәрәк, плов. *Бајрам ашыдыри, индичә Гөңчәбәјим кәтирди.* (С. Гәдирзадә.)

АШ II ис.—Дәрини, көңү ашылајыб һазырламаг үчүн маддә. *Көну аша гојдулар.*

АШ III ф.—Бир шејин үзәриндән атылыб кечмәк. *Кечәрәк Мил дүзүндән сары дағлар ашдым.* (Ә. Чәмил.)

АШЫГ I ис. [әр.]—Јарадычылыгында шаирлик, нәғмәкарлыг, чалгычылыг, бәдин гираәт вә рөгә сәнәтләрини үзүн сүрәтлә бирләшдирән халг сәнәткәри.

АШЫГ II ис. (анат.)—Диз гапагларындан чыхан ојнаг сүмүјү. *Бозбашы једикдән сонра евин ушағлары, касалара көз кәзди-рәрәк, сүмүкдән ашыгылары чыхарыб, бир јерә јығырды.* (Н. Сарабски.)

АШЫГ III ис.—Ушаг ојунларындан биринши ады. *Ушаг вахты күчәдә ашыгы ојнајанда һәрдән бир савашарды.* (Ч. Мәммәдгулузадә.)

АШЫГЛЫГ I ис.—Ашыг сәнәти. *Чыхдым ашыгылга, дүшдүм елләрә; Ашығлардан сан алмага кәлмишәм.* (Ашыг Вәли.)

АШЫГЛЫГ II ис.—Дизини ашыг сүмүјү кизләндији јер. *Гојунун*

а шыгылыгыны сээр ол сабагына чыкты.

АШЫРМА I ис.—Шалыны банд едилеп лентинкидан тоша баг; шалтар асмагына.

АШЫРМА II ис.—Пловун бир пову. *Бир дэфэ дост-аинасына хэбэр берди ки, хамысы чүмэ күнү она ашырма пловы гондодырлар.* (Э. Б. Нагвердижев.)

АШЫРМАГ I ф.—Галдырыб гојмаг, јүклэмэк, кечирмэк. *Һэчэр тэкрар папагы башына гојду, элини айналыга атды, кэлэри чижинэ ашырды.* (С. Рәһимов.)

АШЫРМАГ II ф.—Јыхмаг, чевирмэк. *Телман Пашајев рәгибини башы үзәриндән ашырыб тәлиз гәлбәз гәзанди.*

АШЫРМАГ III ф.—Бир шеји ачкөзлүклә вә чәлд јемэк. *Бозартманы једиләр, һалә үстәлик тојугун да чыгыртмасыны ашырдылар.*

АШМАГ I ф.—Кечмэк; дүшмәк;

чыхмаг. *Орадан чыхыб ерләни күчләрини ашдылар.* (М. Ф. Ахундов.)

АШМАГ II ф.—Дүзәлмәк; кечмәк; тә'мин олулмаг. *А Күләр, рәнк кәтир, рәнксиз ашмаз ишимиз.* (С. Рәһман.)

АШМАГ III ф.—Чеврилмәк, јыхылмаг. *О тәрәф бу тәрәфә чох ашды, анчаг көзларинә јуху кәлмәди.* (С. Рәһимов.)

АШЛЫГ I сиф.—Аш үчүн, плов үчүн јарарлы. *Алдыгым дүју әсл ашлыг дүјүдүр.*

АШЛЫГ II сиф.—Аша гојмаг үчүн јарарлы. *Әлидә јахшы ашлыг дәри вар.*

АШНА I ис.—[фарс.]—Дост, јахыч, таныш, јолдаш. *Көр ашнам өзүнү кимләрәнән јан-јана гојур.* (Анар.)

АШНА II ис. [фарс.]—Гејри-рәсми арвад вә ја киши, ојнаш. *Арвадыннан савајы, бир рус гызы да ашнасы вар иди.* (Э. Б. Нагвердижев.)

Б

БАБ I ис. [әр.]—(көһн.)—Фәсил, бөлмә (әсәрдә). *Кәр шәрһ едәрсәм ајәти һүснүн китабини; Һәр баб ичиндә фәслинә јүз бин фүсул ола.* (Н. Нәсим.)

БАБ II ис. [фарс.]—Тәј, бәрабәр. — *Јох, әсла Ало, һәр јана дөнсә. Мәнимки өз бабымдыр, тәјтушумдур.* (С. Рәһимов.)

БАБА I ис.—Атанын, ја да ананын атасы. *Мәним белим ата-бабадан агача өјрәниб.* (Э. Б. Нагвердижев.)

БАБА II ис.—Садә, адн, фағыр мә'насында. *Мән јохсул бир мүәллим бабајам.* (Э. Б. Нагвердижев.)

БАБАЛЫ I ис.—Күнаһ. *Биз дә иштифадә едәрик, бабалы онларын бојнуна, вәссалам.* (М. Ибраһимов.)

БАБАЛЫ II сиф.—Бабасы олан. *Бабалы ушаг, бабасыз ушага тә'нә едәрди.*

БАБЫ I ис. [фарс.]—XIX әсрин

ортасында Иранда «Баб» тәхәллүслү Мирзә Әли Мәһәммәд тәрәфиндән тә'сис едилмиш дини тәрнигәтә мәнсуб олан адам.

БАБЫ II сиф. [фарс.]—Динсиз, инамсыз, кафир. *Бу исә бәс оләинин дә иши гуллабыдыр; Дини, иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр.* (М. Ә. Сабир.)

БАГ I ис.—Мејвә агачлары әкилмиш саһә. *Алма багы.*

БАГ II ис.—Бағламаг үчүн ип, кәндир. Ајаггабынын багы.

БАҒЫР I ис. (көһн.)—Гарачијәр. *Гојунун гара бағрындан бир гәдәр көтүрүб омага тутду.* («Дастанлар»)

БАҒЫР II ис.—Үрәк, гәлб. *Һәр күн кәндә кәлиб бәјләр, газаклар; Јазыг чаматын бағрыны дағлар.* (С. Рүстәм.)

БАҒЫР. III ф.—Бәрк гышырмаг, чыгырмаг. *Хаспәлад бир дә умадан бағырды.* (Н. Мейди.)

БАҒЫШЛАМАГ I ф.—Һәдијә етмәк, пешкәш вермәк. *Күнәни биз бағышламайш ал байрагы саһәри.* (С. Вурғун.)

БАҒЫШЛАМАГ II ф.—Күнаһиндан, тәгсирнидән кечмәк, әфв етмәк. *Мәнчә јарашмајыр чохуна бу ад; Мәни бағышласын севкилим һәјат.* (С. Вурғун.)

БАҒЛАМА I ис.—Бағланмыш шеј, бохча. *Голтуғумда бағлама; Мән кәдирәм ағлама!* (Б. Ваһабзада.)

БАҒЛАМА II ис.—Халг әдәбијјатында ше'р формасы; гыфыл-бәнд, дејншмә. *Мана бир бағлама сәлә, көрүм халг ашыгысан, јохса гондарма ашыгсан?* («Дастанлар».)

БАҒЛАМА III ис. (мәһ.)—Гапы-пәнчәрә лајларыны бәркидиб сахламаг үчүн тахта парчасы.

БАҒЛЫ I сиф.—Ип, зәнчир вә с. илә бәнд едилмиш; өртүлү, гапалы. *Көнүл дедикләри, бағлы отагдыр.* (Р. Рза.)

БАҒЛЫ II сиф.—Бағы чох олан јер. *Јерләрә бахырам—бағчалыбағлы; Көјләрә бахырам—гапысы бағлы.* (С. Вурғун.)

БАҒЛЫ III сиф.—Мәфтун, вурулмуш. *Бәлкә гыз сәни севмир. Үрәји өзкәсинә бағлыдыр.* (М. Ф. Ахундов.)

БАҒЛЫ IV сиф.—Әлагәдар. *Бүлбүллә бағлы бир эпизоду да хатырлајырам.* («Әдәб. вә инчә-сәнәт».)

БАҒЛЫГ I ис.—Бағ салмаг үчүн јарарлы јер, бағ олан јер. *Бу чәјин о бири тәрәфи исә көзәл бағлыг иди.* (А. Шанг.)

БАҒЛЫГ II ис.—Бағламаг, бәнд етмәк үчүн јун вә памбыгдан әјрилмиш ип, сап вә с. *Дүнән она бир бағлыг јун вермишәм.*

БАҒРЫГАРА I ис. (зоол.)—Су кәнарында јашајан узун гычлы, дөшү гара гуш. *Бағрыгара нын гызарды бағры; Шанбаз она вараңда доғру.* (Ш. И. Хәтан.)

БАҒРЫГАРА II сиф.—Кәдәрли, һалы пәришан. *Мән ашиг бағрыгара; Гушлар да бағрыгара.*

Лаләдән хош кул олмаз; Онун да бағры гара. («Бајатлар».)

БАҒЧА I ис.—Кичик бағ, күллүк, шикәлик. *Кетсә бир гапыдан сити ајағы; Саралар бағчасы, төкүләр бары.* (С. Вурғун.)

БАҒЧА II ис.—Мәктәб јашына чатмамыш ушаглар үчүн тәрбијә мүәссәси.

БАДАЛАГ I ис.—Сәрбәст күләш заманы мүгабил тәрәфи јыхмаг үчүн ајағыны онун ајағына долашдырыб бурма. *Мән ону үзәндә достум бадалаг вурӯб мәни үзү үстә јыхыр ки, лаләни өзү дәрсин.* (Н. Мейди.)

БАДАЛАГ II ис.—Һијлә, кәләк, фәнд мә'насында. *Мән аз көрмәлишәм бадалағлары... Мин фырылдаг кәлән о алчағлары.* (С. Вурғун.)

БАДАМЛЫ I ис.—Мүәличә үчүн ичилән су. *Азәрбајҗанда иштейсал олунан минерал сулардан бири дә бадамлыдыр.*

БАДАМЛЫ II сиф.—Бадамдан вә ја бадамла һазырланан, ичәриндә бадам олан. *Ешидирәм ки, дадлы-дадлы хурушлар, бадамлы пахлавалар чох јемәли имиш.* («Молла Нәсрәддин» журн.)

БАЗ I ис. [фарс.]—Алычы гуш, гызылгуш. *Әлимдән учуртдум базым; Дәрдим ки кағыза јазым.* («Дастанлар».)

БАЗ II ис. [фарс.]—Мүәјјән бир ишин вә ја шејин һәвәскары, һәрис. *Белә поетик адларын базы јам јаман.* (Анар.)

БАЗАР I ис. [фарс.]—Ачыш-верниш јери. *Биз һәр күн сәсли-күјлү базарын јанындан кечирдик.* (Э. Әјлисли.)

БАЗАР II ис. [фарс.]—Һәфтәнин шәнбәдән сонра кәлән күнү, иштираһәт күнү. *Мәним дә һәр базар күнү кетмәјә әлим чатмырды.* (С. Гәдирзада.)

БАЗЫ I ис. [фарс.]—Ојун, кәләк, һијлә. *Бәсдир, аллаһы севирсэн, бу базылары мәнә аз кәл...* (М. Ф. Ахундов.)

БАЗЫ II ис. (тиб.)—Иңсанын голушта олан сүмүүн ады. *Базы сүмүү.*

БАЗЫ III ис. (мәһ.)—Хынын, чүтүн уламадан көтүрә гөдөр олан иңсәсэн; төл.

БАҚ I ис. [фарс.] (клас.)—Горху, хоф. *Бу бир, ики, үч мәсәләдә жох о гөдәр бақ; Олсун, бәчәһәннам, нечә рәфтер олачагдыр.* (М. Ә. Сабир.)

БАК II ис. [фр.]—Ичинә мәје төкмөк үчүн агзы өртүлү габ. *Бир дафә һәрбәт баыны ашагы салды вә саби јердән көтүрүб, бака иңгә төсдү.* (Н. Мейди.)

БАК III ис. [һол.]—Кәмнинн көјәртәсини бурун иңсәсэн.

БАЛ I ис.—Арыларын чичәк вә мејвә шрәсиндән һасил етдикләри гаты ширин маддә. *Додагларын иңкәр дадыр, бал дадыр; Көчәликдә олмаз сәнә тај, көзәл.* (С. Рүстәм.)

БАЛ II ис. [фарс.] (клас.)—Ганад. *Дөјүндүкчә соча гартал; Гүвәәт алыр балу парн.* (С. Вургун.)

БАЛ III ис. [фр.]—Бөјүк рәгс кечәси. *Үчүнү көрмәдим зәр погонларын; Көрмәдим балыны дөртүнларын.* (С. Вургун.)

БАЛ IV ис. [фр.]—Мөктәбләрдә гүјмәг дәрәсән; күлөк; зәлзәлә вә ја далаганын өлчү ваһиди. *Лос-Анжелес шәһәриндә зәлзәлә олмуш, зәлзәләнин күчү 9 бала чатырды.* («Коммунист».)

БАЛАГ I ис.—Туманын, шалварын, дивандин ајага дүшән иңсәсэн. *Ертлар најыз күнү чөлбајыроң; Балагына јанышан пыштычыдыр.* (Р. Рза.)

БАЛАГ II ис.—Чамыш баласы. *Муртуд чамыш балагларыны суварлағ үчүн чаја апармышын.* (Ә. Вәлијев.)

БАЛАГ III ис. (мәһ.)—Гамыша-бөңкәр, ичи бош, бугумлу јемлик битки.

БАЛГАБАГ I ис. [фарс.]—Узунсов, ортасы һәзик ширин габәг. *...килиси јаман күнүн көмәји олан күдү вә балагабары кизләдирин.* (М. Ибраһимов.)

БАЛГАБАГ II сиф.—Кеј, мәймаг, руһсуз, ирадәсиз. *Хәлил нәдир ки, о мәни шидән чыхардыр, бунлар да балабаг кили дуруб бахырлар.* (Н. Мейди.)

БАЛЛЫ I ис. (бот.)—Ширәли отлардан бирини ады.

БАЛЛЫ II сиф.—Балы олан. *Баллы патәкләрә бәнзәр бейи-лиз; Ичиндә бош галмыш бир чох шанлар.* (С. Вургун.)

БАМИЈӘ I ис. [фарс.] (бот.)—Мејвәси конус шәклиндә олан вә хөрәјә ишләдилән бириллик лифли битки.

БАМИЈӘ II ис. [фарс.]—Ун, јағ, шәкәр вә с.дән һазырланан бамијә шәклиндә ширни.

БАН I ис.—Арабанын тәкәрләриндән јухары олан иңсәсэн, гутусу, көвдәси. *Араба чырылдамагдан, бан чырылдајыр* («Аталар сөзү».)

БАН II ис.—Хоруз сәси. *Үчүнчү хоруз баны гадын ачды; Јенә бағлады даразаны.* (Р. Рза.)

БАН III ис.—Дам, чардаг. *Суручу машинын банына дырмашды.* («Әдәб. вә иңчәсәнәт».)

БАНК I ис. [фр.]—Пул вәсаитини топлајан вә тәгсим едән кредит идарәси. Дөвләт банкы.

БАНК II ис. [алм.]—Дәниз дибини иңсбәтән дајаз, дәрншлији көмн һәрәкәти үчүн кифәјәт олан сәһәси.

БАНК III ис. [фр.]—Қарт ојунунда орталыға гојулан пул.

БАНКА I ис. [инк.]—Дәниздә ајрыча дајаз јер.

БАНКА II ис. [һол.]—Гајыгда авар чәкәнләринн отурдуғу скамја.

БАНКА III ис. [һол.]—Силиндршәклинли шүшә вә сахсы габ. *Банканын агзы ачыланда әтир гохусу еви баына көтүрдү.* (Ә. Б. һагвердијев.)

БАНКЕТ I ис. [фр.]—Ичтимаи, сјаси хадимләрин вә с. шәрәфинә дүзәдилән тәнтәнәли гонаглыг, зијәфәт. *Сән ки банкетә о гәдәр адам чагырырсан, палтара, туфлијә пул галар?* (С. Гәдирзадә.)

БАНКЕТ II ис. [инк.]—Дәмир јолуну селдән, дашгындан горујуб, сахламаг үчүн һүндүр олмайан торпаг бәнд.

БАР I ис. [фарс.]—Мејвә, мәһсул; сәмәрә. *Бағчамызын агачлары дүрлү-дүрлү бар верир.* (О. Сарывәлли.)

БАР II ис. [фарс.] (клас.)—Јүк, агырлыг. *Ким дөзәр мәним тәк белә фиргәтә; Рәнчү мәшәггәтә бар и-мәһнәтә.* (М. П. Вагиф.)

БАР III ис. [јун.]—Метеорологијада тәзјиг ваһиди олуб, I млн. динанын (дн.) I см²-ә тәзјигинә бәрәбәрдир.

БАР IV ис. [инк.]—Ајағ үстә дурараг јемәк јејилән, ја ички ичилән кичик јемәкхана, гәлјаналты. *Гаршы бинанын алт тәрәфиндәки бардан күлуш вә мусиги сәси ешидилди.* (А. Бабајев.)

БАР V ис. [фр.] (могр.)—Сујун көтирдији гумлардан чај агзында әмәлә кәлән дајаз јер.

БАР VI ис. [инк.] (тех.)—Газма машинларында чапмаг үчүн дшш.

БАР VII ис. (мәһ.)—Чөрәклә вә хөрәклә әмәлә кәлән ағ рәңкли, чох хырда көбәләкчикләр, киф.

БАРАБАН I ис.—Тәбил. *Пионерләр лап габәг; Кәлир барабан сәси.* (М. С. Ордубади.)

БАРАБАН II ис. (тех.)—Мүхтәлиф машинларын вә механизмләрин цилиндр шәкилли иңсәсэн.—*Әршад, кәл көр барабан нијә парчаны јухары дартмыр?* (С. Гәдирзадә.)

БАРАБАН III ис. (анат.)—Орта гулагын ичи.

БАРАТ I ис. [әр.]—Банк вә с. малијә мүүссисәләри вә ја почт вәсәсилә көпдәрилән пул. *Пуллары һаман јерә барат вергәјәм.* (М. С. Ордубади.)

БАРАТ II ис. [әр.]—Гәбз, вәснә. *Ичәрәдәрлара ичәрә һуғуғуну гәсдиғ едән сәнәд—барат верилди.* («Азәрб. тарихи».)

БАРАТ III ис. [әр.]—Һәдијә, бәхшәјиш. *Лисанындан кәлмәјәндә баратым, Паләм истәр бу*

дунјаны дагытсын. (Ашығ Әләскәр.)

БАРЫ I ис. [фарс.]—Һасар, дивар, сәдд. *Ону бары ичәрисинә алмағ вә електрик стансијасы үчүн иштифәд етмәк мәһимдыр.* (Ч. Чаббарлы.)

БАРЫ II әдат. [фарс.]—Арзу; һеч олмәзсә мәһнасында. *Бары, кедәркән бизә дәјәјдин.* (М. Рзагулузадә.)

БАРМАГ I ис.—Иңсан вә бәзи һејванларын әл вә ајағларынын гуртарачагындакы беш мүтәһәриг үзвдән һәр бири. *Даш дәјмәсин бирисинин ајағчына; Бирисинин бармагына.* (М. Әлијев.)

БАРМАГ II ис. (дан.)—Симли мусиги әләтиндә чалән сазәднин шәхси јарадычылығындан доған ән хырда халлар, чох кичик, ләкин биткин инструментал эпизодлар.

БАРМАГ III ис.—Бир ишин кизли иштиракчысы олмағ, хәбәри олмағ, әли олмағ. *Бу шидә јәгин онун да бармагы вар.* (Ч. Чаббарлы.)

БАРМАГЛЫГ I ис.—Ағачдан, дәмврдән вә ја мәфтилдән гәјрилмыш тор, һөркү. *Чәлд ајага дүрүб, дәмвр бармагына јанашды.* (Н. Мейди.)

БАРМАГЛЫГ II ис. (мәһ.)—Бармаға долама чыхдыгда вә ја әһәнклә ағардан заман јандырмасын дејә, бармаға кечирилән дәрн вә ја көндән тикилмиш кизсәчик.

БАРМАГЛЫГ III ис.—Чиләк, гәләм (ағачда). *Бу күн јерә јүз бармагыг басдырмышам.*

БАС I сиф. [һгал] (мус.)—Ән бәм киши сәси, ән ашагы киши сәси. *Күләбәтин һачынын отагыны сүпүрәндә һәјәтдә Шаһләләнкин галын бас сәсини ешитди.* (М. Ибраһимов.)

БАС II ф.—Үстдән сәхмағ, тәзјиг етмәк, ајагламағ, тыхамағ вә с. *Кәләнтәри көрән кимн едә бил ки, Рүстәм кишинчә гәријан аш*

- газына басыб чыгартдылар. (М. Ибраһимов.)
- БАСМА I ис.**—Сачы бојамаг үчүн рәнк. *О, башына һәмшә басма сојарды.*
- БАСМА II ис. (тар.)**—Үләршидә татар ханын шәкли олан мөһүр.
- БАСМА III ис.**—Јазы гурулајан, сучәкән кағыз. *Бәш, узун сөзүн ғысасы, јаздым бу һекајани, басма илә гуруладым.* (Ә. Әлијев.)
- БАСМА IV ис.**—Нахыш, рәнк вә с. басылмыш. *Гановуз көјкәјин атлаз чутәусу; Јашыл басмалары нә көзәл иши.* (Ашыг Аббас.)
- БАСМА V ис.**—Чап, мәтбу. *Әксәри гағыш чилди Тәбриз басмасыдыр.* (Ј. В. Чәмәнзәмшл.)
- БАСМАЧЫ I ис.**—Басма иши илә мәшгул олан, гәлиб басан. *Санго гачы, басмачы дәјирманларында киләнмәк истәди.* (Сервантес.)
- БАСМАЧЫ II ис. [өзб.] (тар.)**—Орта Ленјада басмачылыгыда иштирак етмиш адам. *Бүтүн басмачы һиссәләрини дағымдылар.* (Ә. Садыг.)
- БАСМАЧЫ III ис. (мәһ.)**—Көмүр јандыран. *Көмүрчүләр бир дәстә басмачы көрүб, өздаричин басма сојмишә көндәрди.* («Диалектоложик лүгәт».)
- БАТАРЕЈА I ис. [фр.] (һәрб.)**—Бир нечә топ вә миһаатандан ибарәт тактик ваһид. *Сән инди өз батарејасыны бурахыб мәтбәхдә соған доғрајан бир топчуја охшајырсан.* (Ч. Чаббарлы.)
- БАТАРЕЈА II ис. [фр.] (физ.)**—Бир-биринә бирләшдирилмиш електрик елементи вә ја аккумуляторлар сырасы. *Бу заман Күнәш батарејасы ачылмышдыр.* («Коммунист».)
- БАТМАН I ис. (көһн.)**—Азәрбајчанын мұхтәлиф јерләриндә, мұхтәлиф ағырлыгыда (әсәсән 20 килрәнкә ағырлыгында) олан көһнә чәкә өлчәсу. *Бир мисәал ондан бир батман ишә вурур,*
- халис күмүш олу.* (М. Ф. Ахундов.)
- БАТМАН II ис. [фр.]**—Балетни хүсүн нөвү.
- БАХЫШ I ис.**—Бахма, көздән кечирмә. *Сачларым гаһара; Бахышлары м давалмы; Аддымларым мәтин.* (Б. Азәрөглу.)
- БАХЫШ II ис.**—Фиқир, әгилдә. *Һәр күн бир мәмләкәтдә; Әгилдәләр, бахышлар; мәнфәәтләр тоғушу.* (Б. Азәрөглу.)
- БАШ-АЈАГ I ис. (ашп.)**—Кәлләпача: гојунун, малын башы вә ајагларындан һазырланан сулу хөрәк. *...База мүдири Бүрчәли деди,—бу саат бурдан кедирик бизә хаш, баш-ајаг, дырнаг, кәлләпача, холодес јемәјә* (Анар.)
- БАШ-АЈАГ II ис. (мәһ.)**—Бичин заманы јерә төкүлән сүнбүл. *Гары чөлдән 30 килограм баш-ајаг ығмышды.*
- БАШ-АЈАГ III зәрф.**—Тәрсинә, әксинә, башы ајагына вә ја ајагы башына. *...Јухудан галхан чаванлар Чәмиллә Таһири бир чарнајыда баш-ајаг јатмыш көрдүләр.* (М. Мейди.)
- БАШГА I сиф.**—Гәјри, ајры, өзкә, јад. *Гоншу һәјәтин гапысы башга күчәјә ачылырды.* (Мир Чәләл.)
- БАШГА II гош.**—Сечмә, ајырма, мәһнасында. *Торпаг дөшәмә үзәриндә бир һәсир ғырыгындан башга һеч нә јох иди.* (М. Әнвәр.)
- БАШЫПАПАГЛЫ I ис.**—Киши. *Бу хәбәр кәлән кими учител Мирзә Кәрим чаматты ығыб башына деди:—Кәрәк кәнддә бир нәфәр башыпапалы галмаја.* (Ә. Б. һагвердијев.)
- БАШЫПАПАГЛЫ II зәрф.**—Башында папаг олан. *Ичәридә башыпапалы отурмаг олмаз.*
- БАШЛЫГ I ис.**—Јағышдан, сојугдан, күләкдән горунмаг үчүн баша кејилән өртүк. *Әјиндә боз ишнел, башында башлыг; Нәјсә нычылдајыр о, фәһләләр.* (С. Вурғун.)

- БАШЛЫГ II ис. (хүс.)**—Сәрләвһә, мәгаләвин ады. *Рейһан комсомол отагында әлиндә рәнкли гәләм гәзетә башлыг чәкир.* (Мир Чәләл.)
- БАШЛЫГ III ис. (етногр.)**—Гызын ата-анасына оглан тәрәфиндән верилән мал, јолпулу, сүдпулу. *Рейһан бүсбүтүн мәјус гајытмышды. Чүнки ғыза ағыр башлыг истәмишдиләр.* (А. Шанг.)
- БАШЛЫГ IV ис.**—Һәфәр мәһнасында. *Гәрибәдир, алты башлыг күлфәти бир инәк, бир орагла доландыран атасы Мөһсүн киши дә дејурди.* (И. Бабајев.)
- БАШМАГ I ис. (көһн.)**—Үзүөртүлү, дабан тәрәфи вә пәнчәсиниң јарысы ачыг, наллы киши вә галын ајаггабысы. *Мәрчан хала бу дәфә дә бир сөз дәмәјиб, башмағынын үстүндән кејди чораблара баһараг күлүмсәди.* (Ә. Әјлисли.)
- БАШМАГ II ис. (хүс.)**—Мұхтәлиф машын вә механизмләрдә: дәјаг, горујучу вә с. вәзифәсиниң көрән чүрбәчүр һиссәләрини ады. *Башмаг галынлыгы 15—19 мм вә узунлуғу 30—40 см олан полад һалгадан ибарәтдир...* (Гулијев.)
- БАШСЫЗ I сиф.**—Саһибсиз, јијәсиз. *Елми адамлар һалыдан артыг бизләре лазымдыр. Чүнки чаматтымыз башсыздырлар.* (Ә. Б. һагвердијев.)
- БАШСЫЗ II сиф.**—Башы олмајан. *«Башсыз атлы» әсәрини охумушсанмы?*
- БАШСЫЗ III сиф.**—Күт, фәрасәтсиз, күтбејин, кич. *Бу башсызлар баша дүшмүрдүләр ки, инкилис падишаһынын хәтринә Нух заманындан бир јердә јашадығымыз гоншулуза пислик едә билмәрик.* (Ј. В. Чәмәнзәмшл.)
- БЕЗ I ис. [әр.]**—Памбыгдан тохунма кобуд ағ парча. *Бешиг гулач бәз алдылар базардан.* (Р. Рза.)
- БЕЗ II ф.**—Төнкә кәлмәк, чана кәлмәк, усанмаг. *Нә јахшы, га-*

- чағлыгдан лап бәзмишдим.* («Гачаг Нәби»).
- БЕЈТ I ис. [әр.]**—Ики мисрадан ибарәт ишәр парчасы. *Фәһлә јаши-јаши һечмалады, бир дәфә охујандан соира илк бәјти әзбәрләди.* (Н. Мейди.)
- БЕЈТ II ис. [әр.] (көһн.)**—Зијарәткан олан ев. *Бәјт һағгы, а бәј, о јердә ғыр нә гәдәр десән тапылыр, бир аз газырсан торпагдак нефт ији кәлир.* (Н. Б. Вәзирров.)
- БЕЛ I ис.**—Бәдәнин ортасы, гуршаг бағланан јерн. *Белиндә гәбзәли хәнчәр олан бир киши ичәри кирди.* (И. Әфәндијев.)
- БЕЛ II ис.**—Узун сапы газма әләти. *Улдуз һәјәтә кирәкән һасарын јанында әлиндә бел јер газырды.* (М. Әнвәр.)
- БЕЛӘ I әвәз.**—Ишарә мәһнасында ишләднән әвәзлик. *О, белә адамлара һәмшә һөрмәт етмәји севирди.* (Ә. Вәлијев.)
- БЕЛӘ II әдат.**—Гүввәтләндиричи мәһнасында ишләдилір. *О, Ләришаны иңидә биләчәк бир кәлмә белә дилнә кәтирмәди.* (М. Ибраһимов.)
- БЕЛИБАҒЛЫ I ис. (зоол.)**—Гыргы бөјүкүлүкдә ыргычы гуш.
- БЕЛИБАҒЛЫ II сиф.**—Бели бағлы олан, бели гуршаг вә с. илә бағланмыш. *Кәндиң белибағлы гадынлары әлләриндә бағлама, чијинләриндә јабашиг кәдирдиләр.*
- БЕЛЛИ I сиф.**—Әлиндә бел олан. *Дејур, Гарагуллар кәндиңин чаматты әли ағачлы, бели, күрәкли төкүлүб Рустәм бәјин евини дармадағын дағымдылар.* (Ә. Б. һагвердијев.)
- БЕЛЛИ II сиф.**—Дамы олан. үстү олан. *Јакин ғылыни белли гурулса һасар; Үстүндә кәлләнмәз нә јағыш, нә гар.* (С. Вурғун.)
- БӘБӘК I ис.**—Көз киләсиниң ортасындакы гара даирәчик. *Күзүдә көз бәбәкләриниң һәркәтиниң бир нечә кәрә имтанандан кечирди.* (М. С. Ордубади.)
- БӘБӘК II ис. (бот.)**—Гөнчә.
- БӘЛӘНМӘК I ф.**—Бәләјә бүкүл-

мәк, саргы илэ сарырмаг. *Көртә эскиҗә бәланди.*

БӘЛӘНМӘК II ф.—Булашмаг, буланмаг. *Гәнд әзилиб дилә, дилә, дәһанә; Гаҗмаг додаглара бал бәланди бди.* (Ашыг Әләскәр.)

БӘЛКӘ I ис. (етногр.)—Ел арасында евләнән оглан тәрәфиндән гыз евинә көндөрлән биринчи ишван—үзүк вә өрпәк.

БӘЛКӘ II ис. (мәһ.)—Көнү ашыламаг үчүн нар габыгы вә җарпагыдан һазырланмыш ун. *Бәлкә гуртарды көн исдахда салды.* («Диалектоложн лүгәт».)

БӘЛКӘ III ис. (мәһ.)—Вуруш заманы гола сарынан галын парча.

БӘЛКӘ IV ис.—Бәһанә, сәбәб, дәлил. *Сән дә буну әлиндә бәлкә тугуб, мәни һәр дәгигә пәрт еләм.*

БӘЛКӘ V ис.—Сәрмәжә, маја. *А бала, әлиндә бәлкә сахла, лазым олар.*

БӘМ I ис. [әр.] (мус.)—Уд мусиги алағында ән ашагы сым, тел; ашагы сәс, жогуи сәс. *Пәрдәләр үстүгә бармагын енсиң; Бәмдә чох даҗанма, галдыр зилә сән.* (Ә. Қурчајлы.)

БӘМ II ис.—Үст. *Палыдлар мешәниң ичәлиң зили; Јатарам онларын җашыл бәминдә.* (Ваһид Әли.)

БӘНД I ис. [фарс.] (анат.)—Скелет сүмүкләриниң оҗнаг җерләри; бугум, мәфсал. *Башында, бәдәниниң бәндләриндә бир агырлыг вә сызылыт дуду.* (М. Рзагулузада.)

БӘНД II ис. [фарс.] (ше'р.)—Ше'рин бир нечә мисрадан ибарәт олан бөлкүсү. *Короглу елә сөзүн биринчи бәндиңи демшиди...* («Дастанлар».)

БӘНД III ис. [фарс.]—Бир җерн сәлдән, дашгындан горумаг, сүҗүн кәнара ахмасынын габагыны алмаг үчүн чәкилән сәдд. *О чүрүк шалбанлары тахта бәндиң алгына ким гојуб?* (Ү. Чаббарлы.)

БӘНД IV ис. [фарс.]—Баг. ип, дүҗүн. *Сона һәрдән оңун бәндиңи ачыб һәҗәтә бурахырды.* (Мир Чөлал.)

БӘНД V ис. [фарс.]—Вургун, ашиг. *Һәр бир дәрә мән болдум; Сәни көрдүм бәнд олдум.* (Ү. һачыбәјов.)

БӘНД VI ис. [фарс.]—Маддә. *Маарифҗаны шурада музакирә олуноб, нөгсанлара нәгә җарарын бир бәндиңдә директорун вә дәрә һиссә мүдириниң нечә дәрәләр, «башлары сығаллашыб».* («Азәрб. кәччәләр».)

БӘНД VII ис.—Баглы. *Сәлим ага һирсиндән җер ештири, бирә сөзә бәнд иди ки, җаншына һурунун богазындан, ата дәрвазадан күчәдә...* (М. Ибраһимов.)

БӘРӘ I ис.—Ов көзләшлән җер, пусгу јолу. *Машиң бәрәдән гачышы ов кими сүзүб бәлән иди.* (Б. Бајрамов.)

БӘРӘ II ис.—җајлар үзәриндә гурулан мütәһәрриг көрпү, үзүчү көрпү, сал. *Кечә икән бәрәләрлә Диепри үзүб о бири сәһилә кечмиши.* (С. Гәдирзада.)

БӘРӘ III ис.—Гојунларын сағын җерн. *Гојунлары сагмаг үчүн бәрәдә салдылар.*

БӘРӘ I әрф.—Бу тәрәфә, бураја, јахына. *Бәри кәл, ај залың, бир сүмәшашаг; Унит бу тәрәҗи, кәл аллаһа бах!* (С. Вургун.)

БӘРН II әвг. (мәһ.)—Бу. *Бәри башдан ишинизи мөһкәм тутун.*

БӘРН III гош.—Бир шејин башландыгыны вә давам етдирилдиҗини билдирир. *Гызјетәр бу евә көчәндән бәри; Әгуз сачларыны күнүн шығы.* (С. Вургун.)

БӘС I әдат. [фарс.]—етәр, кафи, кифајәт. *Иш апар, бәш кедәргә гој кетсин; Ад галыр бәс дејилми милләт илә.* (М. Ә. Сабир.)

БӘС II әдат.—Суалы, ја да фикри гүввәтләндирмәк үчүн ишләнир. *Бәс ниҗә белә мусәлман мәчилиси гурмусунуз?* (Б. Бајрамов.)

БӘСТӘ I ис. [фарс.]—Мусиги композициясы, мусигиниң бәстәси; нөгмә, һава, маһны. *Сејр ет бу*

варлығы, шејда булбүлүм! һәҗәтә муҗдәдир һәр јени бәстәни! (С. Вургун.)

БӘСТӘ II сиф. [фарс.] (кәһн.)—Баглы. *Әгуз һушум мәлим, фикри һәҗәлим; Шүх көзлә, гәмәдә, бәстәдир, ај екс!* (М. И. Ваһиф.)

БӘСТӘ III сиф. [фарс.]—Бојча бир гәдәр алач. *Бу, он алгы-он једди җашларында бәстә бојду, силәһсыз бир кәч иди.* (С. Гәдирзада.)

БӘҺР I ис. [әр.]—Мусиги ваһиниң тәшәккүл системи. *Ше'рин үчүнчү вә бешинчи бәндләри ајры бәһрдәдир.* (Н. Мейди.)

БӘҺР II ис. [әр.] (кәһн.)—Дәһиз, дәрја. *Бир тәрәфин бәһр-Хәзәр; Јашылдан соналар кәзәр.* (С. Вургун.)

БӘҺР III ис. [фарс.]—Хејир, сәмәрә, бәһәр. *Чәкмишик әвләдымызы фикрини; Әмрүмуз ола көрәрик бәһрини.* (М. Ә. Сабир.)

БӘҺРӘ I ис. [фарс.] (тар.)—Кечмишдә кәдләләрдән алынған натурал верки. *Тортадән, мүлкдән алдыгыныз бәһрә сизә бәс еләмирми?* («Ғачаг Нәби».)

БӘҺРӘ II ис. [фарс.]—Мәһсул, мејвә. *Ләнкәраның бәһрәләрини вәсф едән бир маһны вар»* («Коммунист».)

БӘҺС I ис. [әр.]—Бир мәсәлә һаггында әтрафлы данышмаг, мубәһисә, музакирә етмәк. *Ичәркән орталыга белә бәһс дүшду.* (С. С. Ахундов.)

БӘҺС II ис. [әр.]—Һәр һансы бир елмиң вә ја әсәрин мүнәҗән һиссәси. *Морфолокијада ислим бәһси.*

БӘЗ I ис.—Дешмәк үчүн металдан сајрылан учу ишә алач. *Уста, бу дашдан мәнә бир биз сајыр.* («Дастанлар».)

БӘЗ II әвг.—Биринчи шахс әвәзләјиниң чәми. *Билдир, ад күнүңдә анасы илә бизә кәлмиши.* (С. Гәдирзада.)

БӘНА I ис. [әр.]—Тикли. мүлк, ев. *Бшаның еванындан; Ал бајраг далгаланы.* (Б. Ваһабзада.)

БӘНА II ис. [әр.]—Бүнәврә, өзүл

тәмәл, әсас. *Шәһәр бина оландә; илкин бура күчә дедиләр.* (Р. Рза.)

БӘНА III ис. [әр.]—Әзәлдән, лап әвәчлән. *Хош күн көрәлмишиң сиздән, бинадан.* (С. Рүстәм.)

БӘНР I сиф.—Әшјаның конкрет иғдарыны билдирән әдәлдир. *Јәни мән о гәдәр өлү олдум ки, бир гарадовојун да өһдәсиндән кәлә билмәдим.* (Мир Чөлал.)

БӘНР II әдат.—Тәҗкид һәдә; тәсәләп мәһнасында. *Миша, бир дигәтлә бах, көр мәни таныјырсыңмы?* (Ә. Әбүһәсән.)

БӘНРЈЕРЛИ I сиф.—Һәмјерли, бир јердән олан. *О, һәсәнлә бир јерләдир.*

БӘНРЈЕРЛИ II сиф.—Бир јерн олан, бир адамлыг. *О, бир јерли күпәдә кедирди.*

БӘНРЛИК I ис.—Бир олмаг; бүтөвлүк, вәһдәт, иттифак. *Сәнә чәлшымаг җаршыр; Бирилиг уғрунда вурушмаг җаршыр.* (С. Рүстәм.)

БӘНРЛИК II ис.—Сых әлағә; һәмрәјлик, үмумилик. *Фикир бирилији, иш бирлији.*

БӘНРЛИК III сиф.—Өлчүсү, нөмрәси, сајы вә с. бир олан. *Бирилик тахталары ајры сеч, мәнә лазымдыр.*

БӘТ I ис.—Нисан вә һејваның ганыны сормалга ғидаланан кичик, ганадсыз чүчү. *Әзизим Ибраһим хан; Бит јерисин јахандан.* (С. Вургун.)

БӘТ II ф.—Тамам олмаг, гуртармаг, баша чатмаг. *Әзәблар, ишкәңчәләр, арзулар, үмидләр; һәр шеј битди тамам.* (Б. Азәрбәлу.)

БӘТНРМӘК I ф.—Ахира чатдырмаг, тамамламаг, гуртармаг. *Һәдидјә һаһарыны тәзәчә битирмишиди ки, гапыда маһны сәсләнди.* (Мир Чөлал.)

БӘТНРМӘК II ф.—Көјәртмәк, јетшидирмәк. *Јох, бурада тәбиәт өзү әзбашына бир чәп дә битирмир.* (М. Ибраһимов.)

БӘТМӘК I ф.—Тамам олмаг, баша чатмаг. *«Аг евләрин» солдатының*

- Ким Ир Сенни солдатты; Јерә сәрди. Битди онун ижрәнч гара һәҗаты.* (С. Рүстәм.)
- БИТМӘК II ф.**—Јетишмәк, чырмаг, чүчөрмәк. *Кечән ил җерә санчыдыгмыз чубуглар, бу ил битиб.*
- БИЧ I ис.** (дан.)—Агач вә колларын көтүјүндән, јахуд көвдәсидән чыхан хырда зог, пөһрә. *Әнчир агачынын би чи чохдур, кәсмәк лазымдыр.*
- БИЧ II сиф.** (дан.)—Рәсми шикәлдә олмајан ата-анадан догулмуш ушаг.
- БИЧ III сиф.**—Чох һижләкәр, фәндкир. *Билди ки, оғлу нечә би чи вә һарамзадәдир.* (М. Ф. Ахундов.)
- БИШМӘК I ф.**—Одда гызартмаг вә ја суда гајнатмагла јејиләчәк һала кәтирилмәк. *Оғул, сәһәрдән хәрәк бишириб сизи көзләјирәм.*
- БИШМӘК II ф.**—Усталашмаг, пүхтәләшмәк, тәчрүбәләшмәк. *Анчаг һаләлик бурада бишәрсән, сонра бахарыг.* (С. Рәһимов.)
- БИШМИШ I ис.**—Хәрәк. *Бир нечә күн иди ки, бишмиш јемәшидил, дүнән бир парча јаван чөрәји күчлә тапмышдым.* (Ј. В. Чәмәнзәмнәли.)
- БИШМИШ II сиф.**—Бәркимши, шидән хәбәрдар. *Бизә анчаг һәјатда, шидә бишмиш адамлар лазымдыр.*
- БЛОК I ис.** [фр.]—Дөвләтләр вә партијалар арасында дүзәлдилән иттифаг, сijasи бирләшмә, сазни. *Бирләшмиш Сосиалист партијасы да бу блока гошулду.* («Коммунист».)
- БЛОК II ис.** [инк.] (тех.)—Ағыр шејләри галдырмаг үчүн садә механизм.
- БЛОК III ис.** [инк.]—Бөјүк бинада мәнзилләр групу. *Дөрдүнчү блокун габагында сахлады:—Душүн, үчүнчү мәртәбә, ијirmi бешинчи мәнзил сизиндир.* (М. Ибраһимов.)
- БЛОК IV ис.** [инк.]—Дәмнр јолун-

- да семафору ачыб бағламаг үчүн електрик аппараты.
- БЛОК V ис.** [инк.]—Бина тикмәк үчүн истифадә олунан һазыр һиссәләр. *Һәлә лап јахынларда бу чүр блоклары гурашырычылар өзләри һөрүрдүләр.* («Азәрб. Кәнчлери».)
- БОҒАЗ I ис.** (анат.)—Бөјунун, гйда борусунун башы вә нәфәс јолларынын јерләшдирән өн һиссәси. *Боғазыны чырырды, јадлар милләт абындан.* (С. Рүстәм.)
- БОҒАЗ II ис.** (чоғр.)—Дүңја океанында һәр һансы ики гуру сәһәни бир-бириндән ажыран вә ја ики су һөвзәсини бирләшдирән енсиз су золагы. *Дарданел боғазыны тутуб онлардан алаг!* (Ч. Мәммәдгулузадә.)
- БОҒАЗ III ис.** (дан.)—Ханәндәнин шәхси јарадычылыг мәһсулу кими онун ифачылыг услубуна хас вә мәнсуб олан ән кичик аваз ифадәләри.
- БОҒАЗ IV сиф.**—Гарында баласы олан. *Әмнијәләр боғаз инәји, ешиңәји вә гојунлары төвләдән чыхардылар.* (М. Ибраһимов.)
- БОҒАЗЛЫГ I ис.**—Боғаза сарынан шал вә ја боғаза кечирилән гадын зинәти. *Кәлдијә әлини боғазлығына атды, дүзәлтди.* (Мир Чәләл.)
- БОҒАЗЛЫГ II ис.**—Һамиләлик. *Инди Гарабаг мајданларынын боғазлығы дөврүләр.*
- БОЗ I ис.**—Диши гырговул.
- БОЗ II ис.** (дан.)—Дәмрова охшар дәрн хәстәлији, кечәллик. *Ушағын башында боз вар, ону һәкимә көстәрмәк лазымдыр.*
- БОЗ III сиф.**—Күл рәнкли, гара рәнклә ағ рәнкин гарышыгындан әмәлә кәләп (рәнк). *Јатдым боз отлагда боз довшан кими.* (О. Сарывәлли.)
- БОЗ IV сиф.** (дан.)—Утанмаз, нәзакәтсиз, һәјассыз, сәрт, габа. *Гәһрәманын чидди тәкиди мугабиминдә Рүстәм ачыгланыр, она*

- боз сифәт көстәрирди.* (С. Рәһимов.)
- БОЗАГ I ис.** (бот.)—Шоран торпагларда битән бириллик јем биткиси.
- БОЗАГ II ис.** (зоол.)—Габајунлу Азәрбајчан гојун чинси.
- БОЈ I ис.**—Бәдәнин узунлуғу; гәдд, гамәт. Бир балача боју вар; Ев долусу тоју вар. («Тапмача».)
- БОЈ II ис.** (фолк.)—Дастанларда мүйәјјән һадисәјә һәср едилмиш фәсил, һиссә.
- БОЈ III ис.** (бот.)—Кома һалында сары чичәји вә хош гохусу олан чохиллик битки.
- БОЈА I ис.**—Бир шејә мүйәјјән рәнк вермәк, јахуд рәсм чәкмәк үчүн ишләдилән рәнк маддәси; рәнк. *Әтли додагларына елә бил чәһрајы боја суртмүшдү.* (Анар.)
- БОЈА II ф.**—Рәнкләмәк, рәнк вермәк. *Булудлар ал-әлван рәнкә бојаныр.* (С. Вурғун.)
- БОЈЛУ I сиф.**—Учабој, бојлу-бухунлу, гәдд-гамәтли. *Сона һундүр бојлу, күлүмсәр, көзәл, тән јершили, шух күлүшлу бир гыз иди.* (Ч. Чаббарлы.)
- БОЈЛУ II сиф.** (дан.)—Икичәнлы, һамилә. *Мариананын бојлу олдугундан хәбәр тутан гошну арвадлар инди әввәлкиндән дә чох киләләнирдиләр.* (С. Гәдирзадә.)
- БОКС I ис.** [инк.] (сп.)—Әлләрә хүсуси әлчәкләр кејиләрәк, мүйәјјән гајда илә ичра едилән јумруг дөјүңүндән ибарәт идман нөвү.
- БОКС II ис.** [инк.] (тиб.)—Хәстәханада ажрылмыш палата. *Кечичи хәстәлијә тутулмуш хәстәни бокса гојдулар.*
- БОРЧ I ис.**—Гајтармаг шәрти илә алынан, ја биринә верилән пул вә шеј.
- БОРЧ II ис.**—Вәзифә. *Борчуну билмәјәнләр һәзигәтдән кен олур.* (Б. Ваһабзадә.)
- БОРЧЛУ I сиф.**—Борчу олан, башгасындан борч алмыш олан.
- БОРЧЛУ II сиф.**—Бир вәзифәни көрмәли олан, өз вәзифәси кими ичра етмәли олан, вәзифәли.

- БОШ I сиф.**—Ичиндә һеч бир шеји олмајан. *Бош күрсү илә нә гәдәр чалышдым бир шеј чыхмады.* (Ә. Б. һагвердијев.)
- БОШ II сиф.**—Әбәс, һадәр, әсәссыз, мә'насыз. *Бу һәлә бош даһшыгдыр.* (Ә. Б. һагвердијев.)
- БӨЈҮР I ис.**—Бәдәнин чјиндән омбаја гәдәр олан сағ вә сол тәрәфи. *Ушаг јумаг кили букүлүб, бөјрү үстә јыхылымышды.* (М. Әнвәр.)
- БӨЈҮР II ф.**—Бағырмаг (өкүз, инәк вә с.). *Баласы өлмуш инәк кили нијә бөјүрүрсән?*
- БӨЛМӘ I ис.** (ријаз.)—Бир сајда нечә дәфә башга сај олдуғуну билмә әмәли. *Бөлмә чәдвәли.*
- БӨЛМӘ II ис.** (һәрб.)—Кичик әскәри һиссә; взвод. *Илдырым габагдады, бөлмә һүчүм едәндә.* (С. Рүстәм.)
- БӨЛҮК I ис.** (һәрб.)—Пијада вә бәзи хүсуси гошун һиссәләриндә баталјон тәркибинә дахил олан әскәри һиссә; рота. *Истеһкам бөлүјү Корниловка јахынлығында гатардан төкүлдү.* (Мир Чәләл.)
- БӨЛҮК II ис.**—Парча, тикә. *Тағы әми гыргыны алыб башыны кәсди.* Сонра ики бөлүк едәрәк тулалара атды. (С. С. Ахундов.)
- БУЛАМАГ I ф.**—Батырмаг, чиркәндирмәк. *Елхан кирди палчыга; Уст-башыны булады.* (Т. Елчин.)
- БУЛАМАГ II ф.**—Тәрпәтмәк, јелләтмәк. *Топлан көрүб утанды; Гујругуну булады.* (Т. Елчин.)
- БУЛАНМАГ I ф.**—Батмаг, кирләшмәк, дурулуғуну итирмәк. *Јаралы ал гана бојанмыш идим; Јыхылыб торпага буланмыш идим.* (А. Сәһһәт.)
- БУЛАНМАГ II ф.**—Мәдәси гарышмаг, позулмаг.
- БУЛУД I ис.**—Һавада топланан кәсифләшмиш су бухары, јыгыны. *Булулар ахшыыр сәмајә лај-лај; Сөнүр көј үзүндә рәнжи солмуш ај.* (Б. Азәрроғлу.)

БҮЛҮД II *ис.* [рус.]—Бөжүк бошгаб, узунсов жа кирдә, дажаз при бошгаб. *Сонра да бөжүк булуд-да* буглана-булгана эфферилы плов кәтирилди. (С. Гәдирзадә.)
 БҮЛҮДЛҮ I *сиф.*—Булулла өртүлмүш. ...*Булудлу сәмада тутуң көрүндән күндәи ашагыја сикмәкдә иди.* (Мир Чәләл.)
 БҮЛҮДЛҮ II *зәрф.*—Гәмкин, кәдәрли, думанлы. *Ич сәни белә булудлу көрмәшигәм.* (М. Ибраһимов.)
 БҮРҮГ I *ис.*—Нефт вә јахуд мәдән сулары чыхармаг үчүн хусуси үсулларла газылаң гују. *Кечә ај нур сәпәркәи бургулар мәнәсинә; Гулаг верди неј чилан күләкләрин сәсинә.* (Ә. Чәмил.)
 БҮРҮГ II *сиф.* (к/т)—Ахталанмәли. *Гојунлар елә билди ки, биринчи һалик олды бургу.* (Ф. Гоча.)

БҮРҮН I *ис.* (анат.)—Инсан вә һејванларын үзүндә ијбилмә вә тәһәффүс органы.
 БҮРҮН II *ис.* (чәғр.)—Гурунун сиври бучаг шәклиндә дәннә, көлә, вә ја чаја узанмыш һиссәси. *Зығ бурну, Умид бурну.*
 БУЧАГ I *ис.*—Күнә, күшә. *Горхусундан бир бучаға ғысылар; Динә билмәз, мат-мат бахар, ағларсан.* (М. П. Вагиф.)
 БУЧАГ II *ис.* (ријаз.)—Һәндәси фигур, бир нөгтәдән чыхан икки хәтт арасындакы мустәввини бир һиссәси.
 БҮРҮНЧӨК I *ис.*—Бүрүнемәја јарајан өртү, үст палтары. *Бу кечә мөндән јатды јохду, кәрәк бир бүрүнчәк көтүрәм.* (Ч. Мәммәдгулузадә.)
 БҮРҮНЧӨК II *ис.* (бот.)—Тахыллар группа мәнсуб бирлилик от биткисн.

В

ВАР I *ис.*—Дөвләт, сәрвәт, малмүлк. *Алдада билмәмиш дүңјанын вары; Бир мәсләк ешигәлә јашајанлары.* (С. Вурғун.)
 ВАР II *ис.*—Варлыг, мөвчудијјәт. *Аңзар чәкмәкдән јох олуб вары; Саф ајнасы тутуб мөһнәт губары.* (Г. Б. Закир.)
 ВАР III — хәбәр мә'насында. *Бу рада кечәләрин гәриб сәси вар.* (С. Вурғун.)
 ВАРЛЫГ I *ис.*—Олма, вар олма, мөвчуд олма, мөвчудијјәт. *Мәһәббәт өзү дә чанлы һәјатдыр; Онун варлығыны јашајан дујур.* (С. Вурғун.)
 ВАРЛЫГ II *ис.*—Боллуг. *Варлығы нә дарлыг.* («Аталар сөзү».)
 ВЕРКИ I *ис.*—Мүәссисәдән, идарәдән, әһалидән вә с. алыншан мәчбури дөвләт рүсуму. *Верки, бијар бизи кәтирди чана.* (С. Рүстәм.)
 ВЕРКИ II *ис.*—Фөвгәл'адә истәдәд, габилијјәт. *Сөзүн дүзү, бу*

дилбәрдә тәбиәтин веркиси вар. (С. Вурғун.)
 ВӘЗИФӘ I *ис.* [әр.]—Бир шәхсин үзәринә гојулан вә онун мүтләг јеринә јетгирмәли олдугу шп; борч. *Һәр бир шидә вәзифәни; Сән биләсән әскәр кими!* (Б. Ваһабзадә.)
 ВӘЗИФӘ II *ис.* [әр.]—Бир иларә вә мүәссисәдә мүәјјән ишләрин ифасы илә әлагәдар олан гуллуғ јери, гуллуғ. *О, рајон партија комитәсинин катиби вәзифәсини ифа едир.*
 ВӘЗН I *ис.* [әр.]—Чәки, агырлыг. *Мәнил памбыг јүкү илә арам јохдур. Өзү чох, вәзни аз.* (Ә. Б. Һагвердијев.)
 ВӘЗН II *ис.* [әр.] (ше'р.)—Ше'рдә мүәјјән өлчү. *Мисраларын өлчүсү. Демирәм мән сәнә шаир дејилсән, вар ше'рин; Вәзн вар, гафијә вар, галиба јох чан, Јусиф!* (С. Әзим.)
 ВУРАН I *ис.* (ријаз.)—Вурма әмәлиндә: вурма һасилини алмаг үчүн бир әдәдин дикәр әдә-

дә ичә дөфә вурулдугуну көстәрән әдәд.
 ВУРАН II *ф. сиф.*—Бујнузла, јахуд тәпиклә, вурмаг хасијјәти олан. *Вуран өкүзә аллаһ бујнуз вермәз.* («Аталар сөзү».)
 ВУРҮҮ I *ис.*—Дөјүнмә, вурма. *Бир әсәр јараныр һәр дүшүнчәдән; Һәр гәләб вурғусунун өз мәнасы вар.* (С. Вурғун.)
 ВУРҮҮ II *ис.* (грам.)—Сөздә бир һечанын башгаларына инсәбәтән јүкәжк топла дејилмәси.

ВҮРҮЛМАГ I *ф.*—Зәрбә ендирилмәк, чалынмаг, күллә илә вурулуб өлдүрүлмәк вә с. *Үзәләрдән һачы Мирзә Һасән вурулды.* (М. С. Ордубади.)
 ВҮРҮЛМАГ II *ф.*—Бәнд олмаг, ашиг олмаг, мәфтун олмаг. *Чан, уста, мән бир чәлик јај кими гурулмушам; Үрәкдән аһүкәзлу бир ғыза вурулмушам.* (М. Мүшфиг.)

Г

ГАБАГ I *ис.* (бот.)—Бадгабаг. *Гарпыз, говун вә хијар чинсиндән олуб, сарымтыл бостан биткисидир. Сонра бибим һараданса бир ошум габаг тохуму тапды, Бир нимчә гаргыдалы чыхартды.* (Ә. Әјлисли.)
 ГАБАГ II *зәрф.*—Ирәли, өн. *Бутун дөјүшләрдә кетдин габагдә; Нә архада галдын, нә дә јорулдуң.* (Б. Азәрөглу.)
 ГАБАГ III *зәрф.*—Әввәл. *Габаглар биз онунла тез-тез көрүшәрдик.* (И. Әфәндијев.)
 ГАБАГЛЫГ I *ис.*—Гадынларын алынларына вурдуғлары ғызыл, күмүш вә с.-дән бәзәк.
 ГАБАГЛЫГ II *ис.*—Габаг әкилмиш јер. *Евимизин габагы габаглыгдыр.*
 ГАБАР I *ис.*—Чох сүртүлмәкдән, тохунмагдан, әзилмәкдән сулуғламыш, јахуд дөјәнәк олмуш јер. *Ајағларым јолунда гат-гат габар багламыш.* (Р. Рза.)
 ГАБАР II *ф.*—Ачыгланмаг, ғышыгьрмаг, хорузланмаг. *Диши аслан началикини үстүнә габарды.* («Гачаг Нәби».)
 ГАБАРМАГ I *ф.*—Габар әмәлә кәлмәк, габар олмаг. *Вар ол, бала, јорулса да, габарса да әл; Бир даш үстә бир даш гоја һәр инсан.* (Ә. Чәмил.)
 ГАБАРМАГ II *ф.*—Јүкәлмәк, галхмаг, дашмаг. *Дедикчә алы-*

шыб јашыр көзләри; Габардыб дөшүнү верир ирәли. (С. Вурғун.)
 ГАБЛАМА I *ис.*—Гулпсуз вә ја гуллу гапагы олан кичик мисгаб. *Тамаша хала бир габлама исти сүд төкүб стола гојду.* (М. Әлизадә.)
 ГАБЛАМА II *ис.*—Јербәјер етмә, јерләшдирмә. *Јорған-дөшәји, пал-палтары габладыгдан сонра сакитләшди.*
 ГАҒА I *ис.* (дан.)—Һөрмәт үчүн бөјүк гардаша, әмијә, дајыја вә үмумијјәтлә јахын адама мүрачнәтлә ишләпән сөз. *Ај гаға, нә јатмысан, евили јыгыблар, дур көрәк бу нә шидир?* (Мир Чәләл.)
 ГАҒА II *ис.* (уш.)—Ушаг дилиндә: һәр чүр шириң, ладлы, јемәли шеј.
 ГАЗ I *ис.* (зоол.)—Өрдәјә бәизәр, лакин онда бөјүк, узунбогаз, әти јејилән су гушу.
 ГАЗ II *ис.* [фр.] (ким.)—Маддә, физики чинсим. *Јердән чыхан газы гәдим адамлар илаһи бир шеј һесаб едәрдиләр.* (Һ. Мехди.)
 ГАЗ III *ис.* [фарс.]—Јарым динар дөјәриндә пул.
 ГАЗАҒЫ I *ис.* (мус.)—Азәрбајчан ојун һаваларындан бири. *Тојда һәмшиә газағы чалдырарды.*
 ГАЗАҒЫ II *ис.*—Јәһәрин бир һөвү. *Газағы јәһәрин, дүшүб бөјрү-*

нә; *Гырылмыш чиләвун, тајдыр үзәнкин.* (М. Раһим.)

ГАЗАП I *ис.*—Ичиндә хәрәк биширмәк, су гайнамаг вә с. үчүн бөјүк кирдә метал габ. *Очаг дашынын үстүндәки ири газандан плов гохусу кәлирди.* (Ә. Вәлијев.)

ГАЗАП II *ф.*—Ишләмәклә, чалышмагла элдә етмәк, газанч көтүрмәк. *Кәрбәләји Мәммәдәли ики ил жарымдыр ки, гурбатә чыхыб, аз-чох чәрәк пулу газансын.* (Ҷ. Мәммәдгулузадә.)

ГАЗЫ I *ис.* [әр.] (*тар.*)—Мүсәлманларда дини мәнкәмә ишләринә бахан руһани, шәриәт һакими.

ГАЗЫ II *ф.*—Кәскин бир әләтлә бир шејин сәтһиндәки шеји голпармаг, тәмизләмәк. *Тахтаны бычагла газымаг.*

ГАЗЫНТЫ I *ис.*—Јер алтындан газмагла чыхарылан мөдәп вә с. фәјдалы сүхурлар. *Азәрбајҗан фәјдалы газынтыларла чох эңкинди.*

ГАЗЫНТЫ II *ис.*—Бир шејин газылмасындан әмәлә кәлән гырынты, төр-төкүнтү. *Әт тахтасы газынтысы.*

ГАЗМА I *ис.*—Торпаг газмаг үчүн истифадә олуан саплы әләт. *Күлдәндә илә Бәнәвигәнин элиндә газма, Тәркүдүн элиндә вәдрә, Күлхарла Күлиәнин элиндә бел вар иди.* (Ә. Вәлијев.)

ГАЗМА II *ис.*—Јеряты дахма, јашајшы јери. *Енирәм газмаја... Газма сојуг, дар.* (Ә. Чәмил.)

ГАЈЫН I *ис.*—Әр вә ја арвадын гардашы. *Ај аман, ај гыз, гајын кәлиб евләрдән сәни ахтарыр.* (Ҷ. Чаббарлы.)

ГАЈЫН II *ис.* (*бот.*)—Мөнкәм әдунчаглы, гөллү-будаглы агач, агчагајын. *Бир гәдәр аралыда исе «гызлар», гәшәнк гајын агачлары көрүнүрдү.* (Ҷ. Әлибәјов.)

ГАЈМАГ I *ис.*—Сүдүн үзү. *Әшрәфкил тәзә чамыш гајмагындан бир-ици гашыг көтүрдүләр.* (Н. Шыхлы.)

ГАЈМАГ II *ис.* (*бот.*)—Чинәјин бир пөвү. *Сары гајмаг чичәкләри, граамлофон кулләри јашыллыгы даһа да көзәлләшдирирди.* (Н. Шыхлы.)

ГАЈНАГ I *ис.*—Бир шејин гајнајыб чыхдыгы јер: мәнбә. *Дејирәм севинчдән ахан јашлары; Гајнагы дәринди, көкү дәринди.* (Б. Ваһабзадә.)

ГАЈНАГ II *ис.* (*тех.*)—Металда әритмә јолу илә чаланан јер, гајнајыб битишән јер. *Горујучу борулар адетән 6—10 м үзүндүгүндә олуб, бир-бири илә гајнаг васитәсилә бирләшдирилир.* (Гулијев.)

ГАЛА I *ис.* [әр.]—Мүдафиә мөгсәди илә чәкилмиш истегһам, һасар. *Әтрафында сылдырым, кечилмәз гала чәкиб.* (Б. Бајрамов.)

ГАЛА II *ис.* [әр.]—Һәбсхана, газамат, дустагһана. *Саггалын аг вахты бу күнә дүшүм; Јенә дә галалар күнчүнә дүшүм.* (С. Вурғун.)

ГАЛЫН I *сиф.*—Сых. *Саман вә от тајалары, галын кол-кос, јашыл агачлар исландыгча һаваны хош бир әтирлә долдурурдү.* (М. Ибраһимов.)

ГАЛЫН II *сиф.*—Јоғун. *Евин дивары галындыр.*

ГАЛЫН III *сиф.* (*дан.*)—Пуллу, дөвләтли. *Јаман галын адамдыр, ики машын алмага илжаны вар.*

ГАН I *ис.*—Организмин дамарларында дөвр едиб, онун бүтүн һүчәјрәләринин гидаланмасыны вә маддәләрин мүбадиләсини тәмин сдән гырмызы маје. *Бычаг вурсан ганы чыхмазды.* (Б. Бајрамов.)

ГАН II *ф.*—Анламаг, баша дүшмәк. *Ај балам, ејбини ган; Бир һәја ејлә, утан!* (М. Ә. Сабир.)

ГАНЛЫ I *ис.*—Гатил. *Һәр бир һалда ганлы ганлы дән әл чәкмәз.* (Ҷ. Чаббарлы.)

ГАНЛЫ II *сиф.*—Гана батмыш, гана буланмыш. *Фәһләрдән бир нечә нәфәри Гурбанын ган-*

лы чәпәзәсини газармаја кәтирсиләр. (М. Ибраһимов.)

ГАНУН I *ис.* [әр.]—Һамы үчүн мөмәзүри олан үзүл, гарда, һокм *дејирләр, јатачаг јенә мөдәләр; Сизин ганунда да јохдур бир кәсәр.* (С. Вурғун.)

ГАНУН II *ис.* [әр.]—Бәзн Шәрг өлкәләриндә үзүнсөв дөрдбучаг тахта үзөриндә көрпәлмиш симләрдән ибарәт мусиги әләти.

ГАНЫЛМАГ I *ф.*—Дартыб алмаг, гамарламаг. *Папагы башындан гапылды.*

ГАНЫЛМАГ II *ф.*—Бир шејә һәддидән артыг әлудә олмаг, үјмәк. *Бүтүн варлығы илә башлидылары ичии шөвгүнә гапылмышды.* (М. Ибраһимов.)

ГАРА I *ис.*—Јер күрәсини торпагла өртүлү һиссәси; торпаг. *Гарада вә судда.*

ГАРА II *ис.*—Иловла јејилән, мүхтәлиф шејләрдән һазырланмыш хуруш. *Иловун гараларыны кәтирдиләр.* («Әдәб. вә ичәсәпәт».)

ГАРА III *ис.*—Јазы, хәтт, һәрф. *Һә, һә һеч билмирсиниз ки, онун үстүндә мән нә зәһмәт чәкмишәм, гаралары бир-бир она танытмышам.* (Н. Сарабски.)

ГАРА IV *сиф.*—Пис. *Гара хәбәр тез јетишәр.*

ГАРА V *сиф.*—Бүтүн рәңкләрнәк ән түндү, ән тутуну; һис, көмүр рәңки. *Һәмин кечә көј үзүнү гара булудлар тутуб, шиддәтли јағмур јағмага башлајыр.* (С. С. Ахундов.)

ГАРАЈАНЫГ I *сиф.*—Гарабәниз, гарајағыз. *Кәлбалы алчагбојлу... көдәк сымчалары хејли ичәријә әјилмиш гарајаныг адал иди.* (С. Рәһимов.)

ГАРАЈАНЫГ II *сиф.* (*дан.*)—Зәһмәткеш, касыб. *Әши, сән ки гараяныгсан, нәдән горхурсан.*

ГАРАКНЛӘ I *ис.*—Турш мејвәси олан кол биткисен вә онун мејвәси. *Бу мешәләрдә милјонларда өзү өзбәнишә битки алма-армуд,*

гаракнлә, алча, зөгәл, һәр не сәстәл вар. (С. Рәһимов.)

ГАРАКНЛӘ II *ис.*—Азәрбајҗан хааг һаваларындан олуан иди. *Бу, Чәнуби Азәрбајҗанда мөшһур олан «Гаракнлә» машысы иди.* (М. Ибраһимов.)

ГАРАЧЫ I *ис.*—Көчәри вә жарымкөчәри һајат кеширән бир хааг.

ГАРАЧЫ II *сиф.* (*дан.*)—Гышыгырыгычы, күј-көләкчи, һәјәсийз. *Јохса, о мәним сацларымы јолар, јаман гарачы арвадыр.* (Ҷ. Әмиров.)

ГАРАЧА I *ис.* (*к/т.*)—Дәни гара тоз һалына салам тахыл хәстәлији.

ГАРАЧА II *ис.*—Азәрбајҗанда битки адларындан бири.

ГАРАЧА III *сиф.*—Гара рәңкли, гарамтыл. *Туту чох сара вә чиркин иди. Анасы она көрпә вахтындан «гарача гыз» дөјиб әзизләдјинә көрә вәл ачу-дулуб, һәр кәс ону бу адла чағырырды.* (С. С. Ахундов.)

ГАРГАРА I *ис.* (*хүс.*)—Ағыр шејләри галдырмаг үчүн дүзәлдилмиш чарх. *Пәнчәрә тахтасынын алгына һәр метрдән бир гаргара вурмагы вә итәсәли мәр-тилин учуна багламагы Сәфа бојнуна көтүрдү...* (М. Ибраһимов.)

ГАРГАРА II *ис.*—Агзы, боғамы јахалама, дезинфекција етмә. *Бронхиал астма хәстәлијини муәлицәси массајж вә гаргара илә апарылаыр.* («Јурналист».)

ГАРГАРА III *ис.* (*мәһ.*)—Гышда сујун үзүндә олан буз гаты. *Гаргара гышда олар.* («Диалектологи лүгәт».)

ГАРҒА I *ис.*—Леш вә бөчәкләрлә гидаланан гара вә ала гуш. *Мырт-мырт охујуб мыртыла даярсан; Гарга кими һәј гырылдајырсан.* (М. Ә. Сабир.)

ГАРҒА II *ф.*—Гаргыш етмәк, иңфәрәт етмәк. *Гаргады һәр кәлиг, гыз вә үғурсыз бахтына.* (Ә. Чәмил.)

ГАРЫ I *ис.*—Ғома гадли, Ғома ар-вяд. *Будур! Дунја көрүш о га-*

ры жа бах, Мәналы көзлери шитизардадыр. (С. Вургун.)

ГАРЫ II сиф.—Гаты, гэддар, киили. Гаты дүшмән таб кәтирмә билирәм ки, сүнкүндә. (С. Рүстәм.)

ГАРЫШ I ис.—Ачыг элли баш бармагындан чөчөлә бармагын учуна гэдәр олан мәсафә. Сарсылмаз галадыр һәр г а р ы ш ы е р и н. (Р. Рза.)

ГАРЫШ II ф.—Мүдахилә етмәк, иштирак етмәк, бирләшмәк, гошулмаг. Сөндүр гәзәбини, бәжләрлә барыш; Сәнә гуллуг верөк бизләрә г а р ы ш ы. (С. Рүстәм.)

ГАРЫШМАГ I ф.—Мүдахилә етмәк, араја кирмәк. Сән өнүн ишинә г а р ы ш ы м а.

ГАРЫШМАГ II ф.—Долашыг дүшмәк, гатма-гарышыг олмаг. Мәнним ишләрим бир-биринә г а р ы ш ы б.

ГАРТ I ис. (дан.)—Кәсәр аяллары итиләмәк үчүн даш, бүлөв. Дәр-язлары гарт илә итиләмәк. («Изаһлы дүгәт».)

ГАРТ II сиф.—Гочалмыш. Агыр жараланмыш о гарт ч а н а в а р; Гәзәблә сычрайыр һеј үс-түмүзә. (С. Вургун.)

ГАРТ III сиф.—Гаты, гэддар. Сүлһүн г а р т дүшмәнләри инди титрәмир әбәс. (Ә. Чәмил.)

ГАРШЫ I ис.—Мүгабил төрәф, габаг. Г а р ш ы с ы н д а и л к м ә һ ә б б ә т и н ч а н л ы һ е ј к ә л и н и к ө р д ү. (Анар.)

ГАРШЫ II гош.—Һаггында, барәсиндә. Үрәјиндә һәнәсинә г а р ш ы з ә р р ә г ә д ә р д ә ш ү б һ ә о ј а н м ы р д ы. (Һ. Мейди.)

ГАТ I ис.—Ләј, тәбәгә, бүкүм. Көјләрин г а т ы н а у ч а л д ы ф ә р ј а д; О зыргын Гағгазда тутар гојмады. (С. Вургун.)

ГАТ II ф.—Әләвә етмәк, бирләшдирмәк. О ики аты илхыја г а т! («Дастанлар».)

ГАТ III нум. сөз.—Дәфә, кәрә. Чүнки миләтлардан јүз г а т а з ы н ы з; Дәјәрәк Бәхтијар бир һишан алды. (С. Вургун.)

ГАТАР I ис. [әр.]—Сәрһишнләри дашыјан һагонлар. Г а т а р ы м ы ш ы г ы р ы б ө т ә н з а м а н ы, С ы р ы л а р, н а х ы р л а р г а ч ы б д а г ы л ы р. (О. Сарывәлли.)

ГАТАР II ис. [әр.]—Дәстә, карван. Јахшы јадымдадыр, Чәнуба с а р ы; У ч у б г а г ы н д а ш а н д ы р н а г а т а р ы. (С. Вургун.)

ГАТАР III ис. [әр.] (нум.)—Азәрбајчан классик муғамларындан бирини ады. Зил рекистрә әсәсләһан муғам. Бир ағыз шикәстә, бир ағыз г а т а р; Азәрбајчан гызы синәсиндә тар! (С. Вургун.)

ГАТЛАНМАГ I ф.—Бүкүлмәк, ики гат олмаг. Асја сүфрәнин учуну г а т л а д ы. (Мир Чәләл.)

ГАТЛАНМАГ II ф.—Дөзмәк, таб кәтирмәк. О күн мән ағыр вә ән чәтин дәгигәләрә г а т л а н д ы м. (С. Вургун.)

ГАХ I ис.—Гурудулмуш мейвә. Пул јохдур, төјүг, өрдәк, г а х, г о з к и в а р д ы р, б у н л а р ы к а т и р и н б о р ч л а р ы н ы з а һ е с а б е д ә к. (С. С. Ахундов.)

ГАХ II ф. (мәһ.)—Јерә вурмаг, чырпмаг; үзә вурмаг. Бир јахшылыгы еләјәндә һәмшизә баша г а х ы р.

ГАХАЧ I ис.—Гурудулмуш өт. Чөрәк күн алтында гурујуб г а х а ч а д о н м ү ш д ы. (Ә. Әбүлһәсән.)

ГАХАЧ II ис.—Гуру, арыг. Бунлар һалысы о г а х а ч ы н и ш л ә р и д и р,—дәјә Николәј д и ш и л ә р и н и г ы ч а д ы. (Г. Илкин.)

ГАЧ I ис.—Дүшмән, зидд, әкс. Мән мәһаләтлә әзәлдән г а ч и д и м. (С. Рүстәм.)

ГАЧ II ис. (мәһ.)—Јер суламаг үчүн газылан кичик арх. Г а ч а с у б у р а х м а г.

ГАШ I ис.—Инсанын көзләри үс-түндә гөвә шәклиндә узанан түк-ләрдән ибарәт хәтт. Гызын хән-чар кими чатылыр г а ш ы; А х ы р ј а н а г ы н а и с т и к ө з ј а ш ы. (О. Сарывәлли.)

ГАШ II ис.—Сағанагдакы гиймәт-ли даш. Г а ш ы ч а а д ы р а т, г ы з ы л д а н к ә л ә р; К ө р ү р д ү н к е ј и ш и б

јашил-ал кәлир. (Ашыг Гурба-ни.)

ГАШ III ис.—Ахнам, шәр. Г а ш л а р а л ы р д ы. (Анар.)

ГАШГА I ис.—Мал-гаранын, атын алшындакы аг һисса. Г а ш г а а т а т ы м д а г о р у г д а н к ә л и р д и м. (С. С. Ахундов.)

ГАШГА II ис. (мәһ.)—Алын. Күл-лә чанаварын гашигасындан дәј-мишиди.

ГАШГА III сиф. (дан.)—Тәрә, һә-јасыз, сыртыг. Бәсдир, гашига ушаг олма.

ГЕЈД I ис. [әр.]—Гыса шәкилдә јазма. Әзибәјовун көзләри ја-зы столунун үстүндәки гејд-ләринә саташды. (Һ. Мейди.)

ГЕЈД II ис. [әр.]—Фикир, гајгы, нараһатлыг. Һәр кәс өз гоһум-әграбасыны арамага мәшигул олуб, Гарача гызын гејдинә галап јох иди. (С. С. Ахундов.)

ГЕЈРИ I сиф. [әр.]—Өзкә, јад, кә-нар, башга. Баһадыр гејри бир һаләтдә иди. (Н. Нәриманов.)

ГЕЈРИ II гош.—Сечилмә, фәрглән-мә, әләвә мәһаларында. Зәриф Иран халчасы илә дөшәнмиш балача өтәдә Фиршундан геј-ри һеч кәс јох иди. (М. Ибра-һимов.)

ГЕДӘР I ис. [әр.]—Гејри-мүәјјән миғдар, сај, кәмијјәт. Һәр шејин гејдәри вардыр. («Изаһлы лү-гәт».)

ГЕДӘР II ис. [әр.]—Тәлә, гисмәт, мүгәлдәрәт. Вали бујурду ки, һәм јемәсин чох; Г е д ә р ј а з д ы г ы н а ч а р ә ј о х. (Р. Рза.)

ГЕДӘР III гошма.—Габаг, әввәл. Бир мәсәлә һаггында гәти гәрәра кәләнә гәдәр хејли душүнәр-ди. (М. Ибраһимов.)

ГЕЗА I ис. [әр.]—Бәдбәхт һадисә, фәләкәт. Елә бил ки, јелкәнин гәзәја уграмшыды! (Ә. Чә-мил.)

ГЕЗА II ис. [әр.]—Ингилабдан әв-вәл инзибатн әрази ваһиди. Она көрә ајыбына кәлди ки, ахы гә-зә началники иди. («Гачаг Нә-би»).

ГӘРАР I ис. [әр.]—Чыхарылан нә-тичә, гәһнамә; фикир, мүләһизә. Вера, јыгынагычында нә гә-р а р а к ә л д и н и з? (С. С. Ахун-дов.)

ГӘРАР II ис. [әр.]—Сәбир, дөзүм, тәмкин, дурма. Г ә р а р ы м т у т а р м ы, о н у а н м а с а м; О н у н х а ј а л ы ј л а о д а ј а н м а с а м? (Ә. Чә-мил.)

ГӘРӘЗ I ис. [әр.]—Мәгсәд, нијјәт, мәрәм. Бәс инди мәним јаныма кәлмәкдән гәрәзини з н ә д и р? (М. Ф. Ахундов.)

ГӘРӘЗ II ис. [әр.]—Әләвәт, кии. Шәхси дүшмәнчиликдән доған тәңгид, бир парча гәрәз д ә н и б а р ә т д и р. (М. С. Ордубадн.)

ГӘРӘЗ III ара сөз. [әр.]—Хүләсә, сөзүн гысаасы. Г ә р ә з, с ө з ү м о н д а д ы р к и, б у ш и д е с ә н б и з ә м а н е о л у р с а н. (С. Гәдирзәдә.)

ГӘСД I ис. [әр.]—Нијјәт, мәгсәд, мәрәм. Худайяр бәјин г ә с д и Зейнәбин вә сәғирләрин вар-јоху-на... саһиб олуб, Зейнәби чөлә өтүрмәк иди. (Ч. Мәммәдгулузә-дә.)

ГӘСД II ис. [әр.]—Сун-гәсд, бири-ни өлдүрмәк мәгсәдилә едилән тәшәббус. Г ә с д е л ә м и ш и д и н н ә ү ч ү н ч а н ы н а; О л м у ш и д и н т ә ш н ә о н у н г а н ы н а? (А. Сәһһәт.)

ГИСМӘТ I ис. [әр.]—Тәлә, бәхт. Икмиш ејләрик онда сөһбәт; Көрәк аллаһ нә ејләјәр г и с м ә т. (М. С. Ордубадн.)

ГИСМӘТ II ис. [әр.]—Пәј. Һәр төрәфдә олурса бир сирәт; Вери-лирди она бөјүк г и с м ә т. (М. С. Ордубадн.)

ГИТӘ I ис. [әр.] (чоғр.)—Јер кү-рәсинин океан вә дәннзләрлә әһатә олунмуш бөјүк һиссәларин-дән һәр бири. Америка г и т ә с и.)

ГИТӘ II ис. [әр.] (әдәб.)—Азы ики бейтдән ибарәт вә биринчи бейти сонракыларла һәмгафијә олма-јан кичик ше'р.

ГЫЗ I ис.—Гадын чинсиндән олан ушаг, өвләд. Г ы з л а р, о г л а н л а р ј а н а ш ы о т у р м ы ш ы д ы л а р. (Һ. Мей-ди.)

ГЫЗ II ф. — Барк петляк алмаг, барарат алмаг. *Отанга чыгып күзүңнүн илбегини шуалары дөдүр, беделиккө, өз бир аз даңагызынды.* (Э. Эбулхасен.)

ГЫЗЫЛ I ис. — Рөнкн сары олан гиймэтлн металл.

ГЫЗЫЛ II сиф. — Ал, гырмызы. *Уади сизи өз дүз күчөдө гызыл байрактар көрүнүрдү.* (И. Мейли.)

ГЫЗЫЛЧА I ис. (тиб.) — Сөнкп (хөстөлий). *Ушаг гызылча чыгардыб.*

ГЫЗЫЛЧА II ис. (бот.) — Сејрө. *Бүгүч гыны ушаглардан кансынын чибана эл аткайдын, көжөм сириси, ја гызылча тапардын.* (И. Бүссенов.)

ГЫЗЫНИМАГ I ф. — Истинмөк, истиленирмөк. *Мэн истидим ки, сиздө бир өз гызыныб раһат элем.* (С. С. Ахундов.)

ГЫЗЫНИМАГ II ф. — Инанмаг, бел багламаг. *Бутун Табриздө сиздөн бачса, гызыныб етибар едөүрүм бир нөфөр дө адам тапмынам.* (М. Ф. Ахундов.)

ГЫЗМАГ I ф. — Барарат алмаг, петляк алмаг. *Гызыды күнөш, эсди исти йеллар: Гарлар эриди, ахшынды селлар.* (А. Шаиг.)

ГЫЗМАГ II ф. — Инанмаг, бел багламаг, етибар етмөк. *Ахы, үрөжүм гызымыр, — деди, — јад өлкө, изаг јер.* (Л. В. Демонзонинли.)

ГЫМАГ I ф. — Көзлөрүнн јары јумараг, гысараг бахмаг. *Несобдари көзлөрүнн гыјыб уфугдө ики бој салхынн күнөшө бахды.* (М. Ибраһимов.)

ГЫМАГ II ф. — Нөјфн көлмөк. *Ај салым оғди, адам да Некандар кили оғдана гыјыб күллө атармы?* (Э. Б. Гаввердијев.)

ГЫР I ис. — Евлөрүнн дамына салынган гара рөнкн гаты маддө. *Евлөрүнн дамындакы гыр эријиб, дивар ашагы сүзүлүрдү.* (И. Бабајев.)

ГЫР II ис. (көһн.) — Дүзөп, чөл. *Чөһнөт гоһан гырлар, экинн обалар; бир атлаздыр јанылы, учу көрүнмөз.* (А. Шаиг.)

ГЫР III ф. — Сындырмаг. *Ләлләр бу шиләкәлләри сахсы саб кили ауруб гырыр.* (Мир Чөлал.)

ГЫРОВ I ис. (чогр.) — Јерә, јарпаглар вә с. үзөрнө дүһнө бүз кристалчыглары, шешин доһмун зәррәләри. *Атым көпүкләнир, атым бугланыр; Дөһмүш гыров кили синәсиндә тар.* (С. Вүргүн.)

ГЫРОВ II ис. — Көздө эмәлә көлөн чүз'н көрмәмәзлик; көз нөгсаны.

ГЫРХ I сәј. — Отуз доғгузлан соһра көлөн рөгәм. *Барарәти һәмшә гырх ила гырых икн араһиндәдыр.* (М. Ибраһимов.)

ГЫРХ II ф. — Түкләри үлкүч вә ја гајчы ила дибшндөн кәсмөк. *Түтүнчүоғли үлкүчү вә гајчыны чыхарыб Молла Гурбаннн быһларыны вә сағгалыны гырхды.* (М. С. Ордубади.)

ГОВ I ис. — Тез алышан јумшаг маддә. *Чахмаг даһына гөв гоһиб чәкди.* (М. Ибраһимов.)

ГОВ II ф. — Чыхыб кетмәјә, рәдд олмаға мәчбур етмөк. *Атам муфти иди, мән аргистлијә кәдндә гөвдү мәһи евдән.* (Анар.)

ГОВАГ I ис. (бот.) — Сејүд фәһиләсиндән олан голлу-булаглы ағач. *Сәһин сајәндәдир рис кәндилләри; Азад нәфәс алыр гөваг алтында.* (М. Раһим.)

ГОВАГ II ис. — Түкләрин арасында олан көлөк. *габыг. Башы гөваг ла долудур.*

ГОЈ I ф. — Јерләндирмәк; бурахмаг; сахламаг. *Кәрим китабы бүкүб һәмшәрәјә гојду.* (М. Ибраһимов.)

ГОЈ II эдат. — Әмр, чағырыш, һәдә, арзу вә с. мәһаларында шиләклир. *Гој мәңә шиләмәјә ичазә версинләр.* (И. Сејидбәјли.)

ГОЈУН I ис. — Көвшәк еи һейланы. *Чанаварлар једи бүтүн гојуну; Нитә, оғлум, јаланчылыг ојну.* (Э. Сабир.)

ГОЈУН II ис. — Ағуш, гумаг. *Гадын дәннәз кимидир, Гојну ичинләрдә долу.* (Б. Азәроғлу.)

ГОЈУН III эдат. — Әмр, чағырыш; һәдә; арзу вә с. мәһаларында шиләклир. *Гојун, Агаји Күрд Әһмәд һөкм версин.* (М. Ибраһимов.)

ГОЛ I ис. — Инсан бәдәнинин үзвү. *Одур, бир тәрәфдә аһам бүзүшүмү; Јатмышдыр, башынын алтында голу.* (Б. Азәроғлу.)

ГОЛ II ис. — Имза. *Немә етмәз, бәс бу бојда печаты, бу јоғунлугдә голу көрмүрсән?* (М. Ибраһимов.)

ГОЛ III ис. [һнк.] (сп.) — Футболда гапыдан топун кечмәси нәтичәсиндә әлдә едилән хал. *Бирдән оғлан ғышыгыр: «Динамо» гол урамаг!* (М. Раһим.)

ГОРА I ис. — Чыр үзүм, үзүмүн дөјмәһини. *Чавәһир талвардан асылмыш гора салхыларыны она көстәриб деди.* (И. Сејидбәјли.)

ГОРА II ис. — Јаш, ачы көз јашы. *Сыхыр көзүнүн горасыны ки, бир шеј олмаса демәзләр.* (Анар.)

ГОЧ I ис. — Гојунун еркәји, дамазлыг еркәк гојун. *Исмајыла кәлән го чун анасы һансы ајда, күндә гоча кәлибдир?* («Дастанлар».)

ГОЧ II сиф. — Икнд, гочаг. *Го ч Короғлу, дүз једди илдир ки, мән бу јоллары агасыјам.* («Дастанлар».)

ГОШМА I ис. (эдәб.) — Һәр мисрасы он бир һечадан ибарәт олан беш бәндлн шәр. *Мән сәһи көрмүшәм он беш ил эзәл; Дилиндә бир гошма, бир дәрди гәзәл.* (С. Вүргүн.)

ГОШМА II ис. (грам.) — Һаллана билән сөзләрлә ишләнәрәк онларда мүхтәлиф мәна эмәлә кәтирән көмәкчн сөз (мәс.: көрә, өтрү, кими вә с.).

ГОШМА III сиф. — Гошулан, өзү һәрәкәт едә билмәјән. *Гошма вәрдәнәләри тракторлара гошулар.*

ГОШМАГ I ф. — Бағламаг, бәнд етмөк. *Пајыһын эвәлиндә Пурәдди арабасыны гошуб, шәһәрә кирәјишләр кетди.* (С. С. Ахундов.)

ГОШМАГ II ф. — Кетмөк, бир тәрәфә үз тутмаг, јүјүрмөк. *Кәнд ушаглары әлләриндә бадја, мис каса дәрәјә доғру гошурдулар.* (А. Шаиг.)

ГУЗГУН I ис. — Дәннәз. *Гузгунун кәнарында вармыш гәдим бир шәһәр.* (М. Мүшфиг.)

ГУЗГУН II ис. (зоол.) — Гарга нөвүндән ири вә сүр'әтлө шығыжан јыртчы гуш. *Гузгун тутар кили зәриф бир гушу.* (М. Мүшфиг.)

ГУЗУЛАМАГ I ф. — Гузу доғмаг, балаламаг. *Гузуды гөјүн, төкүлдү дөлләр; Јајлаг һәмсәһини ғылды елләр.* (Ш. И. Хәтан.)

ГУЗУЛАМАГ II ф. — Јумһалиб, һарылашмаг, овулуб төкүлмөк. *Палчыг чыхыр гурига, гузуламыш сәһкәрдә.* (Р. Рза.)

ГУЛ I ис. (тар.) — Мүһарибдә әсир тутулуб сатылан адам. *Тәбиәтин ана гәлби гул доғмамыш инсан!* (С. Вүргүн.)

ГУЛ II ис. [әр.] — Гулјабаны, чанлы кимн көрүнән горхунм хөјал.

ГУЛЛУГ I ис. — Хилмәт, иш, вәзифә. *Гулам мәтбәддә гуллауға дүзәлди.* (Мир Чөлал.)

ГУЛЛУГ II ис. (көһн.) — Гул олмуш адамнн һалы; көләнлик.

ГУЛП I ис. — Дәстә, сап. *Сәһәнкн чийиндә раһатлајыб голуну гулпунә кечирди.* (И. Шыхлы.)

ГУЛП II ис. — Әмма, бәһанә ахтарма, әлләмәлик етмә. *Һеч бир һәдијә дө олмазды ки, Назлы она гулп гојмасын.* (Ч. Көзөлов.)

ГУНДАГ I ис. — Көрпә ушаглары сарымаг үчүн саргы лөвәзиматы.

ГУНДАГ II ис. — Түфәһкин ағач һиссәси. *Күлләдән түфәһкиннн парчаланды гундагы.* (С. Рүсәт.)

ГУРАГ I ис. — Палтарын бир јеринә артырылмыш парча.

ГУРАГ II зэрф.—Жагмурсуз, гуру. *Бэдээн дэ рузкар дэжишир, нава сэд гура г кешир ки, чүчү элин-дэн жоллардан өтмөк олмур.* (Мир Чөлал.)

ГУР-ГУР I ус. (дан.)—Борусо-килли габ. *Ај гыз, гу р-гу р да су кэтир, ичөк.*

ГУР-ГУР II сас тэгл.—Дахилдэ эмэлэ кэлэн сас. *Су ичдикчэ бо-газында гу р-гу р саси кэлирди.*

ГУРГУ I ус.—Механизм, машин, техники аваданлыг. *Орда кешик чөкөн бүтүн фәһлэлэр; көзү тәк горујур бу гу ргу л а р ы.* (С. Вурғун.)

ГУРГУ II ус. (дан.)—Бүсат, тән-тәнэ. *Зулмуну ашикар гылдын, нумајан; Гургулар позулуб сон-лар итибдир.* (Ашыг Эләскәр.)

ГУРГУ III ус.—Үнјлэ, кэләк. *...Һамналары Корус шәһәринә топлајыб кечә-күндүз мәсләһәт-мәшварәт кечирәндән сонра ахыр белә бир гу ргу гурмушду.* (С. Рәһимов.)

ГУРД I ус.—Чанавар. *Мәһәббәт олмајан бир мәзарлыгда; Гу р д кими парчалар инсан инсаны.* (С. Вурғун.)

ГУРД II ус. (зоол.)—Јумшаг бә-дәнли, узунсов, ајасгыз, сүрүнәр-кән һәрәкәт едән кичик һејван. *Ешгисиз јашајан донуғ бир ин-сан; Ичини гу р д јемиш бош бир ағачдыр.* (С. Вурғун.)

ГУРУ I ус.—Торпаг, гитә, јер. *...Биз чәлд судан чыхдыгда илан да үстүмүзә һүчүм едәрәк гу ру-ја чыхды.* (С. С. Ахундов.)

ГУРУ II ус.—Гурудулмуш мејвә вә ја көј. *Зоғал гурусу.*

ГУРУ III сиф.—Јаш олмајан. *Бир улагын үстә гу ру одун сатыр-ды.* (Б. Азәрроғлу.)

ГУРУ IV ф.—Ифлич олмаг, һәрә-кәтдән галмаг. *Ачы дилим гу-*

русун; Дилим, ону учурду. (И. Сәфәрли.)

ГУРУЛУ I сиф.—Гуру олан, јаш олмајан. *Гу ру лу-јашлы мәнә одуну јандырырдылар.* (М. Ибраһимов.)

ГУРУЛУ II сиф.—Һазыр. *Атандын сәнә гу ру лу ев галыб, даһа нә истајирсән?*

ГУРУЛУШ I ус.—Ичтиман, дөвләт систем үсулу, идарә үсулу. *Со-циализм гу ру лу шу.*

ГУРУЛУШ II ус.—Әсәрин дүзүлү-шү, дахили тәртибаты. *Мәндә бүтүн Москва театрларынын гу ру лу ш л а р ы вардыр.* (Анар.)

ГУРУМ I ус.—Собаларын, бачала-рын ич диварларында түстүдән эмәлэ кәлән кәсиф маддә; һис.

ГУРУМ II ус.—Чәмнијјәт. *Туркијә-дә дил гурум.*

ГУРУМАГ I ф.—Јашлыгы, нәмли-ји јох олмаг, гуру вәзијјәтә дүш-мәк.

ГУРУМАГ II ф.—Арыгламаг, за-ифләмәк, үзүлмәк. *Көһнә дост, јахшы һафизән вар, амма заман сәни јаман гурудуб.* (М. Ибраһимов.)

ГУРШАГ I ус. [азәрб.]—Белбагы. *Мәммәдһәсан элини ешизијини гу р ш а ғы на салыб чәкә-чәкә апарды.* (Ч. Мәммәдгулузада.)

ГУРШАГ II ус. [азәрб.] (чоғр.)—Јер күрәси сәтһинин ики мериди-ан арасындакы һиссәси. *Авропа тамамилә мулајим гу р ш а г да јерләшип јекәнә гитәдир.*

ГУРШАМАГ I ф. [азәрб.]—Белниә бағламаг. *Гој гылынч гу р ш а-сын мустәмләкәләр.* (С. Вур-ғун.)

ГУРШАМАГ II ф. [азәрб.] (мәч.)—Доламаг, әлә салмаг. *Истајир-ләр өзәк катибини һечә дөндәриб Хәдижә Солтаны гу р ш а с ы-н л а р.* (Мир Чөлал.)

Д

ДАВА I ус. [әр.]—Вуруш, дөјүш. *Кағызыны кәсмә һа... да ва да үрәкли ол.* (Ә. Чәмил.)

ДАВА II ус. [әр.]—Дәрман, әләч. *Тәбибсиз, да ва с ыз тәбиб неј-ләсин?* (С. Вурғун.)

ДАВАМ I ус. [әр.]—Дөзүм, мөһ-кәм. *О, бүтүн әзаблара да ва м кәтирди.*

ДАВАМ II ус. [әр.]—Башланмыш иши, сөһбәти жарымчыг гојма-маг. *О дөди:—Мәһкәмә да ва м едәчәк; Суалы-сорғусу узун ке-дәчәк.* (С. Вурғун.)

дајча. Илхыда бир боз да ј вар иди. («Дастанлар».)

ДАЈ II мәт.—Ифадәни гүввәтлән-дирмәк мәһасында, даһа артыг. *Балам, да ј бурада бизлик һеч бир иш јохдур.* («Дастанлар».)

ДАЈ I ус. [әр.]—Әрәб әлифбасын-да «э» ишарәси илә јазылан «д» һәрфинин ады. *Әләскәрин хәтти чыхды чал инди; Һеји јејә, да л ы рејә чал инди.* (Ашыг Эләскәр.)

ДАЈ II ус.—Арха, күрәк. *Далдан атылан даш топуға дәјәр.* («Ата-лар сөзү».)

ДАЈ III ус.—Будаг. *Әсмәјир шах кими намбығлы дал л а р.* (М. Мүшфиг.)

ДАЈ IV ф.—Гапылмаг. *Онларын ән кизли сирринә дал сан.* (С. Вурғун.)

ДАЛА I ус.—Керп, әксинә. *Гал-ларыг ишдә бир аددым да ла, јох; Болшевикләрчин алынмаз гала јох.* (С. Рүстәм.)

ДАЛА II ф.—Јандырмаг, санчмаг. *Кимиткән гызын әл-јағыны бәрк да л а м ы ш д ы.*

ДАМАГ I ус. (анат.)—Ағыз бош-луғунда олан үзвләрдән бири. *О, күмүш дәстәкли гәлјаныны долдуруб да ма ф ы на аландан сонра көзүнү гырыб хејли мүд-дәт бу һејкәлә бахмышды.* (И. Шыхлы.)

ДАМАГ II ус. (бајт.)—Һејван-ларда хәстәлик, дамаг шиши. *Чох јемәкдән ат да ма г олуб.*

ДАМҒА I ус.—Мал-гараја вурулан мөһүр. *Совхозун атларына да м-ға вурдулар.*

ДАМҒА II ус.—Ләкә. *Бундан сон-ра, бу да м ға дан сонра мән башымы галдырыб нечә бахым чаматын үзүнә.* (И. һүсәјнов.)

ДАММАГ I ф.—Јухарыдан дамчы-дамчы төкүлмәк. *Нөвданлар да шырылдајыр, да ма ч а г д ы р дамымыз.* (Ә. Чәмил.)

ДАММАГ II ф.—Габагчадан һисс етмәк, дүјмаг. *Мәним урајимә да м м ы ш д ы ки, сән кәләчәк-сән, бизи унутмајыбсан.* (И. Әфәндијев.)

ДАШ I *ис.*—Шэфэг, сүбһ. *Сәһәр-дир, дан јериндән күнәш гала-јыб очаг.* (Ә. Чәмил.)

ДАШ II *ф.*—Инкар етмәк. *Кәндлә-ләр бир агыздан о сон туфәнки данды.* (С. Рүстәм.)

ДАР I *ис.* [фарс.]—Иисаны бога-зындан асмаг үчүн хусуси дүзәл-дилмиш ағач.

ДАР II *ис.*—Ушаг ојунларындан биринин ады.

ДАР III *сиф.*—Енсиз, енли олма-јан. *Һәр тәрәфдән газылды, гә-бирдән дар ақоллар.* (Ә. Чә-мил.)

ДАРАГ I *ис.*—Баш дарамат үчүн ишләдилән эшја; кәнд тәсәррү-фатында ишләдилән аләт.

ДАРАГ II *ис.*—Патрон јырмаг үчүн метал габ. *Үч дараг пат-рон.*

ДАШ I *ис.*—Бәрк чисм. *Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаһи?!* (М. Ә. Сабир.)

ДАШ II *ф.*—Јагышты нәтичәсиндә чајын саһили басмасы, бәрк гај-нама нәтичәсиндә сујун дашыб төкүлмәси. *Чајлар дашыб сел олсун; Тахыллар тел-тел олсун.* (М. Ә. Сабир.)

ДАШЛАШИМАГ I *ф.*—Даш кимн олмаг, бәркнмәк. *Әкилмиш јер гураглыгдан дашлашмыш-ды.*

ДАШЛАШИМАГ II *ф.*—Дашла пу-рушмаг. *Бу һәјәтин ушаглары о бири һәјәтин ушаглары илә дашлашырдылар.*

ДЕМӘК I *ф.*—Данышмаг, сөјлә-мәк. *Сөзү демәк асандыр, јер-ринә јетирмәк эсә эсас шәртдир.* (И. Ибраһимов.)

ДЕМӘК II *мод. сөз.*—Нәтичә, да-вамијјәт билдирир. *Демәк, сәһәрә аз галырды.* (Һ. Мейди.)

ДӘЈМӘК I *ф.*—Тохунмаг. *Даш атанын дашы өзүнә дәјсин; Тохунмасын дырныгына Вәтәнин.* (Ашыг Шәмшир.)

ДӘЈМӘК II *ф.*—Јетишмәк. *Дад сәнин әлиндән, а ганлы фәләк; Көнүл һәсрәт галды јара дәј-мәмиш.* (Ашыг Шәмшир.)

ДӘЈМӘК III *ф.*—Јохламаг, баш чәкмәк. *Кәдим бир бачымкилә дәјим, көрүм нечә доланыр-лар.*

ДӘЈМӘК IV *ф.*—Көрүнмәк. *Га-ранлыг күчәдә көзүмә һеч кәс дәјмәди.* (Г. Мусајев.)

ДӘЛИ I *ис.* (кәһн.)—Икид, чогаг. *Мән Короглунун ән чаван дә-лисис Ејвәзам.* («Дастанлар».)

ДӘЛИ II *ис.*—Вургун, мәфтун. *Ше'р дәлисис.*

ДӘЛИ III *сиф.*—Ағлыны итирмиш, ағылсыз, башына һава кәлмиш. *О дәли ананын сөзләринә гулаг асма, кәл бир аз ата-бала сөһ-бәт едәк.* (С. С. Ахундов.)

ДӘМ I *ис.* [фарс.]—Заман, ан, ләһ-зә. *Боран кечди, баһар кәлди, Гызыл күлүн дәми чатды.* (Р. Рза.)

ДӘМ II *ис.* [фарс.]—Кеф, әјләнчә. *Дәдә, она һәм дәм, һәм дә гәм чөмчәси дејәрләр.* («Дастан-лар».)

ДӘМ III *ис.* [фарс.]—Плов вә ја чајын мүәјјән мүддәт одун үс-түндә сахланмасы. *Күнорта за-маны плов һазыр олуб дәмә вуруду.* (Ә. Б. һагвердијев.)

ДӘМ IV *ис.* [фарс.]—Газ. *Көмүрүн дәми бизи бир гәһәр етди.*

ДӘМ V *сиф.* [фарс.]—Чох ичиб мәст олан, сәрхош. *Бири ајыг, бири дәмди р; Бу да өз-кә бир аләмдир.* (Ф. Мейди.)

ДӘН I *ис.*—Гушлара верилән јем. *Нә јесәниз мән верәрәм; Су вер-рәрәм, дән верәрәм.* (Т. Мүтәл-либов.)

ДӘН II *ис.*—Тахыл, бугда вә с. *Кисәдә һазыр, арыдылмыш дән вар иди.*

ДӘН III *ис.*—Чаллыг, ағлыг, са-чын ағармасы. *Гаранлыгын са-чларына; Чилчыраглар салыр дән.* (Ф. Гоча.)

ДӘНӘ I *ис.* (бот.)—Тохум, тум. *Күлүн дәнәләрини јығыб сахламаг лазымдыр.*

ДӘНӘ II *нум. сөз.*—Әдәд. *Бу ил бир дәнә дә армуд јох иди.* (Ә. Әјлисли.)

ДӘНЛИК I *ис.* (анат.)—Чинәдан. *Тојугун дәнлији јемлә долу иди.*

ДӘНЛИК II *ис.* (тиб.)—Ур, богаз уру, миш, фыр. *Онун богазында дәнлик хәстәлији әмлә кәлиб.*

ДӘНЛИК III *ис.*—Гушлар үчүн јемлик тахыл.

ДӘРМӘК I *ф.*—Гопартмаг, јырмаг. *Бир көзү дәри р, о бири сәбәтә гојур.* («Аталар сөзү».)

ДӘРМӘК II *ф.*—Нәфәс алмаг, нә-фәс вермәк. *Чај үстүндәки дикин башыначан нәфәс дәрмәдән гачдым.* (Ә. Әјлисли.)

ДӘФ I *ис.* [әр.] (мус.)—Зәрбли мусиги әләтләриндән бири, га-вал.

ДӘФ II *ис.* [әр.]—Јох етмә, мәһв етмә. *Мән истәдим ки, алаһа дуа едәм, бу баланы биздән дәф еләсин.* (С. Рәһман.)

ДӘҺНӘ I *ис.*—Бәнд. *Дәјирманы јатыртдыгда, сују дәһнәдән арха бурахдылар.* (С. С. Ахун-дов.)

ДӘҺНӘ II *ис.*—Чиловун атын ағ-зына кечирилән һнссәси. *Јүјәни горхудан елә дартды ки, дәһнә аз галыр атын кәвчәләрини кәс-син.* («Дастанлар».)

ДИВАН I *ис.* [фарс.]—Отурмаг вә узанмаг үчүн тахт.

ДИВАН II *ис.* [фарс.]—Бир шаи-рини ше'рләр күллијјәти (лирик ше'рләр мәчмуәси). *Фүзули ди-ваны.*

ДИВАН III *ис.* [фарс.]—Мәһкәмә, һөкүмәт јығынчагы. *Диван башына мин манат гијмәт гојуб, ган!* (С. Рүстәм.)

ДИК I *сиф.*—Шагули. *Чох кечмә-миш ди к јохушла Ләтифәкилин евинә сары галхды.* (Һ. Мейди.)

ДИК II *ф.*—Зилләмәк. *Тејмур чох сәдә, гәмиз вә мәрд бахышлары-ны онун үзүнә дикди.* (Һ. Се-јидбәјли.)

ДИЛ I *ис.* (анат.)—Ағызда олан чох әзәллән әт парчасы. *Сусуз-лугдан онун дили гурумушду.* (С. Рәһман.)

ДИЛ II *ис.* (псих.)—Инсанлар

арасында ән мүһүм үнсиджәт ва-сптәси.

ДИН I *ис.* [әр.]—Инсанларын күн-дәлик һәјәтларында һөкүмранлыг едән, дәрк олунмамыш тәбии вә ичтиман гүввәләрини бејиндә геј-ри-тәбии вә фантастик ин'икасы.

ДИН II *ф.*—Данышмаг, сөјләмәк. *Сусан бир каманын теллики дин-дир.* (Б. Азәрәғлу.)

ДИРРИК I *ис.*—Јашајыш. *Агла-маг истәјирәм, көзләримдән јаш кәлмиш; Бу нә күзаран, бу нә диррик дир?* (С. Вургун.)

ДИРРИК II *ис.*—Бағча, һәјәтјаны тәсәррүфат. *Кечән ил Николај бурада диррик салмышдыр.* (Г. Илкнн.)

ДЫРНАГ I *ис.*—Әл вә ајаг бар-магларын учу. *Ким билир, байаг-дан дырнагларыны тугдур-мага келмишиди.* (Ч. Чаббарлы.)

ДЫРНАГ II *ис.* (грам.)—Дургу ишарәси.

ДОҒРУ I *сиф.*—Дүзкүн, һәгиги. *Һашым бунлары дүз вә доғру адам билиб, бунларла таныш олду.* (Б. Талыблы.)

ДОҒРУ II *гошма.*—Истигамәт мә'-насында ишләдилән гошма. *Та-һир она доғру кејиб тәшәккүр ејләди.* (Һ. Мейди.)

ДОЛАМА I *ис.* (тиб.)—Дырнаг алтынын ялтиһаб вермәси, ирри-ләнмәси. *Бармагына долама чыхыб.*

ДОЛАМА II *сиф.*—Долајы. *До-ла ма јоллара бахдығым заман; Јоргун көзләримә бир јуху кәл-ди.* (Ә. Чәмил.)

ДОЛАМАГ I *ф.*—Сарылмаг, гу-чагламаг. *Севкилим! Голуну до-ла бојнума; Кәлмәләр од кими дүшсүн дилдән.* (С. Вургун.)

ДОЛАМАГ II *ф.*—Әлә салмаг, са-рымаг. *Дәчәлин биридир, габә-гына чыханы долајыр* (И. Шыхлы.)

ДОЛАНМАГ I *ф.*—Кәзмәк, фыр-ланмаг. *Гузәјдәки гара да; Ја-ваш-јаваш хал дүшүр, Көјдә гушлар доланыр.* (Б. Азәр-әғлу.)

ДОЛАНМАГ II ф.—Јашамаг, күн кечирмэк. *Ажыг-сажыг до л а н а г биз; Узаг көрсүн көзлөрүмиз.* (С. Вурғун.)

ДОЛУ I ис. (чогр.)—Илги исти дөврүндө буз һалына дүшкөн жагытты.

ДОЛУ II сиф.—Бош олмајан. Дөлу күпә.

ДОН I ис.—Узун гадын палтары. *Ғызылкүлдән, лаләдән; Д о н б и ч и б к е ј ғ ы р м ы з ы.* (Ә. Чәмил.)

ДОН II ис.—Шахта. *Шахтагы ғышларда һәсирә бүкүлмүшдү ки, д о н в у р м а с ы н.* (М. Ибраһимов.)

ДОН III ф.—Үшүмәк, бүзүшмәк, долмаг. *Бурда дон атмышдыр Талыстан дагы; Д о н у р д у м а н л а р д а г у ш у н а ж а ғ ы.* (С. Вурғун.)

ДОНДУРМА I ис.—Мүхтәлиф шөйләрдән һазырланмыш дадлы жемәк. *Дәниздә д о н д у р м а ж е м ә к и с т ә ј и р г ә м, к ә т и р.* («Әдәб. вә инчәсәнәт»)

ДОНДУРМА II сиф.—Дондурулмуш шум. *Б у и л и с ә б р и г а д а н ы н с а һ ә с и н д ә д о н д у р м а ш у м у ч о х д а н м ү в ә ф ф ә з и ј ә т л ә б а ш а ч а т д ы р ы л м ы ш...* («Азәрб. кәнчләри».)

ДОНЛУГ I ис.—Мааш, әмәк һаггы. *Һәчәф, һачыны зорла разы салмышам, д о н л у ғ у г а б а г ч а д а н с ә н ә а с р а ч ә к д и р.* (Г. Илкин.)

ДОНЛУГ II ис.—Дон тикмәк үчүн жарарлы материал. *Ғыз илк маашындан анасына јун парчадан д о н л у г а л д ы.*

ДӨВЛӘТ I ис. [әр.]—Һөкүмәт. *Д ө в л ә т б и р с и н ф и н д и к ә р с и н и ф ү з ә р и н д ә һ ө к м р а н л ы г м а ш ы н ы д ы р.* (В. И. Ленин.)

ДӨВЛӘТ II ис. [әр.]—Әмлак, вар, сәрвәт. *Д ө в л ә т к и ј е р и н д е ш и ј и н д ә н ч ы х м а з.* (Ә. Һагвердијев.)

ДӨВР I ис. [әр.]—Доланма; бир шөјни өз оху әтрафында һәрәкәти. *Н о л а ј д ы, а н а м ы з Ј е р к ү р ә с и д ә л а ј л а л а р г о ј у н д а д ө в р е л ә ј д и.* (Б. Ваһабзадә.)

ДӨВР II ис. [әр.]—Заман, вахт. *Һәр дөврун өз һавасы; Һәр вахтын өз һөкүмү вар.* (Р. Рза.)

ДӨВРӘ I ис. [фарс.]—Дәрин һимчә. *Б у д а ф ә о н у н а л и н д ә и ч и п л о в д о л у д ө в р ә в а р д ы.* (Ә. Чәфәрзадә.)

ДӨВРӘ II ис. [фарс.]—Әтраф. *Сәј-јарәләр Алһанын дөврәсиндә доланар.* (Н. Кәнчәли.)

ДӨВРӘ III [фарс.]—Тур. *Шаһмат јарышларынын икинчи дөврәси башланмышды.*

ДУРУ I сиф.—Сулу, гаты олмајан.

Д у р у х ө р ә к ж е м ә с ә м, д и р а б и л м и р ә м.

ДУРУ II сиф.—Шәффаф, тәмиз, буланлыг олмајан. *Бизим гујунун сују ширин вә д у р у д у р.*

ДУРУ III сиф.—Халис. *Јај фәсли арабаларда дашынан ағ вә тәмиз д у р у б у з к ә р п и ч л ә р и н и к ө р ә н д ә х а л а м ј а д ы м а д ү ш ү р...* (Ҷ. Мәммәдгулузадә.)

ДУВАГ I ис. [әр.]—Өрпәк. *Дәнүб бахдылар. Зәрһикар да үзүндәки д у в а ғ ы а р а л а д ы.* (И. Шыхлы.)

ДУВАГ II ис.—Газанын үстүнә гојулан дөстәкли тахта. *Газанын д у в а ғ ы.*

ДҮЗ I ис. (чогр.)—Гурунун һапар, алчаг-һүндүрлүк фәргләри аз олан сәһәсип. *О кечәләр мән рајона кетмирдим, Мәдинә, биз онунла д ү з д ә к ө р ү ш ү р д ү к.* (Ә. Әлмәли.)

ДҮЗ II сиф.—Доғру, һәгһиги. *Јенә ғызыл сәһилләргә чәкди мәни бу д ү з ј о л.* (С. Рүстәм.)

ДҮЗ III зәрф.—Ачыг, бирбаша. *Сиз дә кечәрсиз д ү з п а р л а м а н а; Б у ш ө һ р ә т ј а р а ш ы р б и р г ә һ р ә м а н а.* (С. Вурғун.)

ДҮЗ IV ф.—Сыра плә јерләшдирмәк, гојмаг. *Көз јашым суварач гәм ләкләринин; Јахана күл-чи-чәк д ү з а р а с ы н д а.* (И. Кәбирли.)

ДҮЗ V әдат.—Анчаг мә'насында. *Тәсадуф бизи д ү з д ә р д и л д ә и с о н р а к ө р ү ш д ү р д ү.* (С. Бағырова.)

ДҮЈҮН I ис.—Тој. *Бир дүјүн гурачаг ишчә сонунда; Мән дә сүзә-*

чәјәм онун тојунда. (С. Рүстәм.)

ДҮЈҮН II ис.—Јара. *Шаһ, сәнә хәбәрләр олсун; Үрәјинә вурдум д ү ј ү н ү.* («Дастанлар».)

ДҮЈҮН III ис.—Бәнд, бағлама. *Тәк әл илә дүјүн дүјүлмәз.* («Аталар сөзү».)

Е

ЕВЛИ I ис.—Мәнзилли олан. *Ата, ана үчүн өз өвладларыны е в л и е ш и к л и к ө р м ә к д ә н, о х у д у б б а ш а ч а т д ы р м а г д а н ј а х ш ы н ә о л а б и л ә р.* («Бақы» гәзәти.)

ЕВЛИ II ис.—Евләнмиш, субај олмајан. *Е в л и и к ә н с у б а ј.* (Ү. Һачыбајов.)

ЕЛӘ I әвәз.—Ишарә етмәк мәгсәдилә ишләдиләр. *Чаһанда јох е л ә б и р г ү в в ә б а ш ә ј и м о н а м ә н.* (Ҷ. Чаббарлы.)

ЕЛӘ II әдат.—Гүввәтләндириччи мә'нада ишләдилән әдат. *Е л ә б у с а а т ч а ғ ы р т д ы р к ә л с и н.* (М. Һүсејн.)

ЕНЕРЖИ I ис. [рус.]—Күч, гүввә. *Бә'зән үрәкдән дејилмиш сәлими бир сөз дә фәһләни севиндирир, онун үмидини, е н е р ж и с и н и а р т ы р ы р.* (Һ. Мейди.)

ЕНЕРЖИ II ис. [рус.] (физ.)—Чәррәјан, шыг. *Кинонун марағлы јериндә е н е р ж и к ә с и л д и.*

ЕФИР I ис. [юн.]—Фәза, һава. *Онун нәғмәләри е ф и р д ә с ә с л ә н и р.*

ЕФИР II ис. [юн.] (ким.)—Характерик ији олан рәнксиз учучу маддә. *Е ф и р ј а ғ л ы б и т к и л ә р.*

ЕҢТИЈАТ I ис. [әр.]—Тәдарүк, јашајыш үчүн топланылан вәсант. *Шофердән дә бир литир бензин ал, өзүнә е һ т и ј а т с а х л а.* (С. Гәдирзадә.)

ЕҢТИЈАТ II ис. [әр.]—Тәдбирлилик, горху, чәкнимә, еһтијатлы олма. *Е һ т и ј а т и к и д и н ј а р а ш ы ғ ы д ы р.* («Аталар сөзү».)

ЕҢТИЈАТ III ис. [әр.]—Чәкнимә. *Хәлил Мирзә нәфәс чәкмәјә белә е һ т и ј а т е д и р д и.* (Г. Илкин.)

ЕШГ I ис. [әр.]—Шан, шөһрәт, ал. *Ленинин әмәли, е ш г и к и м и с ә н; Бөјүк бир сабаһсан, хош бир кәләчәк!* (С. Вурғун.)

ЕШГ II ис. [әр.]—Мәһәббәт, севки. *Салам, инандығым о әзиз күнә; Ешгин, көзәллијин бөјүккүјүнә.* (С. Вурғун.)

ЕШГ III нидә—Әһсән, афәрин. *Е ш г о л с у н С о в е т О р д у с у н а!*

Ә

Ә I—Азәрбајчан әлифбасынын сәккизинчи һәрфи.

Ә II нидә—Чағырыш, хитаб, мүрачәһәт билдирир. *Баша дүшмүрәм, нәји дејурсән ә, бир адам кими данышсана!* (Г. Илкин.)

ӘГРӘБ I ис. [әр.]—Саатда вахты көстәрән дәмир мил. *Гуағлашыб өлушдү саатын ә г р ә б л ә р и...* (О. Сарывәлли.)

ӘГРӘБ II ис. (зоол.)—Зәһәрли һәшәрәт нөвүндән бири. *Чалса ә г р ә б дә һәнүз гәлмәз амман, өлүбән!* (М. Ә. Сабир.)

ӘКМӘК I ф.—Басдырмаг. *Губа бағларында иштилләр алыб; Ал-*

ма да, армуд да, әрик дә ә к д и. (С. Вурғун.)

ӘКМӘК II ф.—Рәдд етмәк, башдан еләмәк, арадан чыхмаг. *Бәр-бәрзадәни бир тәһәр товлајыб отағын икисини кечирдәрик әли-мизә. Сонра Сәнубәри ә к м ә к а с а н д ы р.* (С. Рәһман.)

ӘКМӘК III ф.—Шумламаг. *Нијә ачындан өлүрүк, әкин ә к ә р и к.* (Һ. Нәзәрли.)

ӘЛӘМ I ис. [әр.]—Кәдәр, гәм, гүсә, дәрә. *Әләмләр гәлбинә сир-дан кәсидди; Нә дилин ачылды, нә үзүн күлдү.* (Б. Азәрроғлу.)

ӘЛӘМ II ис. [әр.]—Әләмәт, байраг.

Атларын гулаглары олду элэм;
Гуругу олду галэм. («Гачаг Нәби».)

ЭЛЛН I сәј.—49 сәјиндан сонра кәлән рәтәм. Түкәзбанын олуб һәм элли јашы; Опу сәи ал элимдән, ја илаһи! (М. Ә. Мө'чүз.)

ЭЛЛИ II сиф.—Чәлд, бачарытлы. Командир илк бахшидан һисс етди ки, Әһәд элли огландыр. (Ч. Мәмәдов.)

ЭМӘЛ I ис. [әр.]—Иш, һәрәкәт. Сон заманлар Дәрјанын сөзү илә эмәли арасында кизли бир тәзад көрдүм (С. Гәдирзадә.)

ЭМӘЛ II ис. [әр.] (ријаз.)—Һесаб эмәлијјатынын һәр бири.

ЭМӘЛ III ис. [әр.]—Арзу, үмид, мәгсәд. Бурада эмәл ајдын, үрәк-ләр долу; Эмәлләр торпағы, дашы эридир. (Б. Ваһабзадә.)

ЭНТӘР I ис. [әр.] (зоол.)—Мејмун чинси. Көзүнүн үстүндә бухари папаг; Энтәрэ бәнзәјир о кор јапалаг. (С. Вурғун.)

ЭНТӘР II сиф. (дан.)—Ејбәчәр, кифир. Мәнә јазыгын кәлмир, биби, мән бу энтәр э вермәк фикриндәсэн?

ЭР I ис.—Арнадын һәјат јолдашы. Сән хошбәхтсэн, Мәдинә, чунки сәнин эрин вар! (Ә. Әјләнән.)

ЭР II ис.—Икид, чәсур. Бизимки-ләрдир; Гәһрәмән Вәли әр оғлу, әрдир! (С. Рүстәм.)

ЭРЗ I ис. [әр.]—Јер, торпаг. Эрзи ган ичиндә јох; Азад вә хошбәхт көрәк. (Ә. Чәмил.)

ЭРЗ II ис. [әр.]—Анлатма, шикәјәт етмә, дәрдини сөјләмә; хаһиш, истәк. Хансы бир доктора эрз етдим онун илләтини; Деди: чәк бирдан элини, бошла, бу чохдан әлүбән! (М. Ә. Сабир.)

ЭСӘР I ис. [әр.]—Бир адамын јаратдығы шеј, иш. Бу әсәр үмү-шијјәтлә әдәбијјатымызда бир дөнүшдүр. (С. Рүстәм.)

ЭСӘР II ис. [әр.]—Әләмәт, из, ни-шан. Көрүб билмәли јерләр чох-дур шәһәримиздә; Көһнәликдән әсәр, из јохдур шәһәримиздә. (С. Рүстәм.)

Әсәр III ис. [әр.]—Тә'сир. Сөз ет-мәз әсәр, чарә галыб инди дуа-ја; тәдбир елә, өврәт! (М. Ә. Са-бир.)

ЭСЛ I ис. [әр.]—Сәс дүзүмүндә биринчи әсас тетраход.

ЭСЛ II ис. [әр.]—Әсас, маһијјәт. Әсли јох, астары јох. («Аталар сөзү».)

ЭСЛ III сиф. [әр.]—Һәнгин. Әсл дост одур ки, дар күндә досту-нун имдадына јетсин.

ЭСМӘ I ис. (бот.)—Чөл биткиси. Талада әсмә әлиндән јеримәк мүмкүн дејилди.

ЭСМӘ II ис.—Титрәмә, титрәјиш. Мәс кејини, мәси вар; Ча-нында әсмәси вар. («Бәјәтә-лар».)

ЭСМӘ III ис.—Чаршабын бир нө-вү. Әсмә чаршаб алдыра гызы; Гызыл голбаг алдыра гызы. («Азәрб. фолклору анталокія-сы».)

дан аг бир эәрф дүшдү. (С. Гәдирзадә.)

ЗӘРФ II ис. [әр.] (грам.)—Иш вә һәрәкәтин нечә, һарада, нә за-ман, нә гәдәр ичра олундуғуну билдирән нитг һиссәси.

ЗӘФӘР I ис. [әр.]—Гәләбә, гали-бијјәт, мүвәффәғијјәт. Чанлан-сын нәғмәндә эһмәт дүнјасы; Коммунизмин зәфәр симфони-јасы (С. Рүстәм.)

ЗӘФӘР II ис. [әр.]—Бәлә, хәта. Мәним арзум будур ки, сәнә зәфәр тохунмасын.

ЗИЛ I сиф. (мус.)—Јухары сәс, јухары рекестр. Чәләл да зил сәслә дејир бәјәтә; Тугуб гыш-гырыгы бүгүн елаты. (С. Вур-ғун.)

ЗИЛ II әдат—Тамамилә, лап га-ра. Көзләрин зил гаранлыг;

ИЈ I ис.—Гоху. И ји чәкән бурун, дары дәнләјән гулаглар. (Р. Рза.)

ИЈ II ис.—Мил, ох. Арвад дүкчәни ијдән чыхардыб, үстүнә сач-ајаг гојду ки, кечә ијә илшән олмасын. (Ј. В. Чәмәнзәминли.)

ИКИБАШЛЫ I сиф.—Ики башы олан.

ИКИБАШЛЫ II эәрф—Ејһамлы, кинајәли. Гараш икибашлы сөз сорушдүгәда Маја да ондан ин-чиди. (М. Ибраһимов.)

ИКИҮЗЛҮ I сиф.—Һәр ики тәрә-финдә үзү олан. И ки үзлү даш күзкү она анасындан јекәнә ја-дикар иди.

ИКИҮЗЛҮ II сиф.—Јалтаг, рија-кар. О, горхулу бир шәхәдир, чунки икиүзлүдүр.

ИНЧИ I ис.—Мирварн, дүрр. Де-дин ки, бирдә ахтармасынлар; Инч и н и дәрјада, дәниздә, шаир. (Б. Азәрөглу.)

ИНЧИ II ф.—Тохунмаг, хәтринә дәјмәк. Дедим мән разыјам: нә инчи, нә күс. (Б. Азәрөглу.)

ИТ I ис.—Ев һејванларындан би-рини ады. Јагыб арабанын көл-кәсиндә ит; Мырылдар, бу мә-ним көлкәдир, ешит. (С. Рүс-тәм.)

ИТ II ф.—Јох олмаг, кетмәк, көз-дән јајынмаг. Атларына минди-ләр; Гысырдагдан агзы јухары сүрүб көздән итдиләр. («Га-чаг Нәби».)

ЈАВА I сиф.—Позгун, әдәбсиз, аз-ғын. Мән сәни кәлин кәтирдим ки, оғлумун ајағыны гулархана-

Кәл, бир ајлы кеңәдир. (Ф. Го-ча.)

ЗИНДАН I ис. [фарс.] (көһн.)—Гарашыг нә дәншәтлин һәбсхана, газамат. Сабан Шәркин јәсин мәрд оғуллары; Зинданлары гы-пысыны дөјәчәкләр. (С. Рүстәм.)

ЗИНДАН II ис. [фарс.]—Дәмири дөјмәк үчүн әләт. Зиндан пае атыб; Чәким сапсыз галыбдыр. (И. Заманлы.)

И

ИХТИЈАР I ис. [әр.]—Һагг, һүгүг. Кимин ихтијары, кимин пу-лу вар; Төкүлүб һәр јандан кәл-ди «ғонаглар». (О. Сарывәлли.)

ИХТИЈАР II сиф. [әр.]—Гоча, ја-ша долмуш. О нејләсин өмрүнүн бу ихтијар јашында? (С. Вурғун.)

ИЧ I ис.—Һәр һансы бир шејин дахили. Шам кими сакит дурур; Шам тәк ичиндә јаныр. (Б. Ваһабзадә.)

ИЧ II ис.—Ләпә. Сәфаи столун үс-түндә буллу габлардакы гөв-рулмуш бадам ич и н и, пүстәни вә сары кишиши овучлады. (М. Ибраһимов.)

ИЧ III ф.—Сују, башга мајеләри ичмәк. Кәл, гачма, јахын кәл мәнә, гардаш; Ал и ч, һәлә ча-нымда мејин вар. (С. Рүстәм.)

ИШЛӘМӘ I ис.—Әл иши, бәзәк, орнамент. Гәдим ишләмәлә-рә о јени һәјат верип, онлары је-нидән халга гајтарыр. («Гобус-тан».)

ИШЛӘМӘ II ис.—Мә'лә позгунлу-гу илә әләгәдар ишләдилән дәр-ман.

ИШЛӘМӘК I ф.—Иш көрмәк, фәалијјәт көстәрмәк. Бир ај нә ишләдик, нә донлуғ алдыг; Гапиксиз-гурушсуз авара гал-дыг. (С. Вурғун.)

ИШЛӘМӘК II ф.—Мә'лә позгун-луғу нәтичәсиндә тез-тез бајыра чыхмаг.

Ј

лардан, ја в а јоллардан чәкәсэн. (Ј. В. Чәмәнзәминли.)

3

ЗӘР I ис. [фарс.]—Гызыл, гызылы ранк. Чәлләр зәрә бојаныр; Күнүн шүаларындан. (Б. Азәр-өглу.)

ЗӘР II ис.—Нәрддә ојун дашы. Гараш зәри нәрд тахтасынын ичинә чырды, ајага дурду. (М. Ибраһимов.)

ЗӘРФ I ис. [әр.]—Бүкүлән, бүкмәк үчүн олан пакет. Елә әлимә ке-чән гәзети галдыранда архасын-

ЖАВА II сиф.—Сэрт, боғушган, ачыгы (ит.) *Java* итин *java* күчүү олар. («Аталар сөзү».)

ЖАГ I ус.—Гида маддеси, сүддөн назырлапкан мөнсул. *Намам жаг кэтирир, анам бал гојур; Бачым ишлэмэли бир дэсмал гојур.* (О. Сарывэлли.)

ЖАГ II ф.—Жагышын дүшмөсн, жагмаг. *Көјдөн одлу гургушун жагыр бузлу сәнкәра.* (О. Сарывэлли.)

ЖАҒЛЫ I сиф.—Жагы чох олан эт, хөрәк, сүд вэ с. *Ичилән чај, жејилән жағлы плов; Чәкилән ногаву гәлјан олду.* (М. Ә. Сабир.)

ЖАҒЛЫ II сиф.—Варлы. *Мән һәмшиә жағлы кәндчиләрин евинә дүшүрәм.* (Һ. Мехди.)

ЖАД I ус. [фарс.]—Һафизә. *Һәрдән дүшүр мәним дә; Мәктәб илләрим ја да а.* (Ә. Чәмил.)

ЖАД II сиф. [фарс.]—Өзкә, башга, гејри. *Онун чөрәјилә боја-баша чатмаг; Сонра ја д оглуна гошулуб гачмаг.* (С. Вурғун.)

ЖАЗ I ус.—Илин фәсилләриндән биринин ады. *Гајдадыр, боранлы, гарлы гышларын; Сонунда чичәкли, күләү ја з олар.* (С. Вурғун.)

ЖАЗ II ф.—Иш көрмәк. *Өз енгими көндүмдәки жарпаглара јаздым.* (С. Рүстәм.)

ЖАЗЫ I ус.—Гејд, мәктуб, көзәл хәтт. *Столун үстүндә галды жарымчыг; Гызыл гәләминлә јаздыгын ја зы.* (С. Рүстәм.)

ЖАЗЫ II ус.—Чөл, сәһра, дүзәнлик. *Бунлар а. лары ја зы л а р а тәрәф сүрмәјә башладылар.* («Гачаг Нәби».)

ЖАЈ I ус.—Илин фәсилләриндән биринин ады. *Бу јај истиранәтә өз багымыза көчәчәјик!* (С. Гәдирзадә.)

ЖАЈ II ус.—Еластики, јыгылыб ачылан эшја. *Фајтончу элиндәки паслы мис мәфтили огланын көмәји илә саламат ја ј л а р а сарымага башлады.* (Г. Илкин.)

ЖАЈ III ус. (көнн.)—Спһаһ. *Јајдан ајрылан ох кериж дәнмәз;*

Ирәли баш алар, јалныз ирәли. (С. Вурғун.)

ЖАЈ IV ф.—Кенншләндирмәк, еңдилләтмәк. *Дунјаја јајды шәһрәтини, адыны.* (Ф. Гоча.)

ЖАЈЛА I ус. (чогр.)—Дзинг сәвиј-јәсиндән һүндүрдә јерләшән сәрин јер.

ЖАЈЛА II ф.—Истиләнемәк.—*Нијә евә кәлән кими сојунуб төкүрсән?*—*Јајламышам.*

ЖАЈЛЫГ I ус.—Дәсмал, өртүк. *Көрүркән јухуда гочаг бабамы; һөнкүрүб ағларам әлимдә јајлыг...* (С. Вурғун.)

ЖАЈЛЫГ II сиф.—Јајда һасил олан, јетингән. *Бизил багда чохлу јајлыг алма ағачы вар.*

ЖАЈ I ус. (чогр.)—Сыра дағларын вә ја дағ массивләринин ән һүндүр һиссәси. *Јаз оlanda јашыллашыр; Күләр јамачын-ја лын.* (О. Сарывэлли.)

ЖАЈ II ус.—Атын бојундакы түк-ләр. *Јатараг бир тәһәр атын ја лын а; Сәјирдиб доланды дагын далына.* (С. Вурғун.)

ЖАЈ III ус.—Итә вермәк үчүн назырланан јемәк. *Чырлајыб голуну итә јал төкүр.* (С. Вурғун.)

ЖАЈАГ I ус.—Ити јемләмәк үчүн газылмыш јер. *Итин јалыны ја лага төк.*

ЖАЈЛАГ II сиф. (дан.)—Јалтаг; хәсис; газан дибн јалајан. *Бирчә ондан өзүнү көзлә, чох ја лаг адамдыр.* (Ч. Мәммәдов.)

ЖАЛЫН I зәрф.—Савадсыз. *Онлары зәманәјә көрә мубаризәјә назырлајачаг. Даһа әли јалын галмајачаглар.* (М. Ибраһимов.)

ЖАЛЫН II сиф.—Чыппаг, ачыг. *Ил узуну јалын ајаглары, чадар-чадар олмуш дабанлары гытгырмызы олар.* (Ә. Чәфәрзадә.)

ЖАЛМАН I ус.—Атын бојну, јал битән јери. *Синди јалманына чачиллар; Бурахыб чилову, нә гәдәр ки, вар.* (О. Сарывэлли.)

ЖАЛМАН II ф.—Додагларыны јалајараг ислатмаг. *Мурад элини көзләринин үстүндән көтүрүб,*

әләмли бир нәзәрлә мәнә бахды; јалманды—додаглары гурумушду. (Ј. В. Чәмәнзәмнпли.)

ЖАЛНЫЗ I зәрф.—Тәк, тәнһа, кимсәсиз. *Ахшама гәдәр орада јалныз галдым.* (Һ. Нәзәрли.)

ЖАЛНЫЗ II әдат.—Мәһдудлашдырма мәнәһасында; анчаг. *Мән јалныз она, Шаһмара бахырдым.* (И. Әфәндијев.)

ЖАН I сиф.—Бөјүр, тәрәф. *Јан күчәләрдән ики бөјүк дәстә кәлирди.* (Һ. Мехди.)

ЖАН II ф.—Од тутмаг, эзаб чәкмәк. *Јан, динмә, сән аллаһ!; Ган, динмә, сән аллаһ!* (М. Ә. Сабир.)

ЖАР I ус. [фарс.]—Дост, јолдаш. *Булмадым онда бир мувафиг јар; Јар сандыгларым бүтүн әјар...* (М. Ә. Сабир.)

ЖАР II ус. [фарс.]—Севкили, мәшуг, мәшүгә. *Чәмән дөшәјидир севдәли јарыг; Она дәјла дејир сәһәр күләји.* (С. Вурғун.)

ЖАР III ф.—Дограмаг, кәсмәк. *Нәғмәләр сөвләјирәм ал күнәшә; Јар мәним бејними, јар гәлбими, јар.* (С. Рүстәм.)

ЖАРА I ус.—Хәстәлик; күллә јарасы. *Сүрүнүр дөшүндә, голунда јара; Сүрүнүр бу јахын тәпәни ашыр.* (Ә. Чәмил.)

ЖАРА II ф.—Јазым олмаг, кәрәк олмаг, јарамаг. *Чох да ки, варын јохдур, мејлимә јаримысан.* (Б. Ваһабзадә.)

ЖАРЫ I ус.—Ики јерә бөлүнүш шејин бир һиссәси; орта. *Пис олмаз, јарыда бир ајаг сахламаг.* (Р. Рза.)

ЖАРЫ II ф.—Хошбәхт олмаг, тәмин олунмаг. *Мән фәләјә нејләдим, Гојмады бир јарыја м?* (Б. Ваһабзадә.)

ЖАТМАГ I ф.—Јухуламаг. *Бүтүн аилләр сәһәр мәлүматыны динләмәмиш евдән чыхмыр вә кечә мәлүматыны динләмәмиш јатмырдылар.* (С. Рәһман.)

ЖАТМАГ II ф.—Гуртармаг, дајанмаг. *Фабрикләрдә ишләјән фәләләр ишләри јатырмышдылар.* (Ә. Б. Һагвердијев.)

ЖАТМАГ III ф.—Чөкмәк, отурмаг. *Чобан ити үстүнә кәләндә ашагы јат.*

ЈАХАЈЛАМАГ I ф.—Гәфләтән тутмаг, јашанмаг. *Кери дөшүрк мәни јахалады.* (С. Рәһман.)

ЈАХАЈЛАМАГ II ф.—Суја чәкмәк. *Су төкүб јахалады, кәнара ады, тәләдән долдурду вә кәмали-сһтиралма Чаһан ханыма узатды.* (М. Ибраһимов.)

ЈАХАЈЛАНМАГ I ф.—Јујунмаг. *Кет, очагын үстүндә исти су вар, јахалаһ, кәл...* (М. Ибраһимов.)

ЈАХАЈЛАЙМАГ II ф.—Әлә кечмәк, тутулмаг. *Чүшүд ики дәфә огурулу үстә јахалаһмышды.* («Коммунист».)

ЈАХМАГ I ф.—Сүртмәк, чәкмәк. *...Әслиндә исә бир кәндчи өз бичлији илә јүз шәһәрдинин башына иш јахар.* (М. Ибраһимов.)

ЈАХМАГ II ф.—Јандырмаг. *Шаһрлар, шаһрлар, бирчә сөз үстә; Сүбһадәк јахдыныз үрәјинин.* (Б. Ваһабзадә.)

ЈАШ I ус.—Ил, сини. *Бүтүн әвгамә көрә көрчи чох аздыр јашымыз.* (М. Ә. Сабир.)

ЈАШ II ус.—Агламаг нәтијәсиндә кәлдән төкүлән су. *Дедикчә гәлбине саранлыг чөкүр; Кәлүндән од кими о, јашлар төкүр.* (С. Вурғун.)

ЈАШ III сиф.—Нәм, сулу.

ЈАШ IV сиф.—Нис. *Мәзнәби, дини, рәһми јох; Ишләри јашды, сәјмајын!* (М. Ә. Сабир.)

ЈАШЛАНМАГ I ф.—Јаша долмаг, гочалмаг. *Артыг Әдһәм киши јашлаһмышды.*

ЈАШЛАНМАГ II ф.—Нәмләнемәк, јаш олмаг. *Кечә јагыш јагдыгына көрә палтар јашлаһмышды.*

ЈАШЛЫ I сиф.—Хәјли јашы олан, јаш долмуш. *Һәр дәфә бу мәнләрини көрәндә мән јашлы, атам кими күчлү олмагы арзулајырдым.* (Ә. Әјисли.)

ЈАШЛЫ II сиф.—Сулу, нәмли, көлү сулу. *Хәстә чаһан, јашлы*

көөлөрү илэ һајата сон дэфэ оларга бахырды. (Э. В. Чөмөпзө-мышы.)

ЖЕЛ I ис.—Бир тэрэфэ ахып едэн һана чэрэјаны. *Охшајыр сацларымы Ариратдан эсэн јел; Мән өзүмү бу јердә өз евимдә санырам.* (С. Рүстәм.)

ЖЕЛ II ис. (тиб.)—Ревматизм (хәстәлик). *Чанымда јел вар, јолдаш Гарадагы.* (Б. Бајрамов.)

ЖЕЛКӨН I ис.—Кәми. *Лермонтовун јелкәни тәк; Сакитлији туфанларда арамышам.* (Б. Ваһабзадә.)

ЖЕЛКӨН II сиф.—Күләк тутан јер. *Јелкән јердә отурма, хәстәләнарсан.*

ЖЕЛЛИ I сиф.—Күләкли. *Јелли һавада һәјәтә дүшмәсэн олмаз?*

ЖЕЛЛИ II сиф.—Јел хәстәлијинә тутулмуш. *О, јелли ајагыны дәријә бүкмүшдү.*

ЖЕЛЛИ III зәрф.—Чох тез, чәлд. *Еяә јелли кет, Бајрам!*

ЖЕЛЛИ IV сиф.—Һирсли, ачыгы. *Беш-алты ағзы јелли чаванын белинд берданка баглајыб салдылар орталыга.* (И. Ибраһимов.)

ЈЕТИШМӘК I ф.—Дәјмиш. *Хәстә нә гәдәр дарыхса да, армүд вах-*

тында јетишәр,—деди.—Һәр шејин өз вахты вар. (М. Ибраһимов.)

ЈЕТИШМӘК II ф.—Чатмаг. *Унутмушам чәфалары, дәрдләри; Ахыр кәлиб сәнә јетишдим, Әсли!* (Ү. Начыбәјов.)

ЈЕТИШМӘК III ф.—Һәдди-бүлүга чатмаг. *Машаллаһ, гызыныз артыг јетишиб.*

ЈОЛ I ис.—Кедиш-кәлиш үчүн јер. *Кәндимзин гәшәнк јолу вар.*

ЈОЛ II ис.—Васитә, үсүл. *Мәсәләни һансы јолла һәлл етмәк олар?*

ЈОЛ III ис.—Сәфәр; јола һазырлашмаг.

ЈОЛ IV ф.—Дидиндирмәк. *Газын түкүнү јолдулар.*

ЈОЛ V нум. сөз.—Дәфә, кәрә. *Сизә үч јол кәлмишәм, амма сизин евдә тапмамышам.*

ЈОЛУХМАГ I ф.—Хәстәлијә тутулмаг. *Сарылыг, елә бил јолухду о бириләринә.* (Б. Азәр-оглу.)

ЈОЛУХМАГ II ф. (дан.)—Баш чәкмәк, дәјмәк. *Сәид мүғллим хәстә иди. Јатагындан дүрмүшдү. Бир күн ону јолухмага кетмишдик.* («Әдәб. вә инчәсә-нәт»)

К

КАР I ис. [фарс.]—Иш. *Бәсдир охудун, аз гала чанын тәләф олду; Бу кардан әл чәк.* (М. Ә. Сабир.)

КАР II ис. [фарс.]—Тә'сир. *Сөз кар етмир годуга; Һеј дејир: «инга-инга»...* (С. Рүстәм.)

КАР III ис. [шот.] (чоғр.)—Дағ јамачларынын јухары һиссәсиндә бузлаг сиркинән јухарыда тахчавары дәришлик.

КАР IV сиф.—Ешитмәјән, ешитмә габиллијәтин итирмиш. Кар адам.

КАФЕДРА I ис. [јун.]—Аудиторна-јаларда муһазирән вә ја мәрүзәчә үчүн һүндүр јер. *Мәрүзәчи*

јаваш-јаваш кафедрәја галхды.

КАФЕДРА II ис. [јун.]—Али мәктәпләрдә бир вә ја бир нечә јахып фәндән дәрә дејән мүғллим һеј'әти. *Азәрбајжан дилчилији кафедрасы.*

КАФТАР I ис. [фарс.] (зоол.)—Корешән, хырда шејләрлә гидаланан јыртычы. *Аз дәјир нәзәрә ичләриндә кәнч; Чоху кафтар кими јөндәмсиз, ијрәнч.* (М. Мүшфиг.)

КАФТАР II сиф. [фарс.]—Гоча. *Бу да дәрә, бу да беш; Де, даныш, кафтар!* (С. Вурғун.)

КЕЧИНМӘК I ф.—Јашамаг, јола

кетмәк. *Орада телефонсуз, китабханасыз нечә кечинәрәм...* (С. Гәдирзадә.)

КЕЧИНМӘК II ф.—Өлмәк. *О, кечә ишләјән јердә, столун архасында үрәк хәстәлијиндән кечинмишди.* (Ч. Бәркүшад.)

КЕЧИРМӘК I ф.—Ашырмаг, аддатмаг. *О бизи башга синиф отагына кечиртди вә биз һәр шеји тәзәдән башладыг.* (Анар.)

КЕЧИРМӘК II ф.—Сөндүрмәк. — *Үрәк јангысыны сула кечирмәк олмаз,—деди.* (Анар.)

КЕЧИРТМӘК I ф.—Сахламаг. *Кәбирлински, наһаг зәһмәт чәклисэн,—деди.—Дублајы кечиртдик сабаһа.* (Анар.)

КЕЧИРТМӘК II ф.—Јашамаг, доланмаг. *Күнүмүзү пис кечиртмирик.*

КЕЧИРТМӘК III ф.—Сөндүрмәк; өтүрмәк. *Ишыгы кечирт, јатмаг вахтыдыр.*

КЕЧИЧИ I сиф.—Јарыш гәлиби олан мүссәсәјә верилән бајраг. *Директорун мәрүзәсиндән сонра кечичи гырмызы бајрагы бизим сехә вердиләр.* («Коммунист».)

КЕЧИЧИ II сиф.—Сирајәт едән, бириндән дикәринә кетән. *Сарылыг кечичи хәстәликдир.*

КЕЧМӘК I ф.—Өтмәк, өтүб кечмәк, кәлиб кетмәк. *Гачар ајағлады бөјүк Ираны, Тифлиси одлара галады, кечди!* (С. Вурғун.)

КЕЧМӘК II ф.—Сөнмәк. *Тез јаныб, тез сөндү зүлмәт ичиндә; Елә бил шам иди дүнјада, кечди.* (Б. Азәр-оглу.)

КЕЧМӘК III ф.—Кетмәк. *Кечди дөјүшләрдә өмрүмүн чоһу.* (С. Вурғун.)

КӘМ I ис. [фарс.]—Јох; әскик, нөгсан. *Еһ, оғул, дүнјада мән тәлеји кәм; Гырх ил ат белиндә мүркүләмишәм.* (С. Вурғун.)

КӘМ II сиф. [фарс.]—Аз; дар. *Ај бәј, нијә белә кәм һөвсәләсэн, дејирәм, гардаш һесабым вар, һачы өзү јахшысыны билир.* (Н. Б. Вәзиров.)

КӘМ III зәрф. [фарс.]—Иис. *ја-ман, әјри. Сән бизә кәм баһма, ја пәрвәрдикар; Оғулда сөвинсин бутун аилар!* (С. Вурғун.)

КӘРӘ I сиф.—Әридиямәмини јаг. *Һәрдан Бајханым гары бир тикә лавашын ичиндә Губада гөз бојда кәрә јаг кәтириб һәјәтдән кечәндә верәрди.* (Ә. Әјлсли.)

КӘРӘ II сиф.—Гулагы кәсик, гулагсыз, гулагы көдәк. *Ала кәрә, тајын көрдүм; Сары күрә, тајын көрмәк карәк.* («Аталар сөзү».)

КӘРӘ III нум. сөз. [әр.]—Дәфә. *Забит түлкү-түлкү баһды әскәрә; Алдатмаг истәди ону сон кәрә.* (С. Рүстәм.)

КӘСИР I ис. [әр.]—Галыг, биринши көрүлмәмиш, јарымчыг галан һиссәси, нөгсан. *Мән демирәм јохсулларчын бу ејибдир, кәсирдир.* (С. Рүстәм.)

КӘСИР II ис. [әр.] (ријаз.)—Вәһиди һиссәләрини көстәрән рәгәм.

КӘСИРЛИ I сиф.—Галыгылы, нөгсанлы. *Сән һәмишә кәсирли мәсәләләрдән јалышырсан.*

КӘСИРЛИ II сиф.—Кәсир олан һесаплама. *Шакирдләр кәсирли мисаллары јахшы баша салмаг лазымдыр.*

КӘСМӘ I ис.—Парчанын бир нөвү. *Һагә нәзәрин дләскәрдән кәсмәди; Јар гәддинә јарашанлар кәсмәди.* (Ашыг Әләскәр.)

КӘСМӘ II ис. (мус.)—Зәрбли, муғам, шикәстәнин бир нөвү. *Кәсмә чал... јолчујуг... дујулан олмаз.* (С. Вурғун.)

КӘСМӘ III сиф.—Гыса. *О, кәсмә јола дәрәјә енди.*

КӘСМӘК I ф.—Доғрамаг, бөлмәк. *Јаваш ол, ај киши, паралары елә кәсирән ки, елә бил һәр бири бир гөчдур.* (Н. Хәзри.)

КӘСМӘК II ф.—Иш вермәк. *Гәшәнк гыза баһмаг үстүндә аданы кунәһкар һесаб етхәләр, кәрәк һәр јүз нәфәрән доғсан доғгузуна иш кәсәләр.* (Г. Пәккин.)

КӘФ I ис. [фарс.]—Көпүк, хөрәжин үчүндө эмәлэ кәлән мадда. *Газан динды, кәфин ал; Гајна-дыча кәфин ал.* («Баягылар».)

КӘФ II ис. [фарс.]—Үнүл, кәлэк. *Мәнә белә кәф кәләнә, көр о јазыларә нә тој тутур.* (А. Шаһг.)

КӘФКИР I ис. [фарс.]—Хөрәжин көпүјүнү јырмаг, аш чәкмәк үчүн аләт. *Анам әлиндәки кәфкирлә әри тавада говурдугу әти гурдалајыб сөзүнә әләвә етди.* (С. Гәдирзадә.)

КӘФКИР II ис. [фарс.]—Саат рәгасы. *Саатын кәфкири.*

КИЛКӘ I ис.—Кәтан, јун вә с. тәһизләнаркән галаң гырынты. *Јундан галаң килкәни бир јерә јыг.*

КИЛКӘ II ис.—Балығын бир нөвү. *Стәлүн үстүндә чәки, нәрә, килкә балыглары дүзүлмүшдү.*

КИЛКӘ III ис.—Чөкүнтү. *Чахыры шүшәләрә елә сүз ки, килкәси дибиндә галсын.*

КИМИ I әвәз.—Конкрет олмајан шәхсин вә ја башга әшјаларын гәјри-мүәјјәтчилијин билдирир. *Кими дәрз дашыјыр, кими соврүг соврүр, кими бостан сунирырды—һәрә бир иш көрүрдү.* (С. Рәһимов.)

КИМИ II гош.—Бәһзәтмә, мүгајнә, мөкән вә заман аңлајышы мәналарында. *О шејдә Сәкинә күзәшит нә олдугуну билмир, гајә кими мөһкәм дурурду.* (М. Ибраһимов.)

КИП I ис.—Топа, јығын, галаг. *Мешәдән бир ки п одун кәтирди.*

КИП II сиф.—Сых, мөһкәм. *Ки п өртүлү пәнчәрәдән кечиб; Сацларымы гарышдырыр аз гала.* (Ф. Садыг.)

КОМА I ис.—Ев, дахма. *Атасыны өлдүрдүләр, комасыны јыхдылар.* (Р. Рза.)

КОМА II ис.—Топа, јығылмыш торпаг, от, кол. *Чүјүр, чејран гача билмир; Кома галын, кол галын...* (О. Сарывәлли.)

КӨК I ис.—Ағачын рипшәси. *Ағачлар көк үстә галхыр, јүксәмир; Мејвәнин ширәси рипшәдән кәлир.* (Б. Ваһабзадә.)

КӨК II ис. (бот.)—Јер көкү, узун-сов сары битки. *Балача көк јекәлди. Шишиди, шишиди, көкәлди.* (Т. Елчин.)

КӨК III ис. (грам.)—Сөзүн мәналы, дәјишмәјән һиссәси. *Сөз тәркибинә көрә ики һиссә ајрылыр: көк вә шәкилчи.*

КӨК IV ис. (мәһ.)—Нәсил, гоһум-әгрәба. *Сән һансы көкдән сән?*

КӨК V ис.—Вәзијјәт, шәкил, форма.—*Әјә, үз-көзүн нә көкдәди р, лап көмүрчүјә охшајырсан.* (И. Шыхлы.)

КӨК VI сиф.—Јағлы. *Күчәнин о башындан гәссаб Әли бир көк инәјин бојнуна ип салыб дартадарта кәтирир.* (Ә. Әјлисли.)

КӨК VII сиф.—Кефи јүксәк олан. *Сәнин дөвләтиндән кефим чох көкдүр.* (Ү. Начыбәјов.)

КӨКЛӘМӘК I ф.—Мусиги әләтләринин сазланмасы. *Бир дә тәләбәләрдән бириси тары көкләди, чәтик галхды.* (Ј. В. Чәмәнзәмилли.)

КӨКЛӘМӘК II ф.—Ики үздән тикниш тикмәк. *Мащын туманы јакшы көкләји р.*

КӨКЛӘМӘК III ф.—Дәбәртмәк. *Киши чај гојуб, очагы көкләмишиди.* (Ј. В. Чәмәнзәмилли.)

КӨПҮК I ис.—Биширилән шејин үзүндә эмәлэ кәлән габарчыглар. *Дилбәр мурәббәнин көпүјүнү јырмаг үчүн кәфкир кәтирди.*

КӨПҮК II ис.—Гәпик. *Ахы, о ки, бир көпүјүн дән кечән дејил!* (М. Ибраһимов.)

КӨЧ I ис.—Дүшөркә, арандан даға, дағдан арана кетмә. *Гојунун үчү кәлди; Доланды көчү кәлди.* («Баягылар».)

КӨЧ II ф.—Бир јердән башга јерә кетмәк; вәфат етмәк. *Күнәш доғмамыш сән; Өмүрлүк көчдүн һәјатдан.* (Б. Азәрроғлу.)

КРАН I ис. [һол.]—Лүләк. *Бурада*

крандан су шырылты илә ахырды. (Г. Илкин.)

КРАН II ис. [һол.]—Ағырлыг галдыран механизм. *Бу көрпү индијәдәк тәтбиғ олуималыи үсүлла, иһәнк кран васитәсилә тикилир.* (Р. Нағыев.)

КҮЛЛҮ I сиф.—Күл олан, күлләнмиш. *Көрдүјүн күллү көмбәди; базара чыхыб гоғал олуб.* («Аталар сөзү».)

КҮЛЛҮ II сиф.—Чохлу, сајсыз-һесабысыз. *Күрәнин ичәрисиндә бөјүк сыхлыга малик күллү мигдарда потенциал энерги топланмышиды.* (С. Иманов.)

КҮЛФӘТ I ис. [әр.]—Аилә, оғул-ушаг. *Нә лазым гурдаш, касыб адамам, бир суру күлфәт саһибјәм.* (Н. Б. Вәзиров.)

КҮЛФӘТ II ис. [әр.]—Арнад, әјал, һәјат јолдашы. *Мән заводда ишләјән Таһирин күлфәтијәм.* (С. Рәһман.)

КҮЛЧӘ I ис.—Филлиз гырынтысы. *Аслан гранит күлчәси кими ағыр вә күчлү иди.* (М. Ибраһимов.)

КҮЛЧӘ II ис.—Чөрәк, бајрам чөрәји. *Сағлыгында бадам јемәјиб, күлчәсинә бадам вурублар.* («Аталар сөзү».)

КҮНДӘ I ис. [фарс.]—Јајмаг вә јастыгланмаг үчүн мүхтәлиф өлчүләрдә кәсилмиш вә кирдә шәк-лә салынмыш хәмир парчасы. *Анам һәмишә күндәни хырда тутур.*

КҮНДӘ II ис. [фарс.]—Дустагла-рын ајагларына вурулан бағ, бәнд. *Күндәнин тозуну силин, падишаһын либасы буланмасын.* (Ә. Б. һагвердиев.)

КҮП I ис.—Килдән һазырланмыш бөјүк су габы. *Күпә кирмәјән үзүм сиркә олмас.* («Аталар сөзү».)

КҮП II ис.—Балта, бел вә с.нин сап кеширилән јери. *Гапы јәгин ки, балта күпү илә дөјүлмәкдән әзилиб чатламышиды.* (И. һүсејнов.)

КҮРӘ I ис. [фарс.]—Очаг. *О саат синәси дәмирчи күрәси кими*

јанмаға баилады. («Дастанлар».)

КҮРӘ II ис. [әр.]—Кирдә, шар шәкилли. *Ахы, нечә дөзүр бу зәрбәләрә; Тавада фыртанын балача күрә?* (Б. Ваһабзадә.)

КҮРӘ III ис. [әр.]—Дүнја. *Јер күрәси.*

КҮРӘ IV ис.—Күрәшәкилли ил-дырым. *Бирдән тојуг јумуртасы бојда сары шыгы вәрән күрә пәнчәрәдән ичәри дахил олдү вә дәһлизә кечди.* (С. Иманов.)

КҮРӘ V сиф.—Гулағы узун олан. *Күрә гојунун јуну чох олуб.*

КҮРӘК I ис.—Авар чәкмәк үчүн аләт. *Оғлан тез күрәкләри бурахыб ону голлары арасына алды.* (С. Гәдирзадә.)

КҮРӘК II ис. (анат.)—Инсанын арха тәрәфи, гуршагла чјниләри; арасындакы һиссәси, күрәк сүмүјү.

КҮРӘКЛИ I сиф.—Күрәји енли. *Мән узун бојлу, енли күрәкли комендантымызын јанына кедиб, Күләбәтинин дедикләрини она данышдым.* (М. Ибраһимов.)

КҮРӘКЛИ II сиф.—Әлиндә күрәк олан. *Әли күрәкли фәһләләр чајдан немә кечмәјин планыны чәкирдиләр.*

КҮРСҮ I ис. [әр.]—Бир нечә илләли отурачаг, тахт, стул. *Алма нечә дөјәрләр, күрсүдә чыхмаг бир ајыб, күрсүдән дүшмәк ики ајыб.* (Анар.)

КҮРСҮ II ис. [әр.]—Гыш заманы евин ичиндә дүзәлдилән очаг, стул. *Чаһаһир көмүр гојуб күрсү гурмуш, донмуш ајагларыны јорғанын алгына кечириб Тејмур үчүн јун чораб тохујурду.* (Һ. Сејидбәјли.)

КҮРҮ I ис.—Балыг, бадымчан вә с.нин ичиндә олан јемәли тохумлар.

Масанын үстүндә буғланан чај, тәзә тәндир чөрәји, бал, јағ, күрү, гајмаг јан-јана дүзүлмүшдү. (М. Әлијев.)

КҮРҮ II ф.—Күрәклә күрүмәк; сүпүрмәк, тәмпләмәк. *Сәһәр тездән дамын гарыны күрүдү.*

КҮТ I *ис.*—Тэндирин диварындан одун үстүнә дүшүмүш чөрөк. Хәл-рәмиз араадлардан олмаса, чөрүжимиз күт кедәр. (Ә. Вәлиев.)

Күт II *сиф.*—Кәсәри олмажан алат. Бу ки дап күт дүр, —дејиб јенидән мәтбәхә кечди. (С. Гәдирзадә.)

Күт III *сиф.*—Бачарыгсыз, габилјјәтсиз. Күт бејнинә долдур-мүшдун фашистларин дәрсини! (С. Рүстәм.)

КӨЗ I *ис.*—Һалваја бәнзәр Шәрг ширинјјаты. Молла Муса кәздән бир аз көгүрүб агзына гојдугдан сонра јенидән сөһбәтә башлады.

КӨЗ II *ис.*—Чанылмыш јер. Дирәјин кәзи.

КӨЗ III *ис.* нум. сөз. [фарс.] (көһн.)—Дәфә, кәрә. Тутиләр сөз тәһрин даныша јүз кәз; Белә ширинширин даныша билмәз. (М. П. Вагиф.)

КӨЗМӘК I *ф.*—Сәјр етмәк, доланмаг. Һүнәрин варса чых кәз, Куба лејсанларында. (Ф. Гоча.)

КӨЗМӘК II *ф.*—Ахтармаг. Ону жандармалар кәзир дөрд кәзл. (С. Вургун.)

КӨР I *ис.* (бот.)—Тут агачынын бир нөвү. Бағбан өз бағында кәр әкди бир күн. (Ашыг Шәмшир.)

КӨР II *сиф.*—Јоғун. Чүлмүдүн кәр сәси ешидилди. (И. Һүсејнов.)

КӨР III *ф.*—Габартмаг, ачмаг. Дүшмән пулемјотуна; Көксүнү кәр әјиб ки!.. (Ф. Мейди.)

КӨРӘК I *ис.*—Лаазым, зәрури, вақиб. Сәбр елә, еһтијат кәр әк... (С. Вургун.)

КӨРӘК II *мод. сөз.*—Еһтимал, арзу, тәкид мәналарыны ифадә едир. Әзил гонаглар кәр әк биз бағышласылар. (Н. Мейди.)

КИРИШ I *ис.*—Мүгәддима, башлангыч. Әзил мүхтәсәр бир кириш сөзү сөјләди. (Ә. Вәлиев.)

КҮТЛӘ I *ис.* [әр.]—Әмәкчи хаал, эһали. Бир јердә топланмыш һәјәманлы кандли күтләси ғызгың селдән пис олу. (М. Ибраһимов.)

КҮТЛӘ II *ис.* [әр.]—Метал, даш вә с. ири парчасы, јығын. Метеритларин јер үзәринә дүшмәси онларын өлчүсү, формасы вә күтләсиндән асылыдыр. (С. Иманов.)

К

КИРИШ II *ис.*—Ичтиман јерләрдә ичәри кирмәк үчүн јол.

КИРИШ III *ф.* Башламаг, шидән јапышмаг. Онлар гәтијјәтлә аракәсләни сөкмәјә киришдиләр. (С. Рәһимов.)

КӨЈ I *ис.*—Сәма. Көјләр гара пәрдә чәкди; Булдулардан өз-өзүнә. (Б. Азәрөглу.)

КӨЈ II *ис.*—Көјәрти, тәрәвәз. Көј сатанлар, мејвә сатанлар бир-бир базара ахшыыр. (Ә. Әјлсели.)

КӨЈ III *ис.* (мәһ.)—Језнә, ғызын әри. Ај Әһмәд, сәнин көјүн мәндән нә истајир?

КӨЈ IV *сиф.*—Рәнкләрдән бирини ады. Көј сәраләр аста-аста јыргалајыр башыны. (О. Сарывәлли.)

КӨЈ V *сиф.*—Хәсис. О јаман көј адамдыр.

КӨЈӘРМӘК I *ф.*—Биткинин јердән тәзәчә көз вермәси. Гајаларын голтуғунда бармаг-бармаг кичиткән көјәрир. («Азәрб. кәңчләри».)

КӨЈӘРМӘК II *ф.*—Мүәјјән тәсир нәтичәсиндә, бәздәндә, голларда вә с. дә эмәлә кәлән көјлүк. Бүтүн бәдәни көјәрмиш, үзү шимшиди. (С. Рәһман.)

КӨЈЛҮК I *ис.*—Көј олан јер. Дарларын әткәләриндәки көјлүк ајазыјыр, шаклини дәјиширди. (С. Рәһимов.)

КӨЈЛҮК II *ис.*—Хәсислик. Бәјлик,

көјлүк, сәјлик олан мәчиддә; Гајла, орда хәјир бәркәт олмаз. (Ашыг Әләскәр.)

КӨРМӘК I *ф.*—Мүнаһидә етмәк; растланмаг. Көзүмә бир сара кечмиш көрүнүр; Бир гара кечмиш ки, биздән узадыр. (С. Вургун.)

КӨРМӘК II *ф.*—Ичра етмәк, јеринә јетирмәк. Лакин бу сәһәдә дә әслиндә һеч бир иш көрүлмәшиди. («Коммунист».)

КӨРҮШ I *ис.*—Башга бир шәхсәлә вә ја күтлә илә сөһбәт етмәк, дапышмаг үчүн ајрылан вахт. Бу көрүшдән сонра тез-тез профессоркилә кедирдим. (Ч. Бәркушад.)

КӨРҮШ II *ис.*—Фикир, мүнасибәт, дүшкөрүшү. Биздә һугу әлини нә гәдәр ичкишаф едәрсә, о гәдәр дә чинајәтләр азальмиш олар, о гәдәр дә бизиң адамларын көрүш даирәси кеншиләнәр. (С. Рәһимов.)

КҮР I *сиф.*—Топлу. Нәсруланын ири көзләри јухусузлугдан ғызырмын, күр сачлары сәлигәсиз һалда алына төкүлмүшдү. (Г. Илкян.)

КҮР II *сиф.*—Күчлү, ити, далғалы. Крандан ахан күр сүјүн тыртыртысы, јујулан сахсы габларын чинклатиси сөһбәти давам етдирмәјә мане олду. (Г. Илкян.)

КҮР III *сиф.*—Вәрк, уңа. Отаға күр вә эһмәли бир сәс јајлды. (И. Шыхлы.)

КҮЛ I *ис.*—Чпчәк, ғызылкүл. Күл—Һафиз диванында шеһрин тәрәвәтидир. (Б. Азәрөглу.)

КҮЛ II *ф.*—Мүәјјән бир һадисәдән алдығы зөвг нәтичәсиндә иһсаннын гәһ-гәһ чәкмәси. Бир аз да күл, ачы јашлар ахытдығын јердә. (С. Рүстәм.)

КҮЛӘБӘТНИ I *ис.* (бот.)—Чөл биткиси. Бу јерләрин иһтилијинә бахма, күләбәтин аз битир бураларда.

КҮЛӘБӘТНИ II *ис.*—Тикмәнин бир нөвү. Ағызлары јашмағлы;

Күләбәтин башмағлы (М. Рәһим.)

КҮЛӘШ I *ис.* (сп.)—Идманын бир нөвү. Күләш бир-иш саат дивам еләјирди. (Ә. Әјлсели.)

КҮЛӘШ II *ф.*—Гурнаг тутмаг. Бурада Јағуб һәр ахшам чағы ушағлары күләширди. (Ә. Әјлсели.)

КҮЛӘШ III *сиф.*—Күләрүзлү, хошүзлү, нөвазинли. Сөз-сөһбәти бир аз нағыл; Бир аз күләш, бир аз нахыл. (Г. Гасымзадә.)

КҮЛӘШДИРМӘК I *ф.*—Гурнаг туттурмаг. О һәр ахшам ушағлары күләширди. (Ч. Бәркушад.)

КҮЛӘШДИРМӘК II *ф.*—Мүнаһидә етмәк; ојнатмаг; вурундурмаг. Мән сәһнән сөз күләширмәк истајирәм, гонаг гардиш (И. Һүсејнов.)

КҮН I *ис.*—Планет, күнәш. Күн чешмәдән чәкиләндә, нахыр кәлирди. (Ә. Әјлсели.)

КҮН II *ис.*—Сөһәрдән ахшамә гәдәр олан вахт. Көрүрәм фашизмин өәли күнүнү; Көрүрәм бәшәрин күлән күнүнү! (С. Рүстәм.)

КҮН III *ис.*—Һәјат, јашајын. Күн кечәр, агарар сачы-сағгалы; Чөлдә гурт-суни киши јува-сыз өләр. (С. Вургун.)

КҮНЛҮК I *ис.*—Тәјјин олуңмуш күнләрин миғдары. Көрнү олмәдығындан рајон мәркәзи илә әлағәмиз чәтинләширди, јолумуз бир күнлүк узаг дүшүрдү. (С. Рәһман.)

КҮНЛҮК II *ис.*—Күндән вә јағышдан горунмаг үчүн шапка габағы. Башында икә күнлү ју парылдајан маһуд шапка вар иди. (И. Шыхлы.)

КҮРЗӘ I *ис.*—Иланын нөвләриндән бири. Бу илан күрзәдир. Чох эһәри иландыр. (С. С. Ахундов.)

КҮРЗӘ II *ис.*—Ичәрисинә ат вә ја башга шеј гојулмуш хәмир хөрәји.

Л

- ЛАВА I иc. [ит.]—Вулканын агынынан чыккан эркин газдын ма-
ре. *Татар лава бир элдин оу-
герлери кула дөндөриб.* («Азэрб.
көчкөлөр».)
- ЛАВА II иc. [ит.] (*көһн.*)—Казак-
ларда бүчүм үсүлү; басгын,
акып.
- ЛАВА III иc.—Шахтада көмүр га-
ты. *Зарба бу лавага чатанда
шахтада күчлү бир титражиш
несс едилди.*
- ЛАЖ I иc.—Гат. *Өжрөнилеммиш
лажлардыр.* Ксологлар да
сөбө едө билэрлэр. (М. Ибраһи-
мов.)
- ЛАЛ II иc.—Бүтөв. *Көрүр ки, гэф-
лэтэн чакиб бычагы; Бири о би-
ришин көксунэ чахыр, Санки ла-
ж дивары учуруб жыхыр.* (Ф. Мех-
ди.)
- ЛАК I иc. [алм.]—Спиртдө һөля
едилмиш гатран. *Күчөлэр дө на-
рылдайырды. Лак чакилмиш га-
ра чакма кили.* (Анар.)
- ЛАК II иc.—Дагыстан халгларын-
дан биринин ады.
- ЛАК III иc. [финд.]—Жүз миш һинд
руинен.
- ЛАЛ I сиф.—Даныша билмэжөн
адам. *Анчаг Дилбэр, меним атам
ла лдыр, ону бурага кэлмеси...*
(Ч. Чаббарлы.)
- ЛАЛ II сиф.—Сакит. *Кечэ сакит,
кечэ лал;* *Этраф сукут ишиндө.*
(Б. Азэроглу.)
- ЛАХ I сиф.—Бон, сэрбэст. ...Дили
үст дамагында асылыб галмыш
лах дининэ тохуна-тохуна, ал-
вер едирмиш кили диллэнди. (Н.
Сејилбөјли.)
- ЛАХ II сиф.—Гохумуш, ијлэнмиш.
*Лалх јумуртаны јерэ аураи кили
һэр тэрэфи гохумуш иј бүрүдү.*

- ЛӘПӘ I иc.—Фандыг, бадам вә
тозун ичи. *Чопун учуш сөз лә-
пәсиндәи јухары чыхартды.*
(С. С. Ахундов.)
- ЛӘПӘ II иc.—Далга. *Баһара нәг-
мә гошар һэр бәјаз ганидлы
ләпә.* (С. Рүстәм.)
- ЛӘПӘЛИ I сиф.—Ләпәси олан
мејвә. *Ләпәли гозлары ләпә-
сизләрден сечмәк лазымдыр.*
- ЛӘПӘЛИ II сиф.—Далгалы, дал-
гасы олан. *Һәр шејин саһили
вар—Ләпәли дәрја кили.* (А.
Чәфәр.)
- ЛӘЈ I иc.—Ән хырда гум, чөкүн-
тү. *Күр буланыр лилиндән;
Баи ачмырам дилиндән.* («Ба-
јатылар».)
- ЛӘЈ II иc.—Көј рәнкли маддә.
*Лил рәнкинә чалан бәбәкләри
эввәл бөјүдү, сонра кичилди.*
(М. Әлпјев.)
- ЛӘНК I иc. (к/г.)—Галдырычы
әләт. *О, линк лә тири галдыр-
ды.* (И. Шыхлы.)
- ЛӘНК II иc.—Кәмәр ојунунда
лаирәниш ичәрсиндә дурана ву-
рулян зәрбә. *Әли елә линк аур-
ду ки, Гүсәји о дөгисә јыхылды.*
- ЛӘРА I иc. [юн.] (мус.)—Симан
мүснәи әләги.
- ЛӘРА II иc. [юн.]—Пөгмә, маһны.
*Бу бөјүк күнләрә мин дастап де-
јир; Шаирин лирасы, ашигин
сазы.* (С. Вургул.)
- ЛОПА I иc.—Мәшәл, алов. *Гыз-
лар, кәлин биз дө лопә јанды-
раг; Дунја шыглансын илк сә-
һәр кили.* (С. Вургул.)
- ЛОПА II иc.—Топа, јыгыш. *Нә-
дәнсә һүндүр шам агачынын бу-
дагларындакы гар лопасы го-
нуб јерә дүшдү.* (М. Ибраһи-
мов.)

М

МАДДӘ I иc. [әр.]—Әшја, матери-
ја. *Мәһлула агырлашдырычы
маддәләр гатмаг олар.* (М.
Ибраһимов.)

МАДДӘ II иc. [әр.]—Ганун, гәрар
вә сәирәниш һәр бир бәндә. *Бу
маддәләри утопија адлан-
дырмаг нә гәдәр јанлышдырса,*

*реал һесаб етмәк дө о гәдәр гор-
хулудур.* (И. Мехди.)

МАЗ I иc. [рус.]—Хүсуси гурулуш-
лу киј; билјард агачы.

МАЗ II иc.—Билјард вә ја гумар
ојунунда; удушә шөркә олмәг
үчүн ојунчулун гојдуғу пула
башгасы тәрәфиндән едилән әлә-
вә. *Мистер һаверд 10 доллар
маз гојду.*

МАЗ III иc. (тиб.)—Сүртмә, јакма
үчүн дәрман. *Јаныгыш дәрманы
синтомисин мазыдыр.*

МАЗУРКА I иc. [пол.] (мус.)—
Милли полјак рәгси. *Мазурка
рәгсини курулушундан; Ајна-
лар титрәмиш, һардадыр онлар?*
(С. Вургул.)

МАЗУРКА II иc. [пол.]—Бадам вә
гоздан һазырланан әдвигәлли го-
ғал. *Гарыны алманлардан бу дө-
фә биширдији дадлы мазур-
ка лар хилас етди.*

МАЈА I иc. [фарс.] (биол.)—Рү-
шејм. *Әјнимиз, башымыз кимјә-
лашса да; Мајамыз, көкүмүз
саф галсын бары.* (Б. Ваһабза-
дә.)

МАЈА II иc. [фарс.]—Ачытма (хә-
мир). *Күлбаһар нәнә мәнә на-
гыл данышыр. Мајасы баһар
суларындан јогрулмуш дадлы
нагыл.* («Азэрб. көчкөләри.»)

МАЈА III иc. [фарс.]—Сәрмајә, ка-
питал. *Истәјирләр мајалары-
ны чоһалдыб хоца олсунлар,
амма бачармырлар.* («Гачаг Пә-
би.»)

МАЈА IV иc.—Диши дэвә. *Сарван
чәкәр, маја бозлар, нәр кедәр.*
(Туфарганлы Аббас.)

МАЈА V иc.—Көк, гәшәнк (га-
дын). *Шаһназ кили агча маја-
дан ким кечәр?* (И. Шыхлы.)

МАЈ I иc.—Сатылмаг үчүн чыха-
рылан һәр һансы әшја. *Сөјләнир
Шәкинин ипәк маллары; Гу-
ба халчасынын гара халлары.*
(С. Вургул.)

МАЈ II иc.—Ири бүјүзлү ев һеј-
ваны. *Нә мал, гојун мәләшмә-
си; Нә дә исти бир очаг вар!*
(С. Вургул.)

МАЈ II иc.—Дөвләт, вар. *Чувал-
чувал дашылмыш; Агачын һалал
малы.* (Б. Азэроглу.)

МАЈА I иc.—Дивара чәкилән чи-
ләли суват. *Даш дашыјанлардан
гүлмуш ма лә чәкәлләр гәдәр
һаны элиндәки иши гојуб мәним
үзүмә һейран-һейран бахырды.*
(С. Рәһман.)

МАЈА II иc.—Квадрат шәкилли
кәнд тәсәррүфат әләги. *Агбир-
чәк халасы, элиндә дө малысы.*
(«Аталар сөзү.»)

МАМА I иc. (мәһ.)—Атанын бачы-
сы, биби. *Мән мамамкилә
кедирәм.*

МАМА II иc.—Ушаг доғуздуран
шөфгәт бачысы. *Хәстәханада
отуз илдән чоһ мамалмушам.*
(Анар.)

МАМАЛЫГ I иc.—Библик вәзи-
фәси. *Ону көрүм мамалыг-
дан кери галсын.*

МАМАЛЫГ II иc.—Шөфгәт бачы-
сы һазырлајан. *Мән мамалыг
мәктәбиндә охујурал.* (Ә. Мир-
зәчәфәрли.)

МАРКА I иc. [алм.]—Мүхтәлиф
гијмәтли почт вә ја керб иша-
рәси. *Адам вар ки, көрүрсән,
марка топлајыр.* (Анар.)

МАРКА II иc. [алм.]—Демокра-
тик Алманшјада, Финландшјада
пул ваһиди.

МАРС I иc. [лат.] (астр.)—Планет-
ләрден биринин ады. *Инди ра-
кетлар Марса сәјәһәт едир.*

МАРС II иc. [һол.] (дәниә.)—Кә-
ми дорунда мүшаһидәчи үчүн
мејданча. *Кәминин марсын-
да отуран адамын суја дүшмә-
си капитаны даһа да горхутду.*

МАРС III иc.—Нәрлдә ики ојуна
бәрәбәр удушә. *Мәни нечә дөфә
марс еләмисән?* (М. Ибраһи-
мов.)

МАТ I иc. [әр.]—Шаһмат ојунун-
да; чыхылмаз вәзијәтдә галма,
удузма. *«Рәғиб» дө шаһы кили
јол тапмајыр; мат галыр.* (Р.
Рза.)

МАТ II иc. [әр.]—Тәғриб, һейрәт,
мәзгәтәл. *Куялри мат галыш је-
риндә дурур.* (С. Вургул.)

МАТЕРИЈА I *ис.* [инк.]—Мадда, мадди алам. *Материја* итмир, бир формади башга формага кетир.

МАТЕРИЈА II *ис.* [инк.]—Нарча, гумаш, аршын малы. *Бу материјадан анчаг гадын үчүн паллар тикмэк олар.*

МАҢМЫЗ I *ис.*—Чакмэнин даба-нындакы дэмр. *Кор ата маңмыз аурса, хэтринэ дэжэр.* (Н. Мейди.)

МАҢМЫЗ II *ис.* (бот.)—Этирлп отлардан бири. *Маңмызчыг оту.*

МАҢМЫЗ III *ис.* (мәһ.)—Хорузуп ајагларында олан буйгуза ошвар һиссә.

МАҢАР I *ис.*—Авропада јаштајан халықлардан бири. *Мәһбуслар мүдәјјән секторлара бөлүмүндү. Рус сектору, чех, полјак, румын, југослав, јәһуди, маңар секторлары.* (Г. Хәлипов.)

МАҢАР II *ис.*—Тээчә һазырланмын чакыр. *Маңардан ики бакал ичди.*

МӘЗЭ I *ис.* [фарс.]—Ички илә бәрабәр јејилән шәј, чәрәз. *Кими гәһвә, кими шоколад, тәјјарачи дә чакырла мәзә истади.* (Ј. В. Чәмәизәмнили.)

МӘЗЭ II *ис.* [фарс.]—Кеф, зөвг, ләззәт. *Динши дүрдүр, дилин гәнддир; Додаглары мәзә, Кәклик! (Ашыг Әләскәр.)*

МӘНИЛ I *ис.* [әр.]—Јашајыш јерин, отаг. *Ата, нечә пилләдир; Јердән бизим мәнзилә?* (Р. Рза.)

МӘНИЛ II *ис.* [әр.]—Мәсафә, јол. *Бир гәдәр өзүнә кәлди хәстәмиз; Дүзәлдә мәнзилә јенә дәстәмиз.* (С. Вургун.)

МӘНЛИК I *ис.*—Һејенјјәт, ләјагәт. *Мән бүтүн мәлијими, бүтүн һајат вә сәадәтими јолунда фәда етмәјә һазырам.* (Н. Чавинд.)

МӘНЛИК II *ис.*—Мәнә аид, мәнимлә әлагәдар. *Мәнлик һеч бир иш јохдур.*

МӘНСӘБ I *ис.* [әр.]—Јүксәк вәзифә, бөјүк мәгам. *Мәнсәбә,*

иһрәтә, пула һавәс дә; Өмүрлүк јох олур бизим өлкәдә. (С. Вургун.)

МӘНСӘБ II *ис.* [әр.] (чоғр.)—Чајын дәннзә тоқулдүјү јер. *Күр чајынын мәнсәби Хәзәр дәннзидир.*

МӘНСУР I *ис.* [әр.] (әдәб.)—Нәср илә јазылмыш әсәр. *Сон заманлар мәнсур әсәрләрә даһа чох мејла вардыр.*

МӘНСУР II *ис.* [әр.]—Гәләбә чалмыш, үстүн кәлмиш. *Кини мәнсур адамлар кими синәсини габага вериб дајанмынды.*

МӘ'РӘКӘ I *ис.* [әр.]—Гәлмагәл, дөјүш, дава. *Бачым олајды, көр нә мә'рәкәјди.* (Авар.)

МӘ'РӘКӘ II *ис.* [әр.]—Кампанја, тамаша. *Бурну лап бурнуна бәнзәр—јекәдир; Кәл јахындан она бах,—мә'рәкәди!* (С. Рүстәм.)

МӘСӘЛӘ I *ис.* (ријаз.)—Гәлә олунасы әмәлијјат. *Мәсәләнин һәлли.*

МӘСӘЛӘ II *ис.*—Пловун үстүнә гојулан хуруш. *Пловун мәсәләси әлә иди.*

МӘСӘЛӘ III *ис.*—Иш. *Сизинлә чох важибли мәсәлә барәсиндә данышачагдыр.* (Н. Нәзәрли.)

МӘСТ I *ис.* [фарс.]—Евдә кејилән јүнкүл ајаггабы. —*Гафар киши, сән кимләрә мәст тикирсән?—Мәсти чырыланлара, башына дөнүм.* (Н. Хәзри.)

МӘСТ II *ис.* [фарс.]—Ичкидән, чох јемәклән хумарланма, сәрхон. *Мән онсуз да мәстәм, дәрјадыр гәшим; Бир ан айрылмалыи гәйдән алғим.* (Б. Азәрроғлу.)

МӘХРӘЧ I *ис.* [әр.] (фон.)—Данышыг үзвләринин фәалијјәти пәтнәсиндә формаланан һәр сәсин әмәлә кәлмә јерин, артикулја-сија.

МӘХРӘЧ II *ис.* [әр.] (ријаз.)—Кәср хәттинин алтындыкы әдәд. **МӘЧЛАЗ I** *ис.* [әр.]—Әһвал, кеф. *Сус, данышыб мәчазымы поэма, сәдрин сөзүнү кәсмәзләр.* (С. Рәһман.)

МӘЧЛАЗ II *ис.* [әр.]—Һәғһини мәна-

да јох, башга мәнада ишләдлән сөз вә ја ифадә. *Образлыгы даһа чох мәчазларла јарадылыр.* («Журналистика» гәзети.)

МӘЧЛИС I *ис.* [әр.]—Парламент, Иранда вә Түркијәдә гаунверичи орган.

МӘЧЛИС II *ис.* [әр.]—Ичтимаи јыгынчаг; гонағлыг, зијәфәт. *Хан өз көзәл сарајында; О күн бөјүк мәчлис гурур.* (Б. Азәрроғлу.)

МИЗ I *ис.* [фарс.]—Стол. *Чаванлар јазы столунун габағындакы дәјирми мизин далында үзбәүз отурдулар.* (Н. Мейди.)

МИЗ II *ис.*—Пис иј. *Еви кәсиф миз ији бурүдү.* (Н. Шыхлы.)

МИЛ I *ис.* [әр.]—Ијнә. *Гајда будур; мил салынар әјри бахан көзләрә.* (С. Вургун.)

МИЛ II *ис.* [әр.]—Хәтләр, чизкиләр. *Алныны буз бағламыш милләрә дајараг, Бахыр, дигәтлә бахыр.* (Б. Азәрроғлу.)

МИЛ III *ис.* [инк.] (чоғр.)—Мүхтәлиф өлкәләрдә мүхтәлиф узунлуға бәрабәр мәсафә өлчүсү. *Чоғрафи мил 7420, дәннз мил исе 1852 метрдир.*

МИЛЛИ I *сиф.* [әр.]—Милләтә мөхсус, јерли. *Гојду голбағыны тез милли фонда; Јагды сәнкәрләрә чәһнә бојунда.* (М. Мүшфиг.)

МИЛЛИ II *сиф.* [әр.]—Мил-мил олан, золаг-золаг. *Ағ милли гәһвәји костјумна сөз ола билмәзди.* (Н. Мейди.)

МИН I *сај*—999-дан сонра кәлән рөгәм. *Сәјријур додагы, гачыр бәнизи; Алнында мин ачы фәлакәт изи.* (С. Вургун.)

МИН II *ф.*—Ат белинә галхмаг, машына чыхмаг. *Ат мин, һүнәр өјрәт, мәни дә бәхтәвәр ејлә.* (М. Ә. Сабир.)

МИНА I *ис.* [фр.]—Су вә ја јер алтына гојулан ири мәрмн. *Күлчигәк јеринә, бүләүл, јахшы бах; Миналар әкилиб инди чәлләрдә.* (Б. Ваһабзәдә.)

МИНА II *ис.* [фр.]—Қарандашын ичн.

МИНА III *ис.* [фарс.]—Сүрәһи. *Бир кәрдәни мина, агзы нијалә; Бир дәнчәси ширин јара ашигәм.* (М. П. Вағиф.)

МИНИМУМ I *ис.* [лат.]—Намизәдлик имтаһаны. *Сабаһын техники минимум дәрсләри башланыр.* (Н. Мейди.)

МИНИМУМ II *зәрф* [лат.]—Ән азы, ән аз мнғдар. *(1971-чи ил ијулун 1-дән фәһлә вә гуллуғчулар үчүн гоналыг пенсиялары ики минимум мәблағи артырылачагдыр.* («Коммунист».)

МИСРИ I *ис.* [әр.] (*мус.*)—Алныг маһны јарадычылығы формаларында бири. *Ә, бир «Мисри» чал, гылынч ојнат, нә'рә чәк.* («Әдәб вә инчәсәнәт».)

МИСРИ II *сиф.* [әр.]—Јеннләмәз, гүдрәгли, кәсәрли. *Мисри гылынчымы вар, сәнин нәјин вар!* (С. Рүстәм.)

МӨҺҮР I *ис.* [фарс.]—Печат, дамба. *Мөһүр дә ондадыр, гол да ондадыр.* (Н. Ариф.)

МӨҺҮР II *ис.* [фарс.] (*дин.*)—Намаз вахты алнын тохуначаг јеринә гојулан даш.

МҮРӘККӘБ I *ис.* [әр.]—Јазы јазмаг үчүн ишләдилән рәнк. *Гурумуш мурәккәб габыка самоварын гырнасындан су сүзүк, бир китабын арасындан гәләми татыб чыхартды.* (Ә. Әјлисли)

МҮРӘККӘБ II *сиф.* [әр.]—Чәтнин, гатышыг. —*Суалыныз чох мурәккәбдир, зати-алиләри!* (И. Шыхлы.)

МҮХТӘСӘР I *ис.* [әр.] (*грам.*)—Садә чүмләннн бир нөвү. *Баи үзвләрдән ибарәт олан садә чүмләләрә мүхтәсәр чүмлә дејилр.*

МҮХТӘСӘР II *мод. сөз.* [әр.]—Нәһәјәт, гыса олараг. *Мүхтәсәр, јахшыдан јанан кәлләз; Јахшыдан бир кәсә зијан кәлләз.* (М. Ә. Сабир.)

Н

- НӨ I *ээз*.—Суал эвээлийн. *Ан, нэ дежил, нэ ад верим бу алэмэ мон сана.* (С. Вургун.)
 НӨ II *эдэг*.—Суал мэнасында. *Аг гызлар, бизил гэдэр нэ үрэй даш адаммыш.* (Н. Нүсеепов.)
 НӨР I *ис.* [фарс.]—Дэвэнийн еркэ-
 жи.
 НӨР II *сиф.* [фарс.]—Икнд. чэсур. гэррэман. *Атам кими нэр киши аглаянда, Тагуб аглаја билмээди-
 ми?* (Э. Эжлисли.)
 НӨТНЧӨ I *ис.* [эр.]—Жекун, сон, ахыр. *Нэр мөвсүм бир мөвсүмүн; Нэтичэсиндэн догар.* (М. Мүшфиг.)
 НӨТНЧӨ II *ис.* [эр.]—Нөвөнийн ушагы. *Экэр кедиб мөним нэ-
 вэм нэтичэм; Аслаи кими өүрү-
 шурлар давида.* (С. Рүстэм.)
 НИШАН I *ис.* [фарс.]—Ишарэ, гејд. *Нишан алдым, каман ат-
 дым; Дэјди охум даша, көнүл.* (М. Мүшфиг.)
 НИШАН II *ис.* [фарс.]—Адахлама. *Нишан тахылмадан кэзир, до-
 ланыр; Көрөндө адамын ганы
 буданыр.* (М. Мүшфиг.)
 НИШАН III *ис.* [фарс.]—Фэрглэн-
 мэ үчүн верилэн бээккэн мөму-
 лат.
 НИШАН IV *ис.* [фарс.]—Эламэт. *Сүкүг разылыг нишаныдыр.* (С. Рэһман.)
 НИШАНЛАМАГ I *ф.*—Ишарэ ет-
 мэк, гејд етмэк. *Көндө кэлмэк*

- үчүн хүндүр чинар агачыны ни-
 ша н л а м ы ш д ы м.* (Э. Эјлне-
 ли.)
 НИШАНЛАМАГ II *ф.*—Гыз вэ ја
 оглан адахламаг. *Јалныз кө-
 лөндөн сонра өјрөнди ки, гызы
 нишанлајыблар.* (Ч. Мәм-
 мөдов.)
 НИШАНЛЫ I *сиф.*—Адахланмын
 (оглан вэ ја гыз.) *Нишанлы
 гыз-оглан барэдэ бир сөз дејэ
 биллэрэм.* (С. Гөдирзалэ.)
 НИШАНЛЫ II *сиф.*—Гејд олун-
 муш. *Нишанлы јердэ гојму-
 шам.* (Ч. Көзөлов.)
 НӨВБӨ I *ис.* [эр.]—Сыра. *Нөвбө
 анасына чатанда нэр киши бир
 аныга дурухсунду.* (М. Ибра-
 һимов.)
 НӨВБӨ II *ис.* [эр.]—Заман, вахт.
*Онун бу көркөми өз нөвбө
 сіндэ һамы Әлијэ нис тэ'сир
 едирди.* (М. Ибраһимов.)
 НҮСХЭ I *ис.* [эр.]—Јазылы бир
 шејдэн чыхарылап сурәтлөрдөн
 һәр бири. *Әмр аерин һәр идарәја
 бир нүсхэ көндөрим.* (С. Рәһ-
 ман.)
 НҮСХЭ II *ис.* [эр.]—Һәкминн јаз-
 дыгы дөрман кагызы, ресент.
*Мирзэ чибиндэн кагыз вэ гәллә-
 дан чыхарыб нүсхэ јазмаг ис-
 тәјөндө Фәрман ону дајандырды.*
 (Э. Б. һагвердијев.)

О

- О I *ээз*.—Үчүнчү шәхсинн тәки.
 О II *ээз*.—Ишарэ мөгсөди илэ
 ишләдиләр.
 ОБЪЕКТ I *ис.* [лат.] (*фәл.*) Мадди
 аләмин инсан фәалијәтиндә дәрк
 едилән эшјалары.
 ОБЪЕКТ II *ис.* [лат.] (*грам.*)—Та-
 мамлаыг.
 ОБЪЕКТ III *ис.* [лат.]—Һәдәф. *Тән-
 гид объектинин өзүнү да
 дүжкүн сечмэк лазымдыр.*
 («Әдәб. вә инчәсәниәт».)
 ОБЪЕКТИВ I *ис.* [лат.] (*физ.*)—
 Оптик чиназын габаг шүшәси вә

- ја шүшәләри. Фотоапаратын об-
 јективини тоз басмышды.*
 ОБЪЕКТИВ II *сиф.* [лат.]—Шууру-
 музлан асылы олмајан; гәрәзсиз.
*Кәлин объектив сәбәбләр ах-
 тармајаг.* (М. Ибраһимов.)
 ОВ I *ис.*—Вөһинн һејван вә гуш вү-
 рулан јер. *Әсмә, дајан, еј куләк;
 Ова чыхмыш Әли бәј.* (С. Вур-
 гун.)
 ОВ II *ис.*—Гәһнимәт. *Атдан дүшүб
 о в у н у кәнара чөкмиш, чәләдә,
 далда бир јердә кизләтмишиди.*
 (Н. Шыхлы.)

- ОВ III *ф.*—Сүртмөк, овхаламаг.
*Көзләрини о в у ш д у р у б, тәз-
 дән Куләбәтинә бахды.* (М. Ибра-
 һимов.)
 ОВ IV *ф.*—Хырда-хырда дограмаг,
 эзмөк. *Бир гоча да эилләјрәк
 көзләрини тавана; О в у ш д у р
 у б ооучунда түтүн төкүр гәл-
 јана.* (С. Рүстәм.)
 ОЈ I *ф.*—Газмаг, ешмөк. *Әнчир
 агачынык дибини хејли о ј д у
 л а р, алма бир шеј гәдә етмәди-
 ләр.*
 ОЈ II *нида*.—Агры, изтираб, көдәр,
 гүссә мөгамында ишләдиләр.
*О ј, о ј, о ј... Ај алаһы севән,
 балам өлдү.* (Э. Б. һагвердијев.)
 ОЈМАГ I *ис.*—Ичма, кәнд, оба.
*Пристав, начальник кәләндә кәң-
 дә; Обаны, о ј м а г ы в у р у р л а р
 бәндә.* (Ашыг Әлөскәр.)
 ОЈМАГ II *ис.*—Тыхач, чархла-
 рын ичәрсиндә сүртүмәни
 азлатмаг үчүн метал боручуг вә
 һалга.
 ОЈМАГ III *ис.*—Үскүк. *Ијнә, о ј
 м а г, чаргат, әклик, киришан
 алаң!...дејә багырараг долаш-
 ды.* (Һ. Нәзәрли.)
 ОЈНАГ I *ис.* (*анат.*)—Бәнд, бугум.
О ј н а г л а р ы бәрк агрыјыр.
 ОЈНАГ II *сиф.*—Дирибани, зирәк,
 чевик. *Гадын көзләринин о ј н а г
 хәјалы; Донујор гаршымызда.*
 (М. Мүшфиг.)
 ОЈНАМАГ I *ф.*—Рәгс етмәк. *О,
 Әлипин тојунда чох о ј н а д ы.*
 ОЈНАМАГ II *ф.*—Истиграз, лоте-
 реја вә с. шејләринн ојнанылма-
 сы. *Идман лотерејасы бу кун
 о ј н а ј ы р.*
 ОЈНАТМАГ I *ф.*—Рәгс етдирмәк.
*Тојда Кулназы хејли о ј н а т
 д ы л а р.*
 ОЈНАТМАГ II *ф.*—Әлэ салмаг,
 мөскәрәјә гојмаг. *Мәни о ј н а т
 м а г, Ајалы, сәни нис күнә гоја-
 рам.* (Ч. Мәммөдов.)
 ОЈНАШ I *ис.*—Ашна. *Әрә кет-кет
 дејәр, ојнаша кәл-кәл; Һәм әри-
 ни һәм ојнашы јандырыр.*
 (Ашыг Әлөскәр.)

- ОЈНАШ II *ф.*—Атылыб-дүшмөк.
*Товуз кими сардә телин о ј н а
 ш ы р; Онда ешгин бәһри гәјна-
 јыб дашыр.* (Ашыг Әлөскәр.)
 ОТАРМАГ I *ф.*—Једидирмәк, јем-
 ләмәк. *Баһарын гушлары күнејә
 дагылышыб о т л а ј ы р д ы.*
 ОТАРМАГ II *ф.* (*дан.*)—Кәләк
 кәлмәк, алдатмаг. *О т а р м а г а
 адам тапмадын?*
 ОХ I *ис.* (*тар.*)—Силаһ. *О х кими
 сүзүб дарылыга доғру учду.* (Н.
 Шыхлы.)
 ОХ II *ис.*—Мөһвәр. *Чархын бири
 вар, о бири јохдур. О х јерлә сү-
 рүнүр.* (Ч. Чаббарлы.)
 ОХ III *нида*.—Агры, изтираб, тәэс-
 сүф вә с. мәнәләрда ишләдиләр.
*О х, сәндән сонра мән нәләр
 чәкдим, нәләр.* (Ч. Чаббарлы.)
 ОХУ I *ис.*—Гираәт. *Тәләбәләр оху
 залында семинара һазырлашыр-
 дылар.*
 ОХУ II *ф.*—Охумаг. *Әвәл дәрсини
 оху, сонра киноја кедәрсән.*
 ОХШАМАГ I *ф.*—Бәизәмәк. *Бир-
 биринә чох о х ш а ј ы р; Бу дағ-
 ларда түрк, ермәни.* (М. Мүш-
 фиг.)
 ОХШАМАГ II *ф.*—Сыгалламаг,
 әзиләмәк. *Кәл итәк сачыны о х
 ш а ј ы м; Сәнинлә бир ан да ја-
 шајым.* (М. Мүшфиг.)
 ОХШАМАГ III *ф.*—Агы демәк,
 дәрдинә шәрпк олмаг. *Һәр кәс өз
 өлүсүнү о х ш а р.* («Аталар сө-
 зү».)
 ОЧАГ I *ис.*—Од јанан јер. *Арзул
 будур; јувал олсун әбәди;
 О ч а г ы м ы н бир дө оду сөнмә-
 син.* (Һ. Биллурли.)
 ОЧАГ II *ис.*—Фанатикләринн мү-
 гәлдәс вә мө'чүзә һесаб етдик-
 ләри мөхтәлиф јер вә эшјалар.
*Мүгәддәс о ч а г л а р ы јахыб
 ајагладылар.* (С. Рүстәм.)
 ОЧАГ III *ис.*—Мөркәз, јува. *Бу,
 сәнәт о ч а г ы, елм о ч а г ы д ы р;
 Әски јашајыны вүрүб дагыдыр.*
 (М. Мүшфиг.)

ӨРРЭНМЭК I ф.—Билмэк, охумаг, дэрс алмаг. *Өжрэндим ки, о, кечэ эл лампасынын нефтини үстүнэ сөнөрөк өзүнү одламышыдыр.*

ӨРРЭНМЭК II ф.—Алышмаг. *Өжрөнмишик эл ачмага; Өжрөнмишик алгыша биз.* (Ө. Күрчајлы.)

ӨЛДҮРМЭК I ф.—Мөһв етмэк, јох етмэк. *Бахышларын гэлблэрин; Гэмини өлдүрөрдү.* (Ө. Күрчајлы.)

ӨЛДҮРМЭК II ф.—Вахт итирмэк. *Әчәб нэзакәтлисән. Демәли, мәнимлә сән вахтыны өлдүрүрсән.* (Анар.)

ӨТМЭК I ф.—Кечмэк, чатыб кечмэк. *Өтүр дэгиғалар сәссиз-сәмирсиз.* (Н. Ариф.)

ӨТМЭК II ф.—Охумаг, маһны охумаг. *Бүлбүл чәһ-чәһ вуруб кә-*

Ө

лирдү дилә; Өтүрдү сафлығы о дуја-дуја. (Ө. Күрчајлы.)

ӨТҮРМЭК I ф.—Јола салмаг. *Даныша-даныша о Сәмајәни; Өтүрмәк исғәди мәктәбә гәдәр.* (Н. Ариф.)

ӨТҮРМЭК II ф.—Јемәк, удмаг. *Күнорта заманы әтин өтүрдү; Гушлар ишин нәлакәтә јетирди.* (Г. В. Закир.)

ӨТҮШМЭК I ф.—Јарышмаг, гачышмаг. *Јығыб чанталара јердән-јемшидән; Јолда кәһ јүјүруб, кәһ өтүшәрдик.* (С. Вургун.)

ӨТҮШМЭК II ф.—Охумаг. *Күлүшүр пәмбә, ал, бәјаз күлләр; Өтүшүр һәр тәрәфдә бүлбүлләр.* (Н. Чавид.)

ӨТҮШМЭК III ф.—Ғајлаја салмаг, доланмаг, јола кетмэк. *Јемәк сарыдан бир тәһар өтүшүрүк, килејимиз јохдур.*

П

ПАЈ I ис.—Јемәк, әрзаг. *Һәсрәтин чакәнар олубдур сајыл; Јығыр гапылардан пај, сары көјнәк!* (Ашығ Әләскәр.)

ПАЈ II ис.—Һиссә. *Ондан мәнә дә бир пај дүшүр, ја јох?* («Бақы» гәзетн.)

ПАЛАТА I ис. [лат.]—ССРИ Али Советинин тәркибинә дахил олан али гануиҗеричи органын ады, мәчлис.

ПАЛАТА II ис. [лат.]—Хәстәханада отаг. *Палатаја кәтирәндә дајыл нәлә наркоздан ајылмамышды.* (Ч. Көзәлов.)

ПАНАМА I ис.—Һәсирдән тохунмуш енли шлјапа. *Башында панамма, көзүндә чешмәк; Бир нәфәр габагдан кечир бу заман.* (Ө. Күрчајлы.)

ПАНАМА II ис.—Мүхтәлиф јолларла вәзифәли шәхсләри әлә алмаг үсулу, фырылдаг.

ПАНАМАЛЫ I сиф.—Панамасы олан. *Истәјирдим панамалы гониҗума бир-ики сүал өврәм, елә бу дәмдә он-он беш нәфәр әллә-*

риндә ири синиләр долдулар чадыра. («Әдәб. вә ичәсәнат».)

ПАНАМАЛЫ II сиф.—Панамада јашајан. *Панамалы достул мәни сорғу-сүала тутду.*

ПАРА I ис. [фарс.]—Тикә, һиссә, парча. *Үрәјимин парасы; Лајли көрпәм, а лајла!* (Р. Рза.)

ПАРА II ис.—Јул. *Адәми адәм еләјән парадыр; Парасыз адәмин үзү гарадыр.* (М. Ә. Сабир.)

ПАРАД I ис. [фр.]—Бајрам, тәнтәнә, бајрамларда һәрби һиссәнин тәнтәнәли маршла кечмәси. *Букункү парадда идманчылар нәвәслә чыхыш етдиләр.* («Бақы» гәзетн.)

ПАРАД II ис. [фр.]—Гылыч ојунуңда: рәгибин һүчумундан мүдафиә олуңма пријому.

ПАРК I ис. [инк.]—Бағ, мәдәнијјәт вә исгираһәт јерн. *Мән бир парк дејиләм, галын орманам; Мән бир көл дејиләм, дарин үлманам.* (М. Мүшфиг.)

ПАРК II ис. [инк.]—Сәјјар анбар, нәглијјәт васитәләринин мәчму-

ју. Трамвај паррка јахынлашанәдәк гыз сүрүчүнүн јанында дурду. (Г. Илкин.)

ПАРТИЈА I ис. [фр.]—Сијаси тәңкилат. *Совет Иттифагы Коммунист Партијасы гәләбәләримизин илһамчысы вә тәшкилатчысыдыр.*

ПАРТИЈА II ис. [лат.]—Мүәјјән мигдарда мал. *Бу күнләрдә даһа бир партија ајағабды алынмышидыр.* («Бақы» гәзетн.)

ПАРТИЈА III ис. [лат.]—Бир ојун, бир әл. *Бир партија нәрд ойнајыб евдән чыхдылар.*

ПАРТИЈА IV ис. [лат.] (мус.)—Чох сәли мусиги әсәриндә бир мусиги әләти вә ја охујан тәрәфиндән ифа едилән ајрыча һиссә.

ПАРЧА I ис. [фарс.]—Матернал. *Донун дарлығы парчанын гытылығындандыр.* («Аталар сөзү».)

ПАРЧА II ис.—Һиссә, тикә. *Бу күн һәмин о шәкли, Јүз јол көрдүм мән азы, Нечә мискин, мәһнасыз.* — *Ади кағыз парчасы!* (Ө. Күрчајлы.)

ПАССИВ I ис. [лат.] (мал.)—Мүәссәсанн бүтүн борч вә тәһһүдләринин мәчмују.

ПАССИВ II ис. [лат.] (грам.)—Фе'лин мәчһул нөвү. *Пассив фе'л.*

ПАТ I ис. [фр.] (шаһм.)—Шаһмат ојунуңда ојунчуңун өз шаһыны зәрбә алтына гојмадан һәрәкәт едә билмәдијн вәзијјәт.

ПАТ II ис. [фр.]—Мармелад, мејвә пастиласы нөвләриндән бири.

ПАТРОН I ис. [фр.]—Күллә, мәрми. *Атлары кәтирдиләр, тәркләрини патронла долдуруб, атлары миниб Агры дејә јола дүшдүләр.* («Ғачағ Нәби».)

ПАТРОН II ис. [фр.]—Силиндр, боручуг. *Патрону ичәри салды, лампочканы бағлады.* (М. Ибраһимов.)

ПАТРОН III ис. [фр.] (хус.)—Дәрзликдә: үлкү, әндазә.

ПӘРДӘ I ис. [фарс.]—Өртүк. *Пәнчәрә гара пәрдә илә тугулушиду.* (С. Гәдирзада.)

ПӘРДӘ II ис. [фарс.]—Әсәрдә акт, һәрәкәт. *Кәңч драматург јени драмасынын һәмин пәрдәсини мәнә охду.* (С. Рүсгәм.)

ПӘРДӘ III ис. [фарс.] (мус.)—Симли мусиги әләтләриндә сәсләрини фәрғләнмәси. *Пәрдәләр үстүнә бармағын енсин; Бәмдә чох дајанма, галдыр зилә сән.* (Ө. Күрчајлы.)

ПӘС I ис. (мус.)—Алчаг сәс, алт. *Әвәз Әвәзов боғазыны арытлады... үч-дөрд дәфә аһ чакди вә нәһәјәт, пәсдән «Шәләбијјә» маһнысыны зумзүмә етмәјә башлады.* (Анар.)

ПӘС II ф.—Суемаг. *Ашна даһа мән пәс!; Бир аз да сән де!* (С. Вургун.)

ПӘС III әдат.—Суал мәһнасында ишләдиләр. *Пәс, а киши, ондә сән мәним сөзләримни нијә нис охујурсан?* («Дастанлар».)

ПИЈЛӘМЭК I ф.—Пијлә јағламаг. *Шәфғәт бачысы хәстәнин күрәјини пијләди, сонра банка салды.*

ПИЈЛӘМЭК II ф.—Алдатмаг. *Гызын башыны пијләјиб ону севмәдиңи оғлана әрә вердиләр.*
ПИЈЛӘНМЭК I ф.—Көкәлмәк, пиј бағламаг. *Маддәләр мүбадиләси дүзкүн кетмәдиңи үчүн Гызханым јаман пијләнмишиди.* (А. Әбилов.)

ПИЈЛӘНМЭК II ф.—Варланмаг. *Әлиәјри Чибидолујев варланды—пијләнди, алма једикләри боғазында галды, илишиди, дама дүшдү.* (А. Әбилов.)

ПИК I ис. [фр.] (чоғр.)—Дағын шиш төпәси, зирвәси. *Дүңјада эн јүксәк пик Евверестдир.*

ПИК II ис. [фр.]—Бир ишин эн гызғын, эн көркин вахты. *Журналист пик вахты кәлиб чыхмышды.*

ПИОНЕР I ис. [инк.]—Тәшәббүсчү, нәк аддым атаң, бани. *Сән Рамана нефтини кәшф едән пионерләрдән вә бу јерләрин тәмлә дашыны гојанлардан бири-сән.* (С. Вәлијев.)

ПИОНЕР II ис. [ник.]—Ташкилат. Бир дэфэ бизим пионер бан дэста рэлбери Күлэр жолдан мандан соруиду. (М. Ибраһимов.)

ПИОНЕР III ис. [ник.]—Бээн өлкөлөрин ордуларында механиккис иссээнин эскэри.

ПИР I ис. [фарс.]—Гоча; нуранн.

ПИР II ис. [фарс.]—Очаг, авам адамларын мүгөддэс сајараг зижарэт етдији јер. Нэби дурбинлэ бахыб көрдү ки, гулдурлар пирин көлкөсидэ отуруулар. («Гачаг Нэби».)

ПЛАТФОРМА I ис. [фр.]—Дөмпр јолунда һүндүр сәки, мејданча. Платформа алар бошалыр, ачаг бош галлыр. («Коммунист».)

ПЛАТФОРМА II ис. [фр.]—Һәр һансы бир сижаси партија вэ ја группун һәрәкәт програмы вэ сижаси тәләби. Онларын платформасы маълум дејилди.

ПЛАТФОРМА III ис. [фр.] (чогр.)—Јер габыгынын даг гарышыгы олмајан вэ ја эиф тэзаһүр едән саһәси.

ПЛОМБИР I ис. [фр.]—Мала, гапыја вэ с. плөмб вураң элөт.

ПЛОМБИР II ис. [фр.]—Дондурманын бир нөвү. Дондурманын эң чох плөмбир нөвүну хошлайырам.

ПОЗУЛМАГ I ф.—Силницәк, үстүндөп гөләм чөкитмәк. Изылан позулмаз. («Аталар сөзү».)

ПОЗУЛМАГ II ф.—Овгаты тәлх олмаг, дилхор олмаг. Веркулага Нөггәләровун кефи позулмаз.

ПРОСПЕКТ I ис. [тат.]—Шәһәрлә бөјүк вэ кешии күча. Ән планда Нәриманов проспектинин јени биналарындан бири. (Анар.)

ПРОСПЕКТ II ис. [тат.]—Програм, лајиһә, план. Әсәрин проспекти чохдан һазырдыр.

ПУЛЛУ I сиф.—Вары-дөвләтти олан, дөвләтти. Ана, кәл, кәл ки, дөвләтә чатдыг; Пуллау олдуг, сәадәтә чатдыг! (М. Ә. Сабир.)

ПУЛЛУ II сиф.—Үстүндә пулчулары олан. О тәзә дәннәдә мән бәсләдијим; Пуллау хәсгәмләри, ағ шамајлары. (Ә. Күрчәјлы.)

P

РАСТ I ис. [фарс.] (мус.)—Јахын Шәрг халылары классик музитинин 12 әсәс мугамындан бири. Һүнәриниз варса, бир раст охун! (С. Вургун.)

РАСТ II ис. [фарс.]—Бир-бири илә гаршылашама. Дүшүб-дүшмәјали бу сарајлара; һәлә раст кәлмәдим вәфалы јара! (С. Вургун.)

РАСТ III сиф. [фарс.]—Доғру, дуз, дүрүст. Өзүңүз чох јахшы билирсиниз ки, биз онлара раст күллә атмарыг. («Гачаг Нэби».)

РЭГГАС I ис. [әр.]—Рәгс едәп, ојпајан. Рәггәсәләр ојпајыр, Гачар онлардан бирини өнүр. (С. Вургун.)

РЭГГАС II ис. [әр.]—Саат механизминин һәрәкәтини таразлајан кәфкир. Рәггәсини мүтәмади таггылыгысындан башга, отагда

һеч нә ешидилмирди. (К. Кәримов.)

РӘНК I ис. [фарс.]—Боја. Ыгына, саггалына рәнк вә хына јахдырмагы вәрдиши етмишиди. (А. Шанг.)

РӘНК II ис. [фарс.]—Үз, сифәт. Бурда ишчиләрин рәнки сапсары; Көзләрдә интигам, бахышларда кин. (С. Вургун.)

РӘНК III ис. [фарс.] (мус.)—Мугамата дахил олуб, маһны вә рәгс характери дашыјан инструментал мелодија. Ансамбл маһур рәнкини чох бөјүк маһарәтлә ифа етди. («Бакы» гәзети.)

РӘФ I ис. [әр.]—Ләмә. При бир стол да вар; Үстүндә гөләм, дәфгәр; Солунда китаб рәфи. Чилид-чилид әсәрләр... (Һ. Ариф.)

РӘФ II ис. [әр.]—Рәдд етмә. Сәи

дәмәтинми, думада рәф олур еһтијачымыз. (С. Вургун.)

РИНГ I ис. [ник.]—Бокс мејданчасы. Дејирләр ки, киши рингә чыхан киши биринчи зәрбәдә р-

гибини јерә сәрир. («Коммунист».)

РИНГ II ис. [ник.]—Капиталист өлкөләриндә базар гүјмәтини галдырмаг үчүн бағланап гыса мүддәтти мугавилә.

S

САГ I ис.—Тәрәф, солун әкс тәрәфи. Гызыл кәнчлик нәрә чәкир сағмызда, солмузда. (М. Мүшфиг.)

САГ II сиф.—Сағлам, чанлы, јашајан. Сағдыр һәлә о күнләрин гоча бағбаны; Јад ејләјир ниһрәт илә кечмиши заманы. (С. Рүстәм.)

САГ III ф.—Әмчәји сыхыб сүд чыхармаг. Тез дуруб сүби сағардым инәји; Хансәнәндән диләмәзди кәләји. (М. Ә. Сабир.)

САҒЛЫГ I ис.—Бәдәнин саз олмасы, сағламлыг. Сәксиз сағлыгыма јохду куманым; Нә таблашды, нә дајанды үрәјим. (Ашыг Гурбани.)

САҒЛЫГ II ис.—Шәң мәчлисләрдә адамларын сағлыгына гәдәһ галдырма. Сағлыг десин үрәкдән; Она јад да, таныши да. (Ә. Күрчәјлы.)

САҒРЫ I ис.—Будларын үстү. О артыг атын белиндә иди, јериндә ојур-ојур ојнајан атын сағрысында дигләри үстүндә дуруб, архадан голларыны Чәбрајыл кишинин чәнәсинин алтына сыхлышды. (И. Гүсәјнов.)

САҒРЫ II ис.—Башмағын бир нөвү. ...Назик вүчүдуну кип тутмуш зәриф чуха, сағры башмаг кејир. (Ә. Чәфәрзәдә.)

САЗ I ис. (мус.)—Симли халг муенги әлөти. Синәсиндә телли сазы; Ашыглар сөз гошуб кәлир. (С. Рүстәм.)

САЗ II сиф.—Кефи көк. Ағылдан, нохсандан, кәмалдан азам; Һачан олса Көј ашыгдан мән сазам. (Ашыг Әләскәр.)

САЈ I ис. (грам.)—Әнчәшән миғлар вә сырасыны билдирән интг иссәси.

САЈ II ис.—Миғлар, кәмпјјәт. Чәнлибелдә дәлиләрин сајы күнкүндән артырды. («Короглу».)

САЈ III ис.—Дәннәдә вә ја чајда лајаз јер. Көзләримә көрүнмәсин; Көј дәрјалар саја киши. (Р. Рза.)

САЈ IV сиф.—Тапынмыш, мәшһүр. О, чох сај кишидир, кәнддә һалы она һөрләт едир.

САЈ V ф.—Һесаблама. Гојунлары сајыб Әһмәдә тәһвил верин.

САЈӘ I ис. [фарс.]—Көлкә. Гашың габағында сығаллы бирчәк; Сајә салмыш үзә шөлә, мубарәк (М. П. Вагиф.)

САЈӘ II ис. [фарс.]—Һимајә, васитә. Сәнин сајәндә ағ күнә чыхдыг.

САЈМАГ I ф.—Һесабламаг. Ушага бирдән јүзә гәдәр сижмагы өјрәтмәк.

САЈМАГ II ф.—Һөрмәт етмәк. САКИН I ис. [әр.]—Јашајан, бир јерин әһли олан. Онларын дилини һәтга гонну кәндин сакинләри дә баша дүшә билмирләр... («Бакы» гәзети.)

САКИН II ис. [әр.]—Әрәб әлифбасында: һәрәкәси олмајан, һәрәкәсиз.

САЛ I ис.—Көрпү. Мән ашигәм Салјана; Дара зулфун сал јана. Нечәсән бир аһ чәким; Күр гуруја, с а л јана. («Баятылар».)

САЛ II ис.—Даш. Һәр сүтунун алтына бир јекә с а л гојулуб ки, сүтунлары һәмчинин мөһкәм сахласын. (Ғ. Мәммәдгулузадә.)

САЛ III ф.—Атмаг, дүһнәк. Гара көзүм, сачларыны с а л јана! (Р. Рза.)

САП I ис.—Тикши үчүн истифадэ олунан тел. *Өз элимдэ анчи кими сапа дүзэйдим; Аларыны, ил-лэрини эбэдијјэтин...* (С. Вургун.)

САП II ис.—Алатин ал тутулан һиссээн. *Рэшид гэлбинин чырпытысы ешидилмэсин дејэ, белни агзыны јерэ санчыб сапыны синэсинэ дајады.* (Э. Чөфэрзада.)

САП III ф.—Аздырмаг, јолдан чыхармаг. *Башымын үстүндэ нэнэмин сөси; Әсмәдиқә өз јолундан сапырды.* (М. Мүшфиг.)

САПЛЫ I сиф.—Сапы олан (шјнэ). *Гара сапы ијнани мәнэ вер, шалварын сөкүк јерини тиким.*

САПЛЫ II сиф.—Әл тутмага јери олан (алэт). *Көјчэјин инди гэмәлти дедији гара сапы ири бычагы о или Корусдан тэзэ алмышдым.* (Э. Вәлнјев.)

САР I ис. [әр.] (зоол.)—Гыргы нәслиндән олан гуш. *Тулэк, тэрлан горхмаз сардан, Көнүл арылмаз Никардан.* («Короглу».)

САР II ф.—Бүрүмәк. *Азачыг һәр тәрәфи сарды сукут; Инди Куназ мүгәһәјјир, мәнбут.* (М. Мүшфиг.)

САРЫ I ис. [һинд.]—Һинд гадынларынын палтары. *Онун әјниндә аг бездән сары варды.* (М. Ибраһимов.)

САРЫ II сиф.—Рәнкләрдән бири. *Күмүш биләкләрин, бәјаз голларын; Сары кәһрәбасы, һајыфки, јохдур!* (М. П. Вагиф.)

САРЫ III еонма—Тәрәф, доғру мәнасында. *Һумај бухарынын габагында тәк; Дикилмиш көзләри очага сары.* (С. Вургун.)

САРЫЛЫГ I ис.—Рәнки сарыја чалап, рәнки солмуш. *Нәјэ лавым сарылыг, солғунлуғ; Биздә вар гырмызылыг, долғунлуғ.* (М. Мүшфиг.)

САРЫЛЫГ II ис. (тиб.)—Јолухучу хәстәлик. *Сарылыг кечичи хәстәликдир.*

САРЫМАГ I ф.—Бағламаг. *Бири јараланыр, о бири јара сарыјыр.* (Һ. Нәзәрли.)

САРЫМАГ II ф.—Доламаг, әлә салмаг. *Бу һөвсәләмиш дар вахтында сән дә мәнни сәримә!* (С. Рәһимов.)

САТАШМАГ I ф.—Көзә көрүмәк, көзә дөјмәк. *Ајагыны үзәнкидән јеничә чәкән Чаһандар аганын көзү пәнчәрәјә саташды.* (Һ. Шыхлы.)

САТАШМАГ II ф.—Сөз атмаг, әлә салмаг. *Аллаһ, аллаһ! Сән кафир олдуң, динә саташдың.* (Һ. Чавид.)

САЧ I ис.—Кәкил, түк. *Сәһәр шәфәгини ал әјнинә кеј; Баһар күлләрини сацларына тах.* (Э. Курчајлы.)

САЧ II ф.—Јајмаг. *Советләр Иттифагы бүтүн әрзә нур сачыр!* (Э. Чәмил.)

СӘДӘФ I ис. [әр.] (зоол.)—Ичиндән ичнч чыхан дәннз бөчәји. *Күләк сәдәфләри вуруб сахилә чыхармышды.*

СӘДӘФ II ис. [әр.]—Перламутр, ширмајы. *Дурма, көклә сәдәфтары; Бир һавә чал, чан ојнасың.* (М. Мүшфиг.)

СӘДӘФ III ис.—Дырнаг. *Баш бармагынын сәдәфи кәһрәба рәнкинә чалырды.* (Һ. Шыхлы.)

СӘКСӘН I сәј.—Јетмишдән сонра кәләп онлуғ рәгәми. *Сәксәни, дохсаны өтүбдур јашым; Говгаја дүшүбдур бәләли башым.* (Ашыг Әләскәр.)

СӘКСӘН II ф.—Диксинмәк, чимчишмәк, горхмаг. *Диксинә-диксинә гыја баханда; Сәксәнмә, көнлүмү ода јаханда.* (М. Мүшфиг.)

СӘНДӘЛ I ис.—Ајаггабы. *Әјниндә голу көдәк јашыл сәтин көјнәк, парусин шалвар, ајагында көһнә сары сәндәли һәјәтдәки бостанын алагыны еләјирди.* (Э. Вәлнјев.)

СӘНДӘЛ II ис. [әр.] (бот.)—Һиндистанда битән көзәл ијли вә чох бәрк агач. *Сөјүддән сәндәли ији кәлмәз.* («Аталар сөзү».)

СӘНДӘЛ III ис. [әр.]—Сәндәл ағачыдан һазырланан бојаг. *Һәр*

ағачдан сәндәли, һәр јарнагдан күл; Һәр торпагың тамы дүз олмаз, олмаз. (Ашыг Әләскәр.)

СӘПКИ I ис. (тиб.)—Хәстәләничдә бөдәндә әмәлә кәләп гырмызы дөкәләр. *Ушагың бөдәниндә гәрибә бир сәпки варды.*

СӘПКИ II ис.—Услуб, гајда. *Мәгәләни бу сәпкидә јазмалысан.*

СӘР I ис. [фарс.]—Баш. *Боз ат, сәни сәр төвләдә бағларам; Анд ичирәм, сәнә мәхмәр чулларам.* («Гачаг Нәби».)

СӘР II ф.—Салмаг, өртмәк. *Көј чәмәнә халы кими өз көлкәни сәр!* (С. Вургун.)

СӘРМАЈӘ I ис. [фарс.]—Маја, капитал. *Әлинә бир аз сәрмајә, бир-ики пара кәнд кечирмәк үчүн һәр алчагыга һазыр иди.* (М. Ибраһимов.)

СӘРМАЈӘ II ис. [фарс.]—Әсл сәбәб. *Ондан иччимәјин, агаји Бәһрам, мәсәләнин сәрмајәси баиғадыр.*

СӘРФ I ис. [әр.]—Хәрчләмә. *Кејфә сәрф ејләдим дә милјонлар; Јенә дөвләтчә етибарым вар.* (Һ. Чавид.)

СӘРФ II ис. [әр.]—Хејир, мәнфәәт. *Әлбәтгә... Сәрф еләмир ахы.* (С. Гәдирзада.)

СӘРФ III ис. [әр.] (грам.)—Морфолокија. *Сабаһдан о мәнә һәмин сәрф вә нәһв китабындан дәрс вермәјә башлады.* (А. Шаһг.)

СӘФӘР I ис. [әр.]—Сәјаһәт. *Күвәзиб әһлә олмадан фахир; Бақыја ејләдим сәфәр ахыр.* (М. Ә. Сабир.)

СӘФӘР II ис. [әр.]—Һичри тарихи илә икинчи ајын ады. *Бу сәфәр ајы чыхса, ил јарылдыр.* (Ч. Чаббарлы.)

СӘФӘР III нум. сөз [әр.]—Дәфәкәрә. *Гәм јемә, гәм јемә, һәр шеј дүзәләр; Саг чыхмаз әлимдән Нәби бу сәфәр.* (С. Рүстәм.)

СИЈАСӘТ I ис. [әр.]—Дөвләттин јертдији хәт, онун фәалнјјәти.

СИЈАСӘТ II ис. [әр.]—Һиңлә, кәлмәк. *Аһ, Мираншаһ, Мираншаһ!*

Әвәт, онда азчыг тәдбир вә сија сәт булунсајды, кимсә ичиндән чыхмазды. (Һ. Чавид.)

СИЛК I ис. [әр.]—Ичтиман тәбәгә. *Онун һансы силкә мансуб олдуғуну мүәјјәнләширмәк чәтиндир.*

СИЛК II ф.—Чырпмаг. *Дөшәмәјә салдылары халчаны бајрамгабагы силкди.*

СИМ I ис. [фарс.]—Симли чалгы аләтләринин телли. *Јандырды симләри гәлбинин оду.* (О. Сарывәлли.)

СИМ II ис. [фарс.]—Күмүш. *Анчаг олмасајды касыб кәндилләр; Бунча гудиртмазды сизи симүзәр.* (С. Вургун.)

СИМ III ис. [фарс.] (тиб.)—Јаранын симләмәси. *Артыг бу замангычы симләри башламышды.* (М. Ибраһимов.)

СИМА I ис. [әр.]—Чөһрә, бәниз, үз. *Бу заман отага кирир бир нәфәр; О көзләр, о симатанышыдыр сәнә.* (Б. Азәрроғлу.)

СИМА II ис. [чогр.]—Тәркиби әсәсэн силснум вә магнезнумдан ибарәт олан јер тәбәгәси.

СИМЛИ I сиф.—Метал телли олан. *Динсин симли каман, динсин симли тар; Сәндән нечә-нечә икид данышсын.* (Ч. Новруз.)

СИМЛИ II сиф.—Јарасы симләмиш. *О, симли ајагыны зорла һәркәт етирирди.*

СИНИ I ис. [әр.]—Јаш, ил. *Мирзага гысабојлу, ишиман гарынлы, чүчә көзлү, јекә бурунлу вә гәлын додагы, орта синләрдә бир адам иди.* (Һ. Нәзәрли.)

СИНИ II ф.—Ашагы чөкмәк, әјилмәк, кизләнмәк. *Синди јалманьна чәһилләр атын; Бурахыб чилову нә гәдәр ки, вар.* (О. Сарывәлли.)

СИНИФ I ис. [әр.]—Тәбәгә. *Фиргәдән илһам алыб јаздыгымыз һәр ше'р; Синифләр вурушанда фиргәјә көмәкчиди.* (С. Рүстәм.)

СИНИФ II ис. [әр.]—Дөрәнчә, сыра. *Кәрәк ки, једдинчи синфә кечмишди.* (С. Гәдирзада.)

СНРКЭ I ис. (ким.)—Туршу. Сыз өлгөсүз, бах, бу дөгүгө сиркэ калычак. (Ч. Мәммәдгулузада.)
СНРКЭ II ис.—Бит тохумлары. Көпчүлүк сиркэ дүшүб.
СНРКЭ III ис. (бот.)—Азэрбайчанда битки ады.
СИСТЕМ I ис. [юн.]—Ичтиман гурулуш формасы. Совет системи эн демократикдир.
СИСТЕМ II ис. [юн.] (кеол.) — Бир кеоложи дөврө анд олан јер габыгы гатлары.
СИФЭТ I ис. [эр.]—Көр нечэ артырмысан; Сифэтинин сатыны. (Ө. Күрчәјлы.)
СИФЭТ II ис. [эр.] (грам.)—Әшјанын әләмәт вә кејфијјәтнин билдирән бир нитг һисәси.
СИФТЭ I ис.—Сатында һасил олан илк пул. Сифтэ сәндән, бәрәкәт аллаһдан. («Аталар сөзү».)
СИФТЭ II эрф.—Әввәл, габаг. Сифтэ мәни тарла дүшәркәләринин вәзијјәти марагландырырды. («Кирпич».)
СЫЗМАГ I ф.—Ахмаг, дамчы-дамчы төкүлмөк. Көрнә көрдүм додагындан; дама-дама ган сызыр. (Р. Рза.)
СЫЗМАГ II ф.—Уфулдамаг, ах-уф етмәк. Бир нечә күн дамын алтыннда аглар-сызлар галдыг, күлөкдән башса, гапымызы ачин јох иди. (Ә. Чәфәрзада.)
СЫЗМАГ III ф.—Чәкинмәк, һәја етмәк. О, сәндән сызыр.
СЫРЫМАГ I ф.—Тикмәк. Пәри нәгә нәвәсинә тәзә бир јорган сырыды.
СЫРЫМАГ II ф.—Вермәк. Она көрә дә зорнан сәни мәнә сырыды. (М. Әлизада.)
СЫРТ I ис. (чогр.)—Јүксәклик.
СЫРТ II ис.—Омба, арха, бел. Һајды, миниб сыртына јел кедшили атларын; Јердә, көјдә, дәннздә ојнасын ганадларын. (М. Мүшфиг.)
СЫХ I сиф.—Галын. Сых мешәдир әтәкләрин; Әтирлидир күлөкләрин. (Ө. Күрчәјлы.)
СЫХ II ф.—Әзмәк, гысмаг. Сөјлә-

јин, һәр јандан сыхырмы сизи; Галын даш диварлы һасар, а достлар! (О. Сарывәлли.)
СОВЕТ I ис.—Соснализм чәмијјәтнин еијаси тәшкилат формасы.
СОВЕТ II ис.—Шура, ичләс, мүшавирә. Һәмин мәсәләјә советдә бахылачаг.
СОЈ I ис.—Чинс, көк. Чох олдум давада, дојда, Икид көрмәдим сән сојда. («Короглу».)
СОЈ II ис.—Нәсл. Дәдәм мәни өз сојумудан бир јетим оглана нишанлајыб, башымда чарга-тыны, барманымда үзүјүнү кәздирирам, үч күндән сонра тојумудур. (Ә. Чәфәрзада.)
СОЈ III ис.—Һарај. Мәчлис башында дурубсан; Кимә чагар сојун, Ејваз?! («Короглу».)
СОЈ IV ф.—Чыхартамаг, тәмнзләмәк. Гојуну кәс, сој, әтики чамаата пәјла.
СОЈМАГ I ф.—Тәмнзләмәк. О, алманы сојуб јанындакы гызә верди.
СОЈМАГ II ф.—Таламаг. Корог-лунун дәлилләри тащир сојуб вар-дөвләтнин касыблара пәјладылар.
СОЛ I ис.—Тәрәф, сағын әкәп. Гојун јайлыбды сола, һәм сага; Мәним бу күнүмдә кәләсэн, Һәби! («Гачаг Һәби».)
СОЛ II ис. [лат.] (мус.)—Днато-ник гамманын бешинчи ноту.
СОЛ III ис. (зоол.)—Енли вә јасты дәннз балыгы. Дәннзин бу сәһәсиндә нәдәнсә сола нөвлү балыг даһа чох олурду.
СОЛ IV ф.—Рәнки гачмаг, ағармаг, бозармаг. Хасә әриди, үзүлдү чанын; Соладу күл үзүн, гаралды ганын. (М. Ә. Сабир.)
СОНА I ис.—Вәһини өрдәјин еркәји. Көјдән бир чут сона енди; Ајлы дағын арасына. («Короглу».)
СОНА II ис.—Көзәл. Сән һа бир сонасан, чуда дүшүбсэн; Бир бөлүк јашылбаш сонадан, Пәри! (М. П. Вагиф.)
СОНСУЗ I сиф.—Ушагы олмајан кинши вә ја арвад.

СОНСУЗ II сиф.—Һәдәиз, һәһә-јәтсәз. Уракларә од верән; Сонсуз әтәш кимидин. (Ө. Күрчәјлы.)
СОНСУЗЛУГ I ис.—Ушагызылыг, ушагы олмамагылыг. Гызын үзәриндә гәбләр әсәрди; Ағырдыр, ағырдыр сонсузлуг дәрди! (Ө. Күрчәјлы.)
СОНСУЗЛУГ II ис.—Учу-бумагы олмајан, һәһәјәтсизлик. Кәл бәрәбәр фәрәһләниб учалым; Сонсузлуғун гапысыны ачалым! (М. Мүшфиг.)
СОРМАГ I ф.—Сорушмаг, хәбәр алмаг. Дурнанын гатары кечәндә бир-бир; Сорурам јурдуну һалы нечәдир? (Һ. Бүләур.)
СОРМАГ II ф.—Әммәк, тәдричән ичмәк. Јерин дамарыны сорурду фонтан; Буругун башына бурурду фонтан. (М. Мүшфиг.)
СӨВДА I ис. [эр.]—Ешг, мөһәббәт. Јох, Иман, бу, әмүр-күн сөвдасыдыр. Әкәр сән мәни јакшы танысан, фикриндән әл чәкәрсән. (И. Шыхлы.)
СӨВДА II ис. [эр.]—Алвер, алыш-верини. О тащир, мән муәллим, сөвдәмәк үз чәтин тутар. (М. Ибраһимов.)
СӨЗЛӘШМӘК I ф.—Далашмаг. Мән кини илә сөзләширәм. (М. Ибраһимов.)
СӨЗЛӘШМӘК II ф.—Вәдләшмәк. Дејәсэн, ај гыз, өзү дә бурададыр ахы, сөзләши мисиниз, һә? (М. Ибраһимов.)
СӨНМӘК I ф.—Кечмәк. Ишыглар гәфләтән сөндү.
СӨНМӘК II ф.—Өлмәк. Көјләрин алтыннда бир күнәш сөнүр. (С. Вурғун.)
СҮЛҮ I сиф.—Сују олан. Чүн бунлар билдирдиләр ки, мәним дјалымын 4000 десјатин сулу јерини һәкүмәт алыбдыр. (Ч. Мәм-мәдгулузада.)
СҮЛҮ II сиф.—Һәјалы, абырлы. Үзү сулу икән рәддә ол бурадан!
СУМАГ I ис. (бот.)—Агач пөвү. Јагутун һәјәтилиздән чыхартды-

гы сумаг көтүкләри дә суу тарышиды. (Ө. Әјлисла.)
СУМАГ II ис.—Түндләрмыз рәнкан әдвнјјә. Лула кабабы сумагла јемәк лазымдыр.
СҮРӘТ I ис. [эр.]—Шәкил, көрүнүш. Гәһрини чәкдијим кула су рәти. Сакит хәјалымын күлүнә дүшидү. (М. Мүшфиг.)
СҮРӘТ II ис. [эр.]—Әсәрдә ишти рак едән шәхсләр. Һачы Гара комедијасынын әсас су рәт Һачы Гарадыр.
СҮРӘТ III ис. [эр.]—Тәрзәл, шәкилдә. Мән гәти су рәт дә тәсдиг едирәм. (Ч. Чаббарлы.)
СҮРӘТ IV ис. [эр.] (ријаз.)—Кәс хәттинин үстүндәки рәғәм.
СҮЗМӘК I ф.—Ојнамаг. Ал днәшәнкләр көј үзүндә чал-чарпа сүзүр. (О. Сарывәлли.)
СҮЗМӘК II ф.—Бахмаг, тамаш етмәк. Сүзүрәм гыј вурлағрур гарталы; Өмүр вәфасыдыр, инсан гочалыр. (Ө. Күрчәјлы.)
СҮЗМӘК III ф.—Сүзкәчдән кечнүмәк. Гарибә дүјгүлар һеј ахын ахын; Сүзүлүр гәлбимә бәјәдән бәри. (Б. Ваһабзада.)
СҮРМӘ I ис. [фарс.]—Гаша вә көз чәкнлән гара рәнк. Сәһәр дур сүрмә чәкә көзүнә; Бирчәкларин һәлгә гоја үзүнә. (М. П. Вагиф.)
СҮРМӘ II ис.—Тахыл әвәзинә сүлбүлдә әмәлә кәлән алаг биткисә. Тахылда чохла сүрмә олдүгүндән чөрәк дә гара чыхмышдә.
СҮРМӘК I ф.—Чапмаг. Һәбики атларыны миниб ики бој сүрмә мишидиләр. Шәфи бәј Чәј Тумасда көрдүләр. («Гача Һәби».)
СҮРМӘК II ф.—Машыны идар етмәк. Әкәр о, машын сүрмәји бачармасады, јағыни бугдәни тамам исладачагды. (Г. Икши.)
СҮРМӘК III ф.—Күн кечирмәл јашамаг. Бу дүнјада чәкдим ол мазын чәфи; Бу залымлар гојмур сүрәк бир сәфа. («Гача Һәби».)

СҮРМӨК IV ф.—Шумламаг, экмөк. Көндүлмиз жер сүрүр ај ишигиңда. (С. Вургун.)

СҮРМӨК V ф.—Чох чөкмөк, давам өтмөк. Лакин чох сүрмөдди төбөсүм эфеус! Үзү чиддилешди бир ан ичиндө. (Н. Бүллүри.)

СҮРМӨК VI ф.—Дүшмөк, чыхмаг. Бармагым гапы арасында галмышды, инди дырнагым сүрүр.

T

ТАБ I ис. [фарс.]—Күч, гүввөт. Бир ај иди ки, фабрикдән говулмушдум, жени иш тапмаг мүмкүн дежил иди, ачлыг да мөни табдан салмагда иди. (J. B. Чэмэп-зэмнили.)

ТАБ II ис. [фарс.]—Дөзмө. Үрәјим шиддәтлә дөјүндү. Нәһајәт, таб кәтирә билмәјиб сорундум. (Н. Шыхлы.)

ТАВА I ис.—Гызартмаг үчүн жарарлы габ. Әлиндә балача таватутмуш Шөлә эрини гызыныб гуртармагыны көзләјирди. (Н. Мөһди.)

ТАВА II ис.—Јасты, јонулмуш даш. Елчиләр тава дашынын үстүндө отурдулар.

ТАВАН I ис. [фарс.]—Таб, күч, зор. Аһ, Бәһлул Данәндә! Бәһлул Данәндә! Нә таб галды, Нә таван мәндә. (P. Pза.)

ТАВАН II ис.—Отагың јухары һиссәси. Сејринә дал бу гурғунун; Нә дамы вар, нә таваны. (Ә. Күрчәјли.)

ТАВАР I ис.—Мал. Мисри гылың багламышам белимә; Тәрланларын таварына кәлишәм. («Қороғлу».)

ТАВАР II сиф.—Көркөмли, гүјмәтли. Сонра тавар сазыны дөшүнә сыхды, бахаг нә деди. (М. Мүшфиг.)

ТАҒ I ис. [әр.]—Қол. Аддады зимистан, кәлди нөобаһар; Шамананың тагы јашылдыр, јашыл. (Ашыг Әләскәр.)

ТАҒ II ис. [әр.]—Гашың әјрнәс. Бәстә боју, ағ әндамы, күл үзү;

СҮРҮ I ис.—Нахыр, дөстә. Гатарын гышгырыб өтән заман; Сүрүләр, нахырлар гачыб дагылыр. (O. Сарывәлли.)

СҮРҮ II ис.—Хејли. Үстүмүзә бир сүрү адам төкүлдү.

СҮРҮ III ф.—Чөкмөк, чөкә-чөкә апармаг. Әли исланмамаг үчүн гардашыны чөкә агачының говлугуна сүрүдү. (Ч. Көзәлов.)

Бахдыгча, гашының тагы шириндир. (Ашыг Әләскәр.)

ТАГ III ис.—Һөрүк.

ТАЈ I ис.—Топ, топа, јыгым. Инди рижазижатчы академик Мәммәд Абышоглу чаванлыгында Бакы лиманында тај дашыјыб. («Коммунист».)

ТАЈ II ис.—Гоша әшјалардан бири. Бурада да студларын үстү, пәнчәрәләрин кәнары, дөшмә пал-палтар, чөкмә тајы, сыныг күзкү, түкү төкүлмүш јастыг вә кагыз-кугузла долу иди. (Н. Сејидбәјли.)

ТАЈ III ис.—О бирн тәрәф. Әши, мән гызың һалалча адахлысы ола-ола һасарын бу тајында галым, бир дәләддүзүн бириси дә о тајда олсун? Ај бивәфа арвад! (Ү. Начыбәјов.)

ТАЈ IV ис.—Барабәр. Өлкәмизә тај дежил, дүнјада һеч бир өлкә. (С. Рүстәм.)

ТАЈ V әдат.—Гүввәтләндиринчи мәнасында. Ханым, белә данышырсан, валлаһ тај горхумдан мөшәјә кедә билмирәм. (И. Әфәндијев.)

ТАЈФА I ис. [әр.]—Гәбилә, нәсил. Дејирләр ки, онлар чох гәрибә бир тајфа ишишләр. (М. Ибраһимов.)

ТАЈФА II ис. [әр.]—Чинс, нөв. Атәшә атәшилә вермәсәк әвәз; Бу әгрәб тајфасы санмаја билмәз. (С. Вургун.)

ТАЛА I ис.—Мөшәһини гырылмыш нә ја әкилмиш бичәнәк јери. Нагыда көрдүјүм чин-шејтәч киши;

Талада чәјирткә һоптаныб-дүшәр. (Аға Лачыңлы.)

ТАЛА II сиф.—Алда-булда, сејрәк. Үзүнә ала-тала гызартылар кәлмиши. (М. Ибраһимов.)

ТАЛА III ф.—Дагытмаг, сојмаг. Хәјаллар башында ағ ојнадараг; Өмрүңү талады бир дүшмән киши. (Н. Бүллүри.)

ТАМ I ис. [әр.]—Дад. Бәс јејәндә хөрәјин дадындан, тамындан, әдвасындан һеч һисс етмәдиниз ки, бу биишмиш о биишмишләрдән дејил, ев биишмишидир. (Ч. Көзәлов.)

ТАМ II ис.—Бүтөв, тамам. Бу паргларының нәгичәләри там ишәкилдә хејли сонра өзүнү көстәрәчәкдир. («Коммунист».)

ТАМБҮР I ис. [фр.] (мус.)—Зәрбли Шәрг мусиги әләти. Тамбур илә телли сазы; Габаглышыб чалаг бары! (С. Вургун.)

ТАМБҮР II ис. [фр.]—Дөмир јолу вагонларында өртүлү мејданча. Онлар вагонун тамбурунда дуруб сөһбәт едирдиләр.

ТАР I ис. [әр.] (мус.)—Азәрбајчан сими мусиги әләти. Достумун әлиндә бир сылајан тар; Сәпирди әтрафа шәффаф дағалар. (М. Мүшфиг.)

ТАР II ис.—Тојугларын үстүндә јатдыгы ағач. Бир гыш ахшамыјды, гапыда сојуг; Галхды тар үстүнә бизим чил тојуг. (С. Вургун.)

ТАР III ис.—Гар јыгымы, топасы. Дәрәләрин боғазында ишилдајан харланмыш гар тарлары әтрафа сәринлик јајырды. (Ч. Бәркүшад.)

ТАР IV ис. [фарс.]—Гаранлыг. Гава тар, јер дар, бимар зар; Сызыларды неј тәк лејлу наһар. (М. Ә. Мөчүз.)

ТАР V ис.—Арабаның јан тәрәфләриндә олан паралел үфгү ағач. Су әввәлчә тәкәрин топуку, сонра да чағлары батырыб тара чыханда тәкәрләрин гышыртысы да кәсилди. (И. Шыхлы.)

ТАРАН I ис. [јуң.] (дәниз.)—Дүшмән кәмиһини әдәләмәк үчүн

кәмиһини бурнуңдакы сиври чыхышты. Кәмиһини тараны гајаја елә кирлишиди ки, ону керијә дөндәрмәк мүмкүн дејилди.

ТАС I ис. [әр.]—Табәг кими габ. Гава гаралчаг гапыны кишидләјиб, тасы тахтапуша чыхарды. (С. Гәдирзәдә.)

ТАС II ис. [әр.]—Нәрд ојунунда удуш дөврәһи: үч хал газаныб удулан ојун. Кәл бир тасы нәрд ојнајаг.

ТАХТА I ис. [фарс.]—Тикинти материалы: јонулмуш, һамарланмыш ағач. Јүкү тахта-шалбан, торпагды, дашды. (Ә. Күрчәјли.)

ТАХТА II ис. [фарс.]—Лөвһә. Она бахмаг үчүн ушагы јазы тасына чағырдым. (Г. Илкни.)

ТАХТА III ис.—Бир парча, золаг, шырым. Куләри халаның дону дөрд тахтадан ибарәт олур.

ТӘБИӘТ I ис. [әр.]—Варлыг, мәдди әләм. Тәбиәт варлыгы әлиндә ојнадыр; Рузкарлар гудурмуш, сәмалар әсәби... (М. Мүшфиг.)

ТӘБИӘТ II ис. [әр.]—Хасијјәт. Евин кичик гызы олан Кичикханым исә баһга тәбиәтдә иди, о, әркәјүн вә шылтаг иди. (М. Ибраһимов.)

ТӘ'ЈИНИ I ис. [әр.]—Мүзәјјән етмә, мүзәјјәнләшдирмә. Анчаг онун гушу вурдугунамы, јохса Әһмәдин әлиндән алмасынамы пейман олдуғуну тә'јин етмәк чәтин иди. (И. Шыхлы.)

ТӘ'ЈИН II ис. [әр.] (грам.)—Чүмлөһини икничи дәрәчәли үзвләриндән бири.

ТӘҚ I сәј.—Јалғыз. Рүф'әт отурубдур отагында тәк; Көзләјир Хатирә инди кәләчәк. (Ә. Күрчәјли.)

ТӘҚ II сәј.—Бир. Зәрникар үч гардашың тәк бачысы иди. (И. Шыхлы.)

ТӘҚ III гошма—Қими (бәнзәтмә мәнасында). Онунчун дәрәд чөкмә, ону билмә тәк; Онун достлары вар бурда бизим тәк. (С. Рүстәм.)

ТӘК IV адат.—Мәңдудлашдырма мәнасында ишләдиләр: анчаг, тәкчә, јалшыз. *Тәк бу аләмдә дөвләтин олсун.* (М. Ә. Сабир.)

ТӘМНІЗ I сиф.—Саянгәли. *Үст-башым һәмшиә тәмиз олар.* (С. С. Ахундов.)

ТӘМНІЗ II сиф.—Саф; намуслу; доғру. *Әһмәд чох тәмиз адамдыр, онун әвәзи јохдур.*

ТӘМНІЗ III зәрф.—Тамам, тамамна. *Сән тәмиз ағлыны итирләнә?* (С. С. Ахундов.)

ТӘМСИЛ I ис. [әр.]—Сатирик вә нәсиһәтамиз мәзмунлу, кичик һәмчәли мәнзум әсәр. *Лафонтен өз тәмсилләрини анчаг бәрк јағыш јаган вахт јазармыш.* («Әдәб. вә инчәсәнәт».)

ТӘМСИЛ II ис.—Көстәрмә, тәгдәм етмә. *Фестивалда республикамын кәни поэзиясыны Рәфисә һүсәјнова вә Сабир Рүстәмханлы тәмсил едиләр.* («Азәрб. кәңчләри».)

ТӘН I ис. [фарс.]—Бәдән, әндам. *Һәм бир чан, бир тәнин; Чох шукур сәнә еј худә! Олмадыг биз әјәрә фәдә.* (Ү. Һачыбәјов.)

ТӘН II сиф.—Дүз. *Сона һүндүр-бојлу, күлүмсәр, кәзәл тән јершил, шуш күлүшлү бир гыз иди.* (Ч. Чаббарлы.)

ТӘН III зәрф.—Бәрәбәр, дүз јары бәлмә. *Гардан олаг, тәни бәлмә.* («Ағалар сөзү».)

ТӘНК I ис. [фарс.]—Чана кәтирмә, чаныны богазына јығма, иңчитмә, безмә. *Мән онун әлиндән тәнкә кәлмишәм.*

ТӘНК II ис. [фарс.]—Төвшүмә. *Фәрман тәнкә фәс отагдан чыхды.* (Ә. Аббасов.)

ТӘПМӘК I ф.—Газмаг, белләмәк. *О, јери һәмшиә сәһәр тездән тәпәрди.*

ТӘПМӘК II ф. Вурмаг, кери вермәк. *Нә јавә сәјләјрсән, әј кәдә! Башына ат тәпибдир нәдир?* (Н. Б. Вәзиров.)

ТӘР I ис. [фарс.]—Бәдәндән чыхан маје. *Тәр үз-көзүндә ганына гарышмынды.* (Ч. Бәркүшад.)

ТӘР II сиф. [фарс.]—Тәзә. *Будур, баһар мәвсүмү; Тәр чичәкләр фәслидир.* (Ә. Чәмил.)

ТӘРӘКӘМӘ I ис.—Көчәри һәјат сүрән етник группи ады.

ТӘРӘКӘМӘ II ис. (мус.)—Азәрбајчан халг һавасы.

ТӘРЗ I ис. [әр.] (грам.)—Фе'ллә ифадә олунан һәрәкәтини мәна һүдуду. *Азәрбајчан дилиндә дә фе'лин тәрз категоријасы вардыр.*

ТӘРЗ II ис. [әр.]—Шәкиллә, формада. *Онун додағлары хәфиф бир тәрздә титрәјурди.* (Һ. Мәһди.)

ТӘРК I ис. [әр.]—Бурахма, гојуб кетмә, ваз кечмә. *Тутлушам әјилмәз бајрағыны бәрк; Өлсәм дә етмәрәм сәнкәрини тәрк.* (С. Рүстәм.)

ТӘРК II ис.—Атын сәғрысы. *Дурмајын атын тәркинә атын; Думанлы дағлары вәлвәлә салаг.* (С. Рүстәм.)

ТӘРЛӘМӘК I ф.—Тәр төкмәк. *Илин һәр фәслиндә тәрләјурәм.*

ТӘРЛӘМӘК II ф.—Хөрчләмәк, өдәмәк. *Ај јолдаш, бир аз тәрләмәк лазым кәлир, сәнә һаважы иш көрмүрләг.* (Һ. Нәзәрли.)

ТӘРС I сиф.—Ишад, һөчәт. *Һәм үрәји јумшагдыр, сәдәдир, һәм дә тәрсдир.* (М. Ибраһимов.)

ТӘРС II сиф.—О бири үзү. *Јазыг? Бу арзулар дөксә тәрсинә, О өз һиссләринә гарышыб јенә; Һәјатдан-нәш'әдән кәнар галамаг.* (С. Вурғун.)

ТӘРС III зәрф.—Әјри. *Әртир она тәрс бир нәзәр салыб сусду.* (Һ. Халидә.)

ТӘ'СИРЛИ I сиф. [әр.]—Еффектив, тә'сирли олан, әсәр едән. *Емилија Маһмудова «Евимизә кәлин кәлир» маһнысыны чох тә'сирли ишкәлдә ифа етди.* («Коммунист».)

ТӘ'СИРЛИ II сиф. [әр.] (грам.)—Тә'сирли фе'л—өзүнә исмин тә'сирлик һалында ишләнән вә ки-

ми? һәјр нә? суалларындан биригә чавәт верән, мүстәғим объект тәләб едән фе'лдир; кечәр фе'лләр.

ТӘ'СИРСИЗ I сиф. [әр.]—Тә'сирли олмајан, әсәр етмәјән. *Онун деңикләри тә'сирсиз дејил, тә'сирли иди.*

ТӘ'СИРСИЗ II сиф. [әр.] (грам.)—Субъектлә объект арасында тә'сир мүнәсибәтини билдирмәјән фе'лдир; кечмәз фе'лләр.

ТӘСНИФ I ис. [әр.]—Бөлмә, ајырма. *Дилимизәдәки нитг һиссәләрини лексик-грамматик мәналарына, морфоложи аламатына вә синтактик вәзифәләринә кәрә тәсниф етмәк олар.*

ТӘСНИФ II ис. [әр.] (мус.)—Дәсткәһ шө'бәләри арасында дөгиг вә сабит өлчүлү нәгмә.

ТӘ'ТИЛ I ис. [әр.]—Капиталист өлкәләриндә фе'лләләрин е'тираз аламаты олараг ишдән бојун гачырмалары.

ТӘ'ТИЛ II ис. [әр.]—Мәктәблиләрин истирәһәт вахты. *Јанвар тә'тилидир, чәлдә јағыр гар; Сәмајкилдәдир Илгарла Нәркәз.* (Һ. Ариф.)

ТӘ'ҺӘР I ис. [фарс.]—Үсул, јол, гајда, чүр. *Мәсәлани бу тә'һәр һәлл етмәк лазымдыр.*

ТӘ'ҺӘР II ис. [фарс.]—Имкән, күч. *Онлара кетмәјә тә'һәрим јохдур.*

ТИК I ис. [фр.] (тиб.)—Әзәләләрин, башын, чијини вә с. гејри-ихтијары олараг атмасындан ибарәт әсәб хәстәлији.

ТИК II ф.—Матерналдан палтар һазырламаг, гурмаг. *Онлар сифаришчиләрин дәрисиндән папаг, доғеуз чүр дон тикирләг.* (Анар.)

ТИКИЛМӘК I ф.—Палтары һазырламаг; биша гурмаг. *Күнәшин үзүнә бахды отағлар; Евимиз тикилди, битди мухтәсәр.* (М. Мүшфиг.)

ТИКИЛМӘК II ф.—Дағылмаг, јыхылмаг. *Евимиз тикилди, ушағы ишдән соублар.*

ТИН I ис.—Күнч, дөнкә. *Гој тиндә гоцулар көзләсин бизи; Белә бир заманда кетмәк олармы?* (Ә. Күрчајлы.)

ТИН II ис.—Көмүрүн дәмн. газ. *Дүнән мангал јандыранда көмүрүн тини башымы јаман агрытды.*

ТИР I ис. [фарс.]—Дирәк. ағач. *Аллаһын вар, еви дә дағыт, сөк тирләрини сат.* (Ә. Әјисли.)

ТИР II ис. [фарс.]—Јәјдан атылан ох; күллә. *Гул дејәрләг, гулун бојун буралар; Гуллар габагында кедән тирәм мән.* («Короғлу».)

ТИР III ис. [фр.]—Атмаг үчүн хусуси дәмдәмни јер. *Киностудияда јени тир ачылымшыдыр. Мүәллифләг гәнијә күллә атырлар.* (Анар.)

ТИТРӘК I ис. (бот.)—Азәрбајчанда битки адларындан бири.

ТИТРӘК II сиф.—Әсән, тәләшли. *О, титрәк сәслә данышырды.*

ТОЗ I ис.—Хырда гум дәнчәкчәләри. *Күләк тозу салдырар; Лајли көрпәм, а лајла.* (Р. Рза.)

ТОЗ II ис. (бот.)—Ағачын бир нөвү. *Тозағачы јаранандан ағды гар кили, Чөкәләг дә дүм аг олмиш бу тозлар кили.* (О. Сарывәлли.)

ТОЈ I ис.—Шадлыг, дүјүн. *Тој олу нур Камјабын гызына; Ај гыз сәнин тојун мубарәк олсун.* (Ә. Б. Һагвердијев.)

ТОЈ II ис.—Әзәб вә әзијәт вермә иңчитмә... *Сәнә бир тој тутурам ки, өмрүн оланы дады дамагындан кетмәз.* (Ә. Б. Һагвердијев.)

ТОЈ III ис. (бот.)—Азәрбајчанда битки адларындан бири.

ТОН I ис. [јун.] (мус.)—Аваз, сәс. *Һафиз Сәдирзадә «Бајаты Шираз» муғамыны сон дәрсәд сәрбаст вә лирик тонла ифетди.* («Коммунист».)

ТОН II ис. [фр.]—1000 кг-а бәрә бәр чәки вәйиди. *О, бу ил I тон памбыг јығлага сөз вермишдир.* («Азәрб. кәңчләри».)

ТОП III *ис.* [юн.]—Төрз, үслүб, ада. *Сән мөһимдә нә үчүн бу тонда даньшырсан?*

ТОП I *ис.* (нәрб.)—Силаф. Атылыр дагларын башындан топлар; Болбош дарагларла долмуш аколлар. (С. Рүстәм.)

ТОП II *ис.* (сп.)—Кос. Ади топ ојуну, ја да бир эсар; Она зөвг верирди дунјалар гэдәр (Ә. Күрчәйлә.)

ТОП III *ис.* (шаһм.)—Шаһматда фигур. Топ өз күчүнә көрә жалныз өзирдән кери галыр. («Азәрб. кәңчләри».)

ТОП IV *ис.*—Материалын бүтөв һиссәси, парча вә кагыз јумагы. Ахырда һәрәси Нәбијә бир топ парча верди. («Гачаг Нәби».)

ТОПЛАМА I *ис.*—Јығма, топланыш. Памбыг топланышы мөвсүмүндә Сопа 500 тон мәнсул топланышды. («Азәрб. кәңчләри».)

ТОПЛАМА II *ис.* (ријаз.)—Чәмләмә эмәллјјаты. Шакирд топламаны да билмирди. («Азәрб. мүүлһини».)

ТОПЛАМАГ I *ф.*—Јығмаг, дәрмәк. Памбыгы вахтында топламаг лазымдыр.

ТОПЛАМАГ II *ф.* (ријаз.)—Чәмләмәк, үстә кәлмәк. Бу эдәдләри топламаг үчүн кәрәк гајданы биләсән.

ТОПЛУ I *сиф.* (нәрб.)—Топу олан. Топлу гошунлар габага һәрәкәт етдиләр.

ТОПЛУ II *сиф.* (грам.)—Варлыгы чохлуғуну билдирән. Чәмләниши топлу исимләрдә топлудуғ мәзмуну сөзүн көкүндә өзүнү сахлајыр.

ТОПЛУГ I *ис.*—Ајагда олан чыхышты. Далдан атылан даш топуға дәјәр. («Аталар сөзү».)

ТОПЛУГ II *ис.*—Тутулма, долашма. О, даньшдыгыча дили топуғ вурирду.

ТОР I *ис.*—Балыг вә башга һејванлары тутмаг үчүн һөрүлмүш, тохунмуш шәбәкә, зонбил.

ТОР II *ис.*—Тәлә, һијлә, кәләк. Душмүшләр каһ ширин, каһ ачы

торуна; Севинә-селинә, горуна-горуна. (М. Мүшфиг.)

ТОР III *ис.*—Гараклыг. Шамхал һисс етди ки, Күләсәрин башы һәрләнир, һәр шеј онун көзүндә тор көрүнүр. (И. Шыхлы.)

ТОХ I *сиф.*—Јејиб дојмуш. Һеј бир заман гарынларыны тох, еһтирасларыны сојумуш көрмәјчәкләр. (М. Ибраһимов.)

ТОХ II *сиф.*—Түнд. Тох ғырмызыдан чох истифадә етмишидир.

ТОХ III *зәрф.*—Сакиг. Һәр һалда өзүнү белә тох тутур. (Анар.)

ТОХУМАГ I *ф.*—Һөрмәк. Гоһумлар вердији гуз јунундан; Бојалы-буталы чораб тохујур. (Ага Лачянлы.)

ТОХУМАГ II *ф.*—Ујдурмаг. Сөзүн дүзүнү даныш, өзүндән тохума.

ТОХУМАГ I *ф.*—Һөрүлмәк. Бу јун чораблар эшигәк тохунуб.

ТОХУМАГ II *ф.*—Дәјмәк, тәмәс етмәк. Она тохунмасын о сојуг әләр; Мәним сарајымдыр јүксәк әмәлләр!.. (С. Вурғун.)

ТОХУМАГ III *ф.*—Тәһгир етмәк, саташмаг, пәрт етмәк. Сән лаг едәндә мәним дә әкбилә тохунур. (Ч. Көзәлов.)

ТРАП I *ис.* [һол.]—Тәјјарә вә кәминдә пилләкәп, һәрдиван. Трапла һүндүр бир гадык епирди. (Анар.)

ТРАП II *ис.* (тех.)—Сујун ахыб кетмәси үчүн дөшәмәдә дешик. Ванна отагында трап ачмаг лазымдыр.

ТРОМБ I *ис.* [юн.] (тиб.)—Ган дәмаринында эмәлә кәлән ган лахтасы.

ТРОМБ II *ис.* [һт.] (чоғр.)—Атмосферни бурулғаны, чох күчлү, шагули һәрәкәти, хортуму.

ТУР I *ис.* [һр.]—Бир дөврә рәгс. ојун. Сон тур эрәфәсиндә тәһхирә салынмыш бир ојун мараг доғурмушдур. («Азәрбајҗан кәңчләри».)

ТУР II *ис.* [һр.] (нәрб.)—Түфәнк күләсәнидән горуумаг үчүн ичи

торпагла долдурулмуш силндр сәбәт.

ТУРШУ I *ис.* (ким.)—Алдеһидләри оксидләшмәси һәтичәсиндә алынып маје. Сиркә туршусу.

ТУРШУ II *ис.*—Дуза гојулмуш хијар, кәләм, памидор вә с. Мән әти дөјәнә кими кет бир аз туршу ал. (Ә. Вәлијев.)

ТУРШУ III *ф.*—Ачымаг, ғычгырмаг, сүстләшмәк. Киши Мәләји көрән кими үз-көзүнү туршу тду. (М. Ибраһимов.)

ТУТ I *ис.* (бот.)—Мејвәси јемәли вә ширин олан агач нөвү. Тут көлкәсиндә; Бардаш гурмушду. Бостаны Гара. (М. Әлијев.)

ТУТ II *ф.*—Јапынмаг. Иллад чагыран сәс бир дә етидилиб ғырылды, санки багыранын богазындан тутдулар. (Ә. Чәфәрзаде.)

ТУТМАГ I *ф.*—Сахламаг, јапынмаг. Тутду нәбзин тобиб онун дәрһал; «Нә демшисэн?»—дејә едичнә суал. (М. Ә. Сабир.)

ТУТМАГ II *ф.*—Һәбс етмәк. Тез олуң, кизләниң, кәзирләр сиз; Кәлиб тутачағлар. (С. Вурғун.)

ТУТМАГ III *ф.*—Јарашмаг. Зәр бағталы гара дону; Аллаһ, нечә тутур ону! (Ә. Күрчәйлә.)

ТУТМАГ IV *ф.*—Чевирмәк. Мән үзүмү башыны ашагы салыб ғытгырмызы ғызармыш Азәрә тутдум. (М. Ибраһимов.)

ТУТУЛМАГ I *ф.*—Јахаланмаг, һәбс олуңмаг. Атам тутулмушду, муһакимә едилмәкди. (М. Ибраһимов.)

ТУТУЛМАГ II *ф.*—Алыңмаг, тәһсир етмәк. Садыг тутулду. Бир сигарет јандырды. (А. Бабајев.)

ТУТУЛМАГ III *ф.*—Дүчар олмаг. Авам анасы тутулду гәмә; Авам атасы гашыны чатды. (М. Мүшфиг.)

УД I *ис.* [әр.] (бот.)—Һиндистанда битән вә јандырылдыгда хош ији верән агач ады.

ТУШ I *ис.* [алм.] (мус.)—Мусиги әләтләри илә чалынап ғыса тәбрик мусигиси.

ТУШ II *ис.* [алм.]—Билјард ојунунда; билмәдән, тосадүфән шаһра тохунма.

ТУШ III *ис.* [алм.]—Мүрәккәбин бир нөвү. Шуарлары ғырмызы тушла јазырды.

ТУШ IV *ис.*—Бәрәбәр. О, һәрби гајдада өзүнү дүзәлдәрәк, әлини гулағынын тушунга галдырыб, кетмәк үчүн ичазә истәди. (М. Ибраһимов.)

ТУШ V *ис.*—Раст кәләм, гаршы. Бир јай алдым чыхмаг үчүн шикарә; Туш кәлдим бир аһу көзлү никарә. (М. Мүшфиг.)

ТҮМӘН I *ис.* [һарс.]—Пул ваһиди. Бир әмлийин бир түмәнә сатылы; Нечолду дөвләтин, малларың, дағлар! (Ашыг Әләскәр.)

ТҮМӘН II *ис.* (һар.)—Әразини һәрби-һинзәбати дәрләриндән бири.

ТҮНД I *сиф.*—Ачы, бәрк (чай). Инди дә далбадал түнд чай ичмәси, чәрәк јемәлеси көстәгирдики, Көјчәк доғрудан да мөһкәм ачығланыбдыр. (Ә. Вәлијев.)

ТҮНД II *сиф.*—Хасијјәтин иси олан, ағыр олан, һирсли. Хасијјәтиниз бир аз түнддүр, ондан горхуруг. (С. Рәһман.)

ТҮНД III *сиф.*—Ачыг олмајан, тутгун (рәнк). Ити чәнәсинин алында гара сапла тикилмиш түнд ғырмызы дүјмә галмышды. (Н. Һәсәнзаде.)

ТҮТҮН I *ис.*—Папирос үчүн һазырланмыш мөмулат. Ананов кагыза тутун бүкәнләр; Гуртарды тәнбәки, саман галмады. (Ашыг Әләскәр.)

ТҮТҮН II *ис.*—Түстү. Јанарсан, тәпәдән чыхар түтүнүн, Тутулар богазын, кәсиләр үнүн. (М. П. Ваһиф.)

У

УД II *ис.* [әр.] (мус.)—Симли Шәрг мусиги әләти.

УЗАИМАГ I ф.—Истирафат етмэк, жагмаг. *Ишигы сөндүрүб жатага узанды, амма жата билмеди.* (Д. Дэмрли.)
 УЗАИМАГ II ф.—Давам етмэк. *Узаныр мачлисин, күнәш догана; Еллэр ашигинә «јенә чал!»—дејир.* (С. Вургун.)
 УЗАИМАГ III ф.—Бој атмаг, бөјүмөк. *Көзләринин габагында һәдәфләр каһ узаныр дөнүр гара лентаја, каһ кичилір, тоз олу.* (Р. Рза.)
 УСТА I ис. [эр.]—Сәнәткар, устал, өз ишини билән. *Рамазан өз ишинин устасыдыр.*
 УСТА II эрф. [эр.]—Чәлд; агыллы. *Аллаһверди Гәһрәман оғлу дәмрчи Томасдан тәвгәгә етди ки, уста тәрпәнсин.* (С. Рәһимов.)
 УЧГУН I ис.—Дагын сүрүшмәси. *Чинкилиси аз галарды дагларда учгун јаратсын.* (С. Гәдирзадә.)
 УЧГУН II ф.—Әсмәк, титрәмәк. *Һава барк сојуг олдугундан о учгунурду.*
 УЧМАГ I ф.—Һавада ганадла кет-

мәк, *Дурма, уч көјләрә, пәрәзнына һейранам, уч!* (С. Рүстәм.)
 УЧМАГ II ф.—Јыхылмаг, дагылмаг, сөкүлмәк. *Она елә кәлди ки, дунја үстүнә учду, ушагыдан урајиндә бәсләдији ән әзиз бир арзуну өзү мәһв етди.* (И. Шыхлы.)
 УЧУГ I сиф.—Хараб олмаш, дагылмыш. *Бу учуг бинанын һәјәт-бачасы Ленаји чоҳдан, лап балача вахтларындан таныш иди.* (С. Гәдирзадә.)
 УЧУГ II сиф.—Сојугдәјмәдән, горхудан үздә вә додагда әмәлә кәлән сәпкн.
 УЧ I ис.—Соп, ахыр. *Кәллә һа көзлә, көзлә һа көзлә, ахырда дәстәнин учу ачылды.* («Короғлу».)
 УЧ II гошма.—Өтрү, көрә. *Јазыг арвад мәним учумдан ширин јухуја һәсрәтдир.* (Ә. Вәлијев.)
 УШАГЛЫГ I ис.—Ушаг јашлары. *Биз онунла ушагыг јолдашыгы.* (И. Әфәндијев.)
 УШАГЛЫГ II ис. (анат.)—Балалыг. *Хәстәнин ушагыгы чеврилиб.*

кәсмәк. *Јох, марәлаңыр, һәјәчән кечирир, кечә-күндүз бурчла алағәсини үзүр.* (С. Рәһиман.)
 ҮЗСҮЗ I сиф.—Һәјәсыз, сыртыг, ријакар. *Бир сыра вицдансыз, бир сыра үзсүз; Кәзиб гарәгара һәр јердә күдүр.* (М. Мүшфиғ.)
 ҮЗСҮЗ II сиф.—Үзү олмајан эшја. *Үзсүз јорған-дәшәјә кириб хәјала кетди.*
 ҮЗҮК I ис.—Бармага кечирилән бәзәк эшјасы. *Һәр әлинә алыб бир данә үзүк; Үзүјү дәстинә алаң ојнасын.* (М. П. Вағиф.)
 ҮЗҮК II сиф.—Әлдән дүшүш, јорғун. *О, үзүк адамлар кими давраһырды.*
 ҮЗҮЛМӘК I ф. [азәрб.]—Зәифләмәк. *Сара хәстәликдән үзүлмүшдү.*
 ҮЗҮЛМӘК II ф. [азәрб.]—Аралы дүшмәк... *Мән нечә дәрә чәкәлјим, әлим јардан үзүлүр.*
 ҮЗҮЧҮ I сиф.—Үзкүчү, суда үзән. *Һәрчәнди Јасәмән чоҳ үзүчү иди, амма бу ити ахан, дашлары вә бөјүк коллары јумалајан сел-*

дә үзмәк мүлкүн дејилди. (С. С. Ахундов.)
 ҮЗҮЧҮ II сиф.—Јоручу, чансыхчы. *Бир-бириндән үзүчү, әзаблы фикирләр онци гәдбини сыхырды.* (Ч. Көзәлов.)
 ҮНСҮР I ис. [эр.]—Бир шејин тәркиб һиссәси.
 ҮНСҮР II ис. [эр.]—Јабанчы, јадәзкә. *Өзүнү колмунист адландыран бир јарамаз әксинилабчы үнсүр, достугә дејә, истәјир ки, мән онун чинајәтләриндә көз јумум, јекә сәһв едир!* (М. Ибраһимов.)
 ҮСКҮК I ис.—Тикиш заманы бармага кейилән аләт, ојмаг.
 ҮСКҮК II ис.—Пәтәк, дараг. *Бир үскүк бал бүтүн шанын кејфијәтини өзүндә чәмләширмирми?* («Азәрбајҗан кәңчләри».)
 ҮТҮ I ис.—Палтары гәјдәја салан аләт. *Баһга гәдынлар палтар јүјүр, уту чәкир, тикиш тикир, патефон охудуб кеф едирдиләр.* (Ә. Вәлијев.)
 ҮТҮ II ис.—Исти, бүркү. *Ушаг утүјә дүшүб, евим јыхылды.*

У

ҮЗ I ис.—Сифәт, бәниз. *Ач үзүн, јох тиканы инсанын; Ары санчар үзүн, пәтәкдән гач!* (М. Ә. Мөчүз.)
 ҮЗ II ис.—Гајмаг, сүдүн үзүнә кәлән јаг. *Онлар чәкилән үзү һесабладылар.* (И. Шыхлы.)
 ҮЗ III ф.—Суда әл-гол атараг һәрәкәт етмәк. *Сәрин суларында үзүр балыглар; Гагајылар кими сүзүр гајыглар!* (С. Рүстәм.)
 ҮЗӘНКН I ис.—Јәһәрдә ајаг гојулан јер. *Јәһәрдә чәкилән бу чүт үзәнки; Бахын, охшамайыр бири биринә.* (Ә. Күрчајлы.)
 ҮЗӘНКН II ис. (анат.)—Орта гулагда икинчи сүмүкчүјүн ады.
 ҮЗЛҮ I сиф.—Үзү гәшәнк олан. *Мәни хәбәр алса күл үзлү чанан; Салам дејәрсиниз јара, булудлар.* (Б. Азәрөглу.)
 ҮЗЛҮ II сиф.—Јағлы. *Столун үс-*

түндә илыг јумурта, гајнар сүд, үзлү пендир, кәрә јаг, ширин чај вар иди. (Ә. Вәлијев.)
 ҮЗЛҮ III сиф.—Һәјәсыз, сыртыг; ријакар. *Јох бөјлә ики дилли, јаман үзлү чәфакар; Бөјлә фәләк олмаз!* (М. Ә. Сабир.)
 ҮЗМӘК I ф.—Суда һәрәкәт етмәк, чиммәк. *Үзүр суларда мин кәли; Сүканчынын нәдир гәми.* (Ә. Күрчајлы.)
 ҮЗМӘК II ф.—Дәрмәк. *Фикир едирәм ки, буну үзүм кәтирим кәтибәјә, көрсүн ки, бизим јерләрдә нечә лаләләр битир.* (И. Әфәндијев.)
 ҮЗМӘК III ф.—Әлдән дүшмәк, јорулмаг. *Мәни гынама бала, сәнин хейриндә чалышырам, истәјирәм өзүнү үзмәјә сән.* («Азәрб. кәңчләри».)
 ҮЗМӘК IV ф.—Кәсмәк; әлағәни

ФАЗА I ис. [јун.]—Мәрһәлә, дәвр. *Сосиализм коммунизмин биринчи фазасыдыр.*
 ФАЗА II ис. [јун.] (тех.)—Кенераторун һәр бир саргы группы. *Трансформатордан кәндә үч фазә кәлир.* («Ленин јолу» гәзетн.)
 ФАЛ I ис. [фарс.]—Талә пә бәхтдән хәбәр вермәк үчүн фал ачмаг. *Гары дуа етмәкдән, фал ачмагдан јорулмуш.* (Б. Азәрөглу.)
 ФАЛ II ис.—Тојугун алтына гојулан јумурта. *Нә тәһәр дејәрләр, јумуртламадын, јумуртламадын, бәс фалыны нијә ичирсән, балам?* (Ә. Вәлијев.)
 ФАЛ III ис. [һол.] (дәниз.)—Кәмиләрдә јелкәләри, сигнал баярыгыны вә с. галдырмаг үчүн ип.
 ФАЛ IV ис.—Диллим. *Бир фал*

Ф

лимон аланды; Истәкана саланда. (М. Раһим.)
 ФЕ'Л I ис. [эр.]—Фитнә, фәсад. *Уғрајыб шејтан фе'линә; Әлвурма сонам телинә.* («Дастанлар».)
 ФЕ'Л II ис. [эр.] (грам.)—Әшјаның һал вә һәрәкәтини билдирәв шитг һиссәси.
 ФЕРМА I ис. [фр.]—Колхоз вә совхозларда ихтисаслашдырылмыш тәсәррүфат.
 ФЕРМА II ис. [фр.] (тех.)—Чаты. *Бир-бири илә бағланан мнл. Ферма адәтән поладдан, ағачдан, дәмир мәмулатындан һазырланыр.*
 ФӘНН I ис. [эр.]—Елм. биллик. *Елә, фәннә, үдәбајә бахалым нифрәт илә.* (М. Ә. Сабир.)
 ФӘНН II ис. [эр.]—Бичлик, фәнд.

Фанини нар иса өртүлчөк чүмлө гусурун. (М. Э. Сабир.)
ФӘСИЛ I ис. [әр.]—Или дөрд гисминдөн һәр бири. *Дәјишди фәсилләр, доланды илләр; Ахды кай буланы, кай дуру селләр.* (М. Мүшфиг.)
ФӘСИЛ II ис. [әр.]—Әсәрин бир һиссәси. *С. Рәхимовун «Гафгаз гаргалы» (I китаб) романы 73 фәсилдән ибарәтдир.*
ФӘСИЛ III ис. [әр.] (мус.)—Бир дөфдә ичра олуиан мусиги әсәри.
ФИНГҮР I ис. [лат.] (рияз.)—Ганалы хәтлә мәндүдләшдырылмыш дүз сәтһин һиссәси. *Бу фи-гурун чәкиләсинә он дәгигә вахт сәрф етди.*
ФИНГҮР II ис. [лат.]—Гумар вә шаһмәтдә бөжүк карт вә дашларын ады.
ФИЛ I ис. (зоол.)—Ән нәһәнк, хортумлу һејван. *Һиндистандакы*

филләр истијә даһа дөзүмлә олурлар.
ФИЛ II ис.—Нракла јүздә бир динара бәрабәр хырда пул.
ФИЛ III ис. (шаһ.)—Бөјүк фигурлардан бири. *Фил јалһыз дигәнал хәтләрлә һәркәт едир.* («Азәрб. кәчләри».)
ФОРМА I ис. [лат.]—Харичи корунуш. *Онуи форма сь мәнә јахшы тәсир бағышлайыр.*
ФОРМА II ис. [лат.]—Рәсми палтар (һәрби вә мүлкни хидмәтчиләр вә мәктәбчиләр үчүн). *О, һәрби форма да иди.*
ФОРМА III ис. [лат.] (рәдб.)—Бәдһи әсәр үчүн тәсвир вәсигәләри мәчмүјү. *Бу формалар әсәрдәки һадисәләри бир нөв таммалайырды.*
ФОРМА IV ис. [лат.] (грам.)—Шәкһл. *Азәрбајҗан дилиндә фе-лин хүсуси вә үмуми формалары вар.*

Х

ХАЛ I ис.—Инсан бәдәниндә олан ләкә. *Ким билсин бу мәләјин; Бу ачмамшы чичәјин; Чанында нечә хал вар.* (М. Мүшфиг.)
ХАЛ II ис.—Ојунда әлдә едилән һесаб. *«Нефтчи» «Зенит»дән бир хал кәтүрдү.*
ХАМ I ис.—Динчә гојуламүш торпаг. *Рәфаел әлини һәлә шумланмамшы кенши хам јерләрә узатды вә давам етди.* (Н. Нәзәрли.)
ХАМ II ис.—Горуг, мүәјјән мүдләт отарылмајан саһә. *Гәрәз, узун сөзүн ғысасы, бәјләр хам да отлајан буга кили туташдылар.* (М. Ибраһимов.)
ХАМ III ис.—Тәчрүбәсиз, нашы, әдәт етмәиш адам. *Ај ғыз, бизи хам јеринә нијә гојубсан?* (И. Шыхлы.)
ХАМ IV сиф.—Минилмәиш ат. *Әзизин дедикләри Бајрамы елә тутмушду ки, санки хам ат кәләндә салымшыды.* (Ә. Вәлијев.)

ХАМА I ис.—Биширилмәиш сүдүн үзү. *Гоча, сүдүн хамасыны һалыдан әввәл нәвәсинә веррәди.*
ХАМА II ис. (кеол.)—Мәдән јатагы. *Кәлбәчәрдә белә хамаларын олдуғу сон заманлар кәшф едилиб.*
ХАР I ис. [фарс.]—Тикан. *Күл дибини хара гојдун; Бүлбүлу аһзара гојдун.* («Дастанлар».)
ХАР II сиф. [фарс.]—Зәлһл, би-мар олан. *Көрдүм мәктәбдә бири әзиз, бириси хардыр.* (Н. Бүләдур.)
ХАРИЧ I ис. [әр.]—Башга өлкә. *Мән евә кәләндә гапыны атам ачды, харичдән гајыданан сонри онун иш јерини дәјишибләр.* (М. Ибраһимов.)
ХАРИЧ II ис. [әр.]—Дишары, бајыр, бир шејин бајыр үзү. *Евин харичи дихилинә һисбәтән кәзәлдир.*
ХАРИЧ III ис. [әр.]—Чыхарылма, говулма, кәнар олуиша. *Белә хәјаллара дүшсән бир дә сән; Ха-*

рич олачаган партијамыздан. (С. Вургун.)
ХАС I ис. [әр.]—Мәхсус, анд олма. *Астадан, лакин хисләтинә хас чидди аһанкәл диләнди.* (С. Гәдирзәдә.)
ХАС II ис. [әр.]—Һәфтәнни икничн күнү, чәршәнбә ахшамы. *Хас күнү.*
ХАС III ис. [әр.]—Сечмә, баш. *Чәми дәлиләрин хасы, Мејданда вар мәрд давасы.* («Короғлу».)
ХАШ I ис.—Маја. *Хаш гој, хәшир јоғурачагам.*
ХАШ II ис.—Башајаг. *Јерин мәлум, шәнбә күнү Бүрчәликлә кетдик хаша, һәфтәни аурдуғу баша.* (Апар.)
ХӘБӘР I ис. [әр.]—Мәлумат. *Хәбәр вар әглә батан; Хәбәр вар гара бөһтан.* (Р. Рза.)
ХӘБӘР II ис. [әр.] (грам.)—Чүмләни баш үзвләриндән бири.
ХӘБӘРСИЗ I сиф.—Хәбәри олмајан, мәлуматы олмајан. *Мән он једди күндүр арвад-ушагдан хәбәрсизәм.* (С. Гәдирзәдә.)
ХӘБӘРСИЗ II сиф.—Хәбәри олмајан чүмлә.
ХӘЗИНӘ I ис. [әр.]—Күллә јерн; сандыг (түфәндә). *Дарагы хәзинәјә басыб чахмагы һәрләди, күлләни лүләјә верди.* (И. Шыхлы.)
ХӘЗИНӘ II ис. [әр.]—Шәрг һаммаларында исти сулу чарһовуз. *Молла хәзинәдә о гәдәр узанмышды ки, аз гала јатыб галачагды.*
ХӘЗИНӘ III ис. [әр.]—Дөвләт, әмлак, дәфинә. *Шаһ сағ олсун, өзүн билирсән ки, мән сәнин бош хәзинәни долдурмушам.* (М. Ф. Ахундов.)
ХӘРӘК I ис.—Әшјалары бир јердән башга јерә дашымаг үчүн истифадә олуиан әләт.

ХӘРӘК II ис.—Симли мусиги әләт-ләриндә снмләрун сәсләнән һиссәсинин узунлағуни мәндүдләшдыран чһаз.
ХӘРӘК III ис.—Шумлама заманы котаны ачдыгы јер.
ХӘРЧӘНК I ис. (зоол.)—Суда јашајан һејванлардан бири.
ХӘРЧӘНК II ис. (тиб.)—Хәстәлијни бир нөвү.
ХЫР I ис.—Чынгыл, әзилмәни хырда даш парчалары. *Көјтәлә кәндинин учгарында, хыр јолунун үст тәрәфиндә үчотағлы бир би-на вар.* (И. Шыхлы.)
ХЫР II ис.—Бостан. *Гуриду бугда, арпалар јанды; От-алаф битди, хырлар одланды.* (М. С. Ордубадн.)
ХЫР III сиф.—Халис, тәмиз. *Чәрәк хыр дүздүр.*
ХЫРСЫЗ I сиф.—Хыры олмајан. *Јағышы һавада хырсыз јола машыналарын һәркәти чәтинләшир.*
ХЫРСЫЗ II сиф.—Оғру; таланчы. *Гуш ханын бир ғызы вар; Бир көнүл хырсызы вар.* (М. Мүшфиг.)
ХОР I ис. (мус.)—Сәслә охујанларын бөјүк ансамблы. *О нахтын ахшам чағлары санки бөјүк бир хор иди.* (Ә. Әјләсли.)
ХОР II зәрф.—Пис (бахмаг). *Бу јени дүнјадан әлини үзән; Әзүнү һечлијә бураханлардыр; Бу јени дүнјаја хор баханлардыр.* (М. Мүшфиг.)
ХУРУШ I ис. [фарс.]—Плова әләт вә едилән гара. *О, ашы масанын үстүнә гојду. Сонра хурушуну кәтирди.* (Апар.)
ХУРУШ II сиф.—Хырда, кичик. *Һеч нә, нә олачаг, Киров колхозундан һәснәовун евинә дашынан хырда-хуруш шејләрдир.* (М. Ибраһимов.)

Һ

ҺАВА I ис. [чогр.]—Јер атмосферини тәшкһл едән физикни гатышыг газлар. *Богур инсан олдуғу; О јерләрин һавасы.* (С. Вургун.)

ҺАВА II ис. (чогр.)—Мүәјјән мәрһәләдә вә мүәјјән вахт әрзиндә атмосферни арасыкосиямдән дәјишилән вәзипјәти, көј. *Дејирләү икидди о надан Һәби; Түфәнкә*

Һавида ојнадан Нәби! («Гачаг Нәби».)

ҺАВА III ис. (мус.)—Мусиги эсәриниң асасыны тәшкил едән тарап мәлодија. *Достум, камашығым эл ал көрәк; Бизә бир јанымы һава чал көрәк.* (С. Рүстәм.)

ҺАВА IV ис. [әр.]—Әглиниң итирмә, дәли олма. *Бу дәјулмәклә гочу өлдү. Нијазлынын да башына һава кәлди.* («Гачаг Нәби».)

ҺАВАЛЫ I сиф.—Ловга, өзүндән разы. *Кәзирләр һавалы ағалар, бәјләр; Чалышыр ган-тәрәдә ныхарчы, нөкәр.* (Ашыг Әләскәр.)

ҺАВАЛЫ II сиф.—Әсәби, һәјәмән-лә, ғығын. *Көрүнүр һавалы башлар; Һәр шәји тез ундар.* (Р. Рза.)

ҺАВАЛЫ III сиф.—Һавасы олан. *Шыкды, һавалы сөмдә мәниә; Гәфәсә салынышы бир турачылар.* (Һ. Ариф.)

ҺАВАЛЫ IV сиф.—Ағлыны итирмиш. *Сән дә билрән ки, һавалы бир шәјир, тутмасы вар, шәкил кими көзәллијинә сөзүм јох.* (М. Ибраһимов.)

ҺАГГ I ис. [әр.]—Һүгүг, ихтијар. *Одур ишағлар һаразы салан; Бу иши кәңләринә һаггыны чалы.* (М. Мүшфиғ.)

ҺАГГ II ис. [әр.]—Һәңгәт, әдаләт, доғру. *Һагг илә һаһагы ахтаран һәкәм; Тапар гулаг илә көз арасында.* (Ашыг Әләскәр.)

ҺАГГ III ис. [әр.]—Әмәјниң әвәзиндә алынган доғлуғ. *Бир дә... палто тикәнә; Зәһмәт һаггы верәчкән.* (Ә. Күрчәли.)

ҺАГГ IV ис. [әр.]—Бәраәт. *Сарышығы һәркәтләринә һагг газандырды.* (С. Гәдирзадә.)

ҺАГГ V гошма.—Барадә. *Далдада сәнин һаггында бир сөз дәмәтилик, о, дүшмән сөзүдү.* («Гачаг Нәби».)

ҺАЛ I ис. [әр.]—Вәзијәт. *Бизим һалымызи тутулду көләр; Билдүләр бәшини бүкүб ағлады.* (М. Мүшфиғ.)

ҺАЛ II ис. [әр.] (грам.)—Сөзләрниң чүмләдә дәјишләрәк башга сөзләрдә әлағәјә кирмәсиниң мүјәјләндириән бир категорија.

ҺЕСАБ I ис. [әр.]—Һагг, иштиғам. *Ағлатмаз јандығым чинајәт мәни; Фәгәт тарих сәндән алачаг һесаб!* (М. Мүшфиғ.)

ҺЕСАБ II ис. [әр.] (ријаз.)—Ријазийјат фәиләрниңдән биринниң ады. *Бизим һәр кун һесаб дәрсимиз вар.*

ҺӘЛИМ I ис.—Пловун сүјү, дүјү сүјү; шорба. *Чәраји көтүрмәјә чәјик, гој дустағлар һәлим ичинләр.* (С. Рәһимов.)

ҺӘЛИМ II сиф. [әр.]—Јумнағ хасийјәтли, мүләјим. *Јумнағ тәбиәтли бу һәлим инсан; Дејәрдни, ғыша да даш ата билмәз.* (Б. Ваһабзадә.)

ҺӘПА I ис. [әр.]—Хына, бојағ. *Ағзы нијаласән, кәрәдди мина; Назик әлләриндә иннабы һәпа.* (М. П. Вағиф.)

ҺӘНА II ис. [әр.]—Јеренз дејилән сөз. *Һеч һәнанын јеридир?*

ҺӘСИР I ис. [әр.]—Шәјана.

ҺӘСИР II ис. [әр.]—Лыгдан тохунан палаз кими дөшәнәчәк.

ҺИМ I ис.—Ишарә. *Арылар әтрафда һим көзләјир, һим. Охусам һалысы мәнә гошулар.* (Аға Лачынылы.)

ҺИМ II ис.—Бәһанә. *Шаһназ елә бир һим ахтарыр.* (И. Шыхлы.)

ҺИМ III ис.—Бүнөврә, өзүл, эсәс. *Овсунчујам, овсун саллам һимара; Бәнна олсан, тәкәр ахтар һим ара.* (Ашыг Әләскәр.)

ҺИНИ I ис.—Гуш сахлапылан јер, дам. *Кәкликлә долса да дашалты һинләр; О јетим јувалар инчијиб, күсүб* (Аға Лачынылы.)

ҺИНИ II ис. [әр.]—Вахт, заман. *Бу һиндә гапы дәјулдү.*

ҺОГГА I ис. [әр.]—Тирјәк чәкмәк үчүн чапғалы кий чубуг, гәлјан.

ҺОГГА II ис. [әр.]—Фокус, кәләк, һијлә. *Бакы (су бакы) нијә кәрәк версин, бу һә һоғгадыр дүзәлдибләр...* (Ч. Көзәлов.)

ЧАГ I ис.—Вахт, мүддәт. *Вурун, вурун алағы; Кемшиң өркинин чагы.* (М. Мүшфиғ.)

ЧАГ II сиф.—Кејфи јакшы олан, әһвали-руһијәсин саз олан. *Сән ејләрсән дамағымы чағ, кәлин!* (М. П. Вағиф.)

ЧАГ III сиф.—Көзәл, гәшәнк. *Ағ, чағ ғычы аллаһ јарадыб, бәндәси көрсүн.* (М. Ә. Мөчүз.)

ЧАЈ I ис. (чоғр.)—Гурунун сәтһиндә дәрә үзрә даима вә јалин чох һиссәсиндә ахан су.

ЧАЈ II ис. [чип.] (бот.)—Јарпағындан чај дәмләмәк үчүн истифадә едилән әтирли битки.

ЧАЈ I ис.—Чәпәр, һасар. *Кәлән јох, кәтирән јох; Батыб чалы, чәпәри.* (Һ. Ариф.)

ЧАЈ I сиф.—Сачы ағармыш, го-чалмыш. *Чал сачлары ортадан һачаланарағ кичкалларына төкүлмүшдү.* (С. Гәдирзадә.)

ЧАЈА I ис.—Чухур, чөкәк. *Ма-шың, балача бир чалада дирәнди.* (Ә. Мирзәчәфәрли.)

ЧАЈА II ис.—Јува. *Кәләрсән-кәләрсән галасы галыр; Данында кәклијин чаласы галыр.* (И. Таңдығ.)

ЧАЈАСЫ I ис.—Гатыг мајасы. *Чаласысыз гатыг олмаз.* («Аталар сөзү».)

ЧАЈАСЫ II ис.—Аравуран, арагарышдыран. *Мән ону таныјырам. Ғырх газана чаласыдыр.*

ЧАЈҒЫ I ис. (мус.)—Мусиги. *Әмижкилин гапысында үч кун үч кечә чалғы сәсләри кәсимләди.* (М. Ибраһимов.)

ЧАЈҒЫ II ис.—Һәјәт сүпүркәси. *Чалғыны көтүрүб, гапы-бачаны сүпүрдү.* (И. Шыхлы.)

ЧАЈМАГ I ф.—Мусиги әләтһиниң һәркәтә кәтирмәк. *Һава ифа сләмәк. Нечә илдир сән мусиги дәрсинә кедирсән, һеч дүз-әмәли чалмағы бачармырсән.* («Азәрб. кәңчләри».)

ЧАЈМАГ II ф.—Сапчмағ, динлә-мәк. *Бирдән чангыс көгүз бир илан кими елә бил ки, чалды Аға Назими.* (Ч. Көзәлов.)

ЧАЈМАГ III ф.—Бичмәк. *Китаб јазырсыңыз, от чалырсыңыз; Чалағ вурурсунуз, бағ салырсыңыз.* (Б. Ваһабзадә.)

ЧАЈМАГ IV ф.—Вурмағ. *Екәдир, хаһши етди она зәнк чаласыңыз, көзләјир.* (М. Ибраһимов.)

ЧАЈМАГ V ф.—Оғурламағ. *Моланың бөркүңү чалды оғру; Јүјүрүб гачды бир баға доғру.* (М. Ә. Сабир.)

ЧАНАГ I ис. (анағ.)—Исанын таз түмүјү, чанағ сүмүјү.

ЧАНАГ II ис.—Тахта каса. *Чанагы башында сынды.* («Аталар сөзү».)

ЧАНАГ III ис. (кәһн.)—Тәхминән 5 кг-а бәрабәр ағырлығ чәки вәһиди.

ЧАП I ис.—Мәтбәә. *Чап машинаы.*

ЧАП II ф.—Јармағ, доғрамағ. *Дағлары чапмаға јаранмыш инсан!* (С. Вургун.)

ЧАПМАГ I ф.—Сәјиртәдәк, бәрк сүрмәк. *Тандыкыл дә онун архи-сынча дәрнала чандылар.* (И. Шыхлы.)

ЧАПМАГ II ф.—Кәсмәк. *Мән бәд-бәхт өз ајағыма балта чалдым.* (Һ. Пәзәрли.)

ЧАПМАГ III ф.—Талан етмәк, гарәт етмәк. *Коханы көр, кәнди чап.* («Аталар сөзү».)

ЧАРПАЗ I ис.—Илкәк; бәнд; дүј-мә. *Чуханың гајтанлары, дүјмәләри ғырыг-ғырыг олду. Чарпазлардан бири онун дыр-нагына кечди.* (И. Шыхлы.)

ЧАРПАЗ II сиф.—Кәсншән, бир-бирини кәсэн. *Поладын бригадасында чарпаз бечәрмә ғыз-ғын кедирди.* (Ә. Вәлијев.)

ЧАТМА I ис.—Түфәңкләрниң баш-баша чатылмасы, јығылмасы. *Әһдә чатманы гучағлағыб узанды, елә бил синдә илә ои-лары дүшмәндән горујурду.*

ЧАТМА II ис.—Тикинти материал, тирлери үстүнө атылап тахта. Говишудан алдыгы чатмалар олмасайды, иш ики күн да ачкырчакды.

ЧАТМА III сиф.—Говишуг, битишик. Гапынын агзында учабожду, өлкүкүрк, чатма гашлы бир олан даңды. (И. Шыхлы.)

ЧАТМАГ I ф.—Летишмэк, өндө келдөлөрө жахылашмаг. Анчаг келдөлөр она чатыб атлары жанашы сурдүлөр. (И. Шыхлы.)

ЧАТМАГ II ф.—Галамаг. — Аж ушаглар, бир жахшы ошаг чатын. (И. Шыхлы.)

ЧАТМАГ III ф.—Ч а т ы л д ы гашлары онун кет-кедэ; Башыны өвчүнун ичинэ алды. (Э. Күрчажлы.)

ЧАХМАГ I ис.—Түфөнкни аташ ачмаг үчүн жарарлы һиссези. Нечэ куллэ хэзнэдэдир; Нечэ гундаг синэдэдир; Нечэ бармаг чахмагдадыр. (Б. Азэроглу.)

ЧАХМАГ II ис.—Алышган. Мүбһам нечинларин чахмаг дашындан; Алышыб фикримиз, жаныб гэлбимиз. (Б. Ваһабзадэ.)

ЧАШ I сиф.—Чаш, эрп, жап. Дејир, каш сэн чаши, чопур олајдын, мэним да чаным раһат олајды. (Анар.)

ЧАШ II ф.—Өзүнү итирмэк. Алма жанагына, ај габагына; Бахан кими аглым чашды, Күлөндам! (Ашыг Әлэсәр.)

ЧЕВИРМӘК I ф.—Дөндөрмөк. Јохса, јерин алгы үстүнэ чеврилэр, һәр шеј мәнв олуб кедэр. (Ч. Көзөлов.)

ЧЕВИРМӘК II ф.—Төрчүмө етмөк. Шаир Ладо Сулаберидзенин шејрлэриндән нүмунэ оларас икисини Азэрбајчан дилинэ чевириб охучулар тээдим едирәм. (Ф. Мехди.)

ЧӘКII I ис.—Агырлыг өлчәм. Чәкидә вә гижәтдә мүшгәриләр кәдәк кәлмәк Хәјбәрин олуб сүмүк азары. (Ч. Көзөлов.)

ЧӘКII II ис.—Балыгын бир нөвү.

Чәки балыгынын сајы кетдикчә артырылыр. Говишудан чаја төкүлүр.

ЧӘКII III ис.—Атын гаршынын атындан кечирилән гашы; јәһәрдә тапгыр. Өзү һәр шеји јохлады, атын чәкиләрини бәркитди. (И. Шыхлы.)

ЧӘКМӘ I ис.—Узунбогаз ајагабы. Нечә-нечә өлкәнин; Тозларына буланды чәкмәләр! (Б. Ваһабзадэ.)

ЧӘКМӘ II ис. (ким.)—Гајнамагла, гызмагла маддәләрин тәркиб һиссәләринә ајрылмаасы.

ЧӘКМӘ III ис.—Пловун бир нөвү. Сизә чәкмә биширим ки, дады дамагыныздан кетмәсин.

ЧӘКМӘ IV сиф.—Чәкилмши, дәртылмыш. Гара чәкмә гашлары чатылмышды, ири көзләри чох фикирли олса да, тәлжини сахлајырды. (М. Ибраһимов.)

ЧӘКМӘК I ф.—Дартмаг. Кабабы һәр бир тәрәфә чәкирди.

ЧӘКМӘК II ф.—Галдырмаг. Зурначылар чуша кәлиб даһа дазилә чәкирдиләр. (И. Шыхлы.)

ЧӘЛIIK I ис.—Әл агачы, аса. —Бах, бунун кими! —дејә кечи-саггал чәд ајага дуруб чәлијини она көстәрди. (С. Гәдирзадэ.)

ЧӘЛИK II ис.—Полад. Чәлик бир мәтанәт көстәриб јенә; Оладыг һәјәтдә мүзгәриб јенә. (М. Мүшфиг.)

ЧӘЛИK III сиф.—Арыг.—Вахтым јохдур,—дејиб Рәфаел тракторс чыхды вә гочанын зарылтылы сәсини чәлик атын кишинәјиши илэ богду. (И. Нәзәрли.)

ЧӘМӘN I ис.—Күл-чицәк олан јер. Шәрбатлардән ичә-ичә; Кедирдиләр о тајдакы чәмәнә. (М. Әлијев.)

ЧӘМӘN II ис. (бот.)—Этирли јабашы битки. Чәмән чичәјини этри бизи мәст еләмишиди.

ЧӘN I ис.—Мәјеләри сахламаг үчүн бөјүк габ. Су бураја јыгылыб күчлү насосла нәһәк чәли-

дән бајыра буруламаг. («Әдәб. вә инчәсәнәт».)

ЧӘN II ис.—Думан. Даг башына снди чән; Аг кәјинди чөл, чәлән. (Б. Азэроглу.)

ЧӘНK I ис. [фарс.]—Үчбучаг шәклиндә симли, дартымлы мусиги алаги.

ЧӘНK II ис.—Дили тутулма, нигги гурума; кәјләшмә, гыч олма. Хәстә үч күндән чох иди ки, чәнк олмушду.

ЧӘНK III ис. [фарс.]—Пәнчә. Бәләк бу Фирузә салыб ону лоту-потунун чәнккнә (М. Ибраһимов.)

ЧӘНK IV зәрф.—Бүрүшүк. ...Гырагында чәнк отуруб, кәјдә тикә гапмагдан, чәртиб чыхдым. (С. Рәһимов.)

ЧӘNKI I ис. [фарс.]—Дәф чалыб нәғмә охуја-охуја ојнајан рәггәсә. Чәнккннн газандыгы әнлик-киришана кедәр. («Аталар сөзү».)

ЧӘNKII II сиф.—Рәзил; мурдар; лачинс. О, чәнк и адама гошулмасан јажшыдыр.

ЧӘNLI I сиф.—Думанлы. Чәнли бир пәјвәз сәһәри иди. (И. Нәзәрли.)

ЧӘNLI II сиф.—Чәлләкли. Јај оlanda баглар арасы јолла чәнли машыналарын әлиндән тәрпәнмәк олмур.

ЧӘРТMӘK I ф.—Јонмаг. Ушагы каранданларыны чәртиб өзүнә вердим.

ЧӘРТMӘK II ф.—Бурахмаг; тәтији чәкмәк. О узун мүддәт фикирләшиди, әввәлмә бу фикирдән ваз кечмәк истәди, ләкин өзү дә билмәди ки, тәтији нечә чәртди.

ЧӘРТMӘK III ф.—Чүчәрмәк. Памбыг мүчәртиси тәзәчә чәртирди.

ЧӘЛ I ис.—Чөл тојугу. Даг дөшүндә чил олар; Чил кәкликләр чил олар. («Дастанлар».)

ЧӘЛ II сиф.—Халлы, ләкәли. Ачылды јаз күнү, әриди сојуг; Көрдүм саманлыга кирир чил тојугу. (С. Вургун.)

ЧИМ I ис.—Гарынгалар тәрәфиндән чыхарылап торпаг гаты.

ЧИМ II ис.—Бир бел (панатка) агзы гәдәр торпаг.

ЧИМ III ф.—Јујунмаг. Шүкуф гәбул ет бу ушаглары; Су гыдыр, тәләсик чимдир онлары. (И. Буллаури.)

ЧИМ IV әдат.—Тамам, тамамилә Инди о, атын чим тәрә батмасына дөзмәди. (И. Шыхлы.)

ЧИИ I ис.—Рүтбә, дәрәчә. Ким ондә тутса һөкүмәтдән бөјүк чин алачаг. (Ч. Бәркүшад.)

ЧИИ II ис.—Өлкә. Чин Халә Республикасы.

ЧИИ III ис.—Пиллә, гат. Ахы, Пүстә хала һарада көрмушдү ки, арзад әрдән бир чин јухарыда отура. (Ј. Дилбәли.)

ЧИИ IV ис.—Тахыл бичмәк үчүн ишләдилән динли дәрјаз. Јазы дүзүндә гызылсач замиләрә јеничә чин чәкиләчәкди. (Ч. Бәркүшад.)

ЧИИ V ис.—Хәјли, чохлу. Аллаһ көмәк еләсин, нә дејим... Анчаг гардаш бир чин күдфәтим вар, зарафат дејил. (И. Б. Вәзиров.)

ЧИИ VI ис.—Догру, һәгигәт. Не гәдәр арз, истәк; Чин слачаг бу илдә. (Э. Күрчажлы.)

ЧИИЛИ I сиф.—Чин өлкәсинин вәтәндашы, сакнин.

ЧИИЛИ II сиф.—Рүтбәли, вәзи-фәли.

ЧИИЛИ III сиф.—Ораглы. Әли ораглы-чинли бишинчиләр белә, хәләт-хәләт, бир-бир, ики-бир гачагын чагырышына кәлди. (С. Рәһимов.)

ЧИЧӘK I ис. (бот.)—Күл. Ағачлар ачыны чичәк; Јарпагы дәчәк-дәчәк. (М. Ә. Сабир.)

ЧИЧӘK II ис. (тиб.)—Хәстәлик. Јәни әкәр ушага вахт икән чичәк мајасынын дөјсән, дәхи о ушагы чичәк нохушлугу тутмаз. (Ч. Мәммәдулузадэ.)

ЧӨЛ I ис. (чогр.)—Дүз, болгыр. Мәнзәр сукан архасында; Санки чөлләр һакимидир. (Э. Күрчажлы.)

ЧӨЛ II *ис.*—Байыр, ешник. *О, нал-вага алыб гојду агзына вэ јед-јејэ чыхды чөлә.* (Ч. Ковалы.)
ЧУХА I *ис.* (*көһн.*)—Гафгазда үст-дөн кейизен узун киши палтары. *Мирод чуханын этәјиндэн*

ЧАГ I *ис.*—Чөпөр, һасар. *Бу ба-гыч чагыны нијә сөкүб јандыр-мырсыны?* (J. B. Чөмөнзө-минли.)

ЧАГ II *ис.*—Арабанын јанлары. *Фиридун атын чиловуну јахын-дакы арабанын чагына кечир-ди.* (M. Шәкили.)

ЧАЛАМАГ I *ф.*—Пејвәнд етмәк; бағламаг. *Кечән күнә күн чат-май, чаласан күнү күнә.* (Ө. Б. Нәвердијев.)

ЧАЛАМАГ II *ф.*—Төкмәк.—*Ахы, кәрәк өзүнүңкү дә өзүңә әл исит-мәјә очаг гоја, даһа бу очага су чалајыб сөндүрмәјә.* (С. Рә-һимов.)

ЧАЛАМАГ III *ф.*—Гатмаг, гарыш-дырмаг. *Мәни бу шиә чалама.*

ЧАН I *ис.* [фарс.]—Бәдән. *Ариф олан, бир од дүшүб чаныма; әриңиб дөндәрир а јага мәни.* (Аһыг Әләскәр.)

ЧАН II *ис.* [фарс.]—Севкили. *Хәс-тә кәчүл дәрду гәмдән ајрылды; Бу күн мәчлисилә бир чан кә-либдир.* (Аһыг Әләскәр.)

ЧАН III *көләкчи сөз.*—Әвизләмә мәнасында. *Чан Короглу, мәни багынала! Јаландан дедим ки, сәнилә достам.* («Короглу».)

ЧАНЛЫ I *сиф.*—Күчлү, гүввәтли, сағлам; јогуи. *Анам Мейри ғыса-бојду, әтли чанлы, агбәниз; ачыг алыны бир гадын иди.* (A. Шағл.)

ЧАНЛЫ II *сиф.*—Дирп, өлмәмши.

ЧӘБР I *ис.* [әр.] (*ријаз.*)—Ријазил-јат елмләриндән биринин ады. *Бу чәбр, һөндәсә билмәм нә де-ләк?* Уграшан бейини иңчит-лиш олур. (H. Чавид.)

ЧӘБР II *ис.* [әр.]—Зоракылыг, зор ишләтмә. *Бөјлә бир чәбри һө-кумәт дујса; Чәкәчәкдир башы-мыз бүрлү бәла.* (H. Чавид.)

дартыб јерә отуртду. (Ө. Вәли-јев.)

ЧУХА II *ис.*—Бәхт, талә. *Гара чу-ха јатды, ала чуха галхды.* («Аталар сөзү».)

Ч

ЧӘМИЛЈӘТ I *ис.* [әр.]—Бирлик, иттифаг. *Кедирдим кәтирәм ве-рәм директора, о да корлар чә-мијјәтинә апарсын.* («Азәрб. көпчләри».)

ЧӘМИЛЈӘТ II *ис.* [әр.]—Гурулуш. *Гурдугумуз чәмијјәт халғын ән көзәл истәк вә арзуларыны тәһәссүм етдирир.* («Комму-нист».)

ЧӘНК I *ис.* [фарс.]—Вуруш, дөјүш. *Дүзәлдирләр топ, түфәнк; Етмәк үчүн јарым чәнк.* (M. Мүшфиг.)

ЧӘНК II *ис.*—Мис габын һава-нлә төмәсдә олмаһы нәтичәсиндә гаралмасы.

ЧӘНКИ I *ис.* [фарс.] (*мус.*)—Гәһ-рәманылыг вә чәнкавәрлик руһу-ну ифадә едән күмраһ вә шән мусиги әсәри. *Короглунун чән-ки һавасы дағлара, дәрәләрә сәс салды.* (H. Мейди.)

ЧӘНКИ II *ис.* [фарс.]—Дөјүшчү, әскәр; далашган. *Сәһни һәмүсүн олса мәним гапыма кәлмәзсән, итил көзүмүн сабағындан чән-ки!—дејә говду.* (J. B. Чөмөнзө-минли.)

ЧӘЛД I *ис.* [әр.]—Үз, габыг. *Ки-табын чилди чох нәфис шәкил-дә һазырланмышды.*

ЧӘЛД II *ис.* [әр.]—Бөјүк бир ки-табын бөлүндүјү һиснмләрдән һәр бири, нүсхә. *Сечилиши әсәр-ләрин хүсүси бир чилдиниң бүтүнлүкдә «Дәли Күр» романы үчүн ајрылмасы тәсәдүфи дејил.* (B. Нәбијев.)

ЧӘРӘ I *ис.*—[Пәј, норма. ...*Чаһан ханым сон ајлар онун өзүнү дә сыхышдырмага, чирә илә до-ландырмага баишләмышды.* (M. Ибраһимов.)

ЧӘРӘ II *ис.* (*бот.*)—Тоһуму әдвип-јат үчүн истифадә олунаң битки.

ЧЫЗЫГ I *ис.*—Хәтт. *Чурбәчүр чызыгла вә даирәләр чәкил-миши бир ләһһәдә фабрикин ил-лик планы вә мәһсүдүн һансы шәһәрләрә көндәрилдији көстә-рилмиши.* (Анар.)

ЧЫЗЫГ II *ис.*—Һүдуду кеһмә, ләвғаланма, гүдурма. *Сән де-дин, мән динмәдим, алма даһа чызыгдан чыхдын, ағ елә-дин.* (Анар.)

ЧЫЛЫЗ I *сиф.*—Зәңф, арыг. *Хы-р-дабој, чылыз адамдыр, сәрчә Бағы.* (Ө. Чәфәрзадә.)

ЧЫЛЫЗ III *әдат.*—Лап, даһа. *Чылыз сән бизә кәләндә чин атына минир.*

ЧЫР I *сиф.*—Јабаны. *Мәчлис гәј-нашыр; чыр ары јувасы кими.* (P. Pза.)

ЧЫР II *сиф.*—Чипјалтили, зипкил-тили. *Валлаһ, чыр сәсиндән гулағымыз батды.* (С. Рүстәм.)

ЧЫР III *ф.*—Парчаламаг; дил-мәк. *Бәзән јаздыларымы сонра чырыб атырам.* (P. Pза.)

ЧӨВҺӘР I *ис.* [әр.]—Маһијјәт, әсас маја. *Асәф Зейналлынын ис-те'дадынын мајасында әсил сә-нәт чөвһәри вар иди.* («Ком-мунист».)

ЧӨВҺӘР II *ис.* [әр.]—*Чавашир,* гаһ-даш, гүјмәтли даһ. *Мин чөвһәр кизләниши ән кичик дашында.* (M. Мүшфиг.)

ЧӨВҺӘР III *ис.* [әр.]—Туршу. *Һә-мин пулун чүзә һиссәсинә мага-залардан ади шәкәр тозу вә ли-мон чөвһәри алыр.* («Комму-нист».)

ЧҮЈҮР I *ис.* (*зоол.*)—Чейрлабән-зәр һейван. *Бојуну ирдәи үзә-дыб сәртликлә бүкән, шахәли бүјнүзларыны ојнадан чүјүр бизә сары кәлир.* («Әдәб. сә ин-чәсәнәт».)

ЧҮЈҮР II *ис.* (*бот.*)—Сөјүдәохшар ағач. *Чүјүрдәни тохунан сәбәт даһа мөһкәм олур.*

ЧҮМЛӘ I *ис.* [әр.] (*грам.*)—Бит-миш бир фикир ифадә едән сөз вә ја сөз бирләшмәләриндән ибарәт дил ваһиди.

ЧҮМЛӘ II *ис.* [әр.]—Һамысы, бү-түн. *Чүмлә долашды, гојма-јыл! Ни јавалашды, гојмајыл!* (M. Ә. Сабир.)

ЧҮРӘ I *ис.* (*зоол.*)—Өрдәј-оқшар кичик су гушу.

ЧҮРӘ II *ис.*—Форма, һөв. *Јох, инсанлар анадан бир чүрә до-ғулмајыр.* (Ө. Күрчәјлы.)

ЧҮРӘ III *сиф.* (*мус.*)—Сазын дөрд сымли кичик һөвү.

ЧҮТ I *ис.* (*көһн.*)—Јерн шумлајыб әкин әкмәк үчүн көнд тәсәррү-фат аләти вә она тошулан һейван бирликдә чүт адлашыр.

ЧҮТ II *нум. сөз.*—Гоша. *Бир чүт чораб.*

Ш

ШАЛ I *ис.*—Баш өртүјү. *Бүрүнүбдүр күл әндамы; Турмә шалын сачагына.* (Ө. Күрчәј-лы.)

ШАЛ II *ис.*—Јун парча, кишири. *Ал, бу сәһни. Бу да онун,—дејә кишири шалы көстәрди.* (H. Шыхлы.)

ШАМ I *ис.* [фарс.]—Ахшам; ахшам јемәји.

ШАМ II *ис.* [әр.]—Јандырмаг үчүн мумдан һазырланмыш чисим. *Јаныр сахсы парчасынын үстү-ндә бир шам.* (P. Pза.)

ШАМ III *ис.* (*бот.*)—Илин һәр фәслиндә јашыл олан ағач, сәрв.

Шам ағачы билди бу кейфијјә-ти; Сөјләди: «Бәсдир, бурахын сөһ-бәти». (M. Ә. Сабир.)

ШАН I *ис.* [әр.]—Шөһрәт, ад-сан. *Јаначаг олса рәсәдхана бизә; Шан верир фәһнилә тарихими-зә.* (H. Чавид.)

ШАН II *ис.* [фарс.]—Пәтәк, бал јыгмаг үчүн мумдан һазырлан-мыш хүсуси јер. *Бу шанғы үс-күкләри нијә балсыз олсун...* («Азәрб. көпчләри» газети.)

ШАНА I *ис.* [фарс.]—Ағачдан һа-зырланмыш јабајабәнзәр көнд тәсәррүфат аләти. *Чана дејмиши*

кандидлар жабаны, шананы чакы дедилер. («Гачаг Нэби».)

ШАПА II ис. [фарс.]—Дараг. Теларинда шана, элинде хына; Јагит, јемон элмэр додага дүшүдү. (Ашыг Элексар.)

ШАПА III ис. [фарс.]—Хэлбир. Тахылы шанадан кечирдим.

ШАР I ис.—Күрө. Јер күрәси.

ШАР II ис.—Дар богазлы шүшө вә ја дөмир габ.

ШАР III ис. (чоғр.)—ССРИ-нин шивмал дөңнзлөриндө ики ада арасында вә ја материк илә ада арасында олан дөңиз богазы.

ШАХ I ис. [фарс.]—Будаг, гол-будат. Алманы шахдан үзмө; Бир анлыг бахмаг үчүн. (П. Ариф.)

ШАХ II ис.—Үтүлү, эвилмәмнин. Дүңдө ш а х ы сынмамыш кост-јум. гар кими аг нејлон көјнөк аерды, јахасына гара галстук багламышиды. (Ә. Мирзочөфөр-ли.)

ШАҺ I ис. [фарс.]—Һөкмдар. Шаһ саг олсун, бу сүрүд; Бәс бир көпөк, дејил көрөк! (С. Вургун.)

ШАҺ II ис. [фарс.]—Шаһматда әсас фигур. Шаһматда әсас мәгсәд шаһы чыхылмаз вәзижәтә салмагдыр. («Азәрб. көңчләр» гәзети.)

ШАҺ III ис. [фарс.]—Дини ары. Агча ханым, һәр јувада бирчә дини ары олар, она шаһ дејәр-ләр. (С. С. Ахундов.)

ШАҺ IV сиф. [(фарс.)—Көркәмли. Тәдәсүф етмирәм, Етибар, бала; Сән өзүн һәјатда шаһ әсәрим-сән. (Б. Азәроглу.)

ШАҺ V сиф. [фарс.]—Дүз. Һеч вахт әјилмәши о шаһ вүга-рын; Өнүндә ган ичан гәсбарла-рын. (Б. Азәроглу.)

ШӘВӘ I ис.—Агат, гүјмәтли гара-лаш. Фатманы гапы гоншудан јыгми гызылаарла бәзәмишиди-ләр; арагчынын габагында гызыл пидәк, бојунда мәрчан, иччи, гызылы шәвә, дөшидә кәрдән-

бәнд... вар иди. (Ј. В. Чәмәнзә-минли.)

ШӘВӘ II сиф.—Гапгара. Онун ири, шәвә көзләри варды.

ШӘҚӘР I ис.—Ғөнд. Магазадан 5 кг шәкәр алдым.

ШӘҚӘР II ис.—Хәстәлијин бир нөвү. О, шәкәр хәстәлијинә тутулуб.

ШӘКИЛ I ис. [әр.]—Рәсм, табло. Гәзетә анасынын шәкли ву-рулмушду. (Ч. Көзәлов.)

ШӘКИЛ II ис. [әр.]—Форма. Дағ-ларын әтәкләриндәки көјлүк аја-зығыр, шәклини дәјиширди. (С. Рәһимов.)

ШӘКИЛ III ис. [әр.] (грам.)—Нөв. Фе'лин хүсуси вә үмуми шәкил-ләри вар.

ШӘКИЛ IV ис. [әр.]—Драм әсә-риндә пәрдәнин кичик һиссәси. И. Әфәндијевин «Баһар сүлары» пјеси 5 пәрдә, 9 шәкилдән ибарәтдир.

ШӘКИЛ V ис. [әр.]—Тәрз. О, геј-ри-ади шәкилдә ачылмыш көзләрилә мәни сүздү вә тәлеји илә разылашан сәслә деди. (М. Ибраһимов.)

ШӘЛӘ I ис.—Јүк, баглама. Күчүн чатан шәләдән јапшы, бала, сәнин она зорун чатмаз. (Ч. Кө-зәлов.)

ШӘЛӘ II сиф.—Бөјүк.—Һә, нечә-сән шәлә гујруг, гузу әти дад-лыдыр?—дејиб әјилди вә гујру-гундан тутмаг истәди. (М. Ибра-һимов.)

ШӘР I ис. [әр.]—Пислик, мүсибәт, бәла. Аһ көпрүдүкчә шу хаим бәшәр; Јер үзү даим гусачаг зүл-мү шәр. (Һ. Чавид.)

ШӘР II ис. [әр.]—Гаранлыг. Шәр гарышан кими тез будағлара; Дырманыр бир анда тојуг, чүчә-ләр. (Б. Ваһабзадә.)

ШӘР III ис. [әр.]—Бөһтан. Билет алмадыгы бәс дејил, јазыг арва-дын үстүнә шәр атыр. (Ч. Кө-зәлов.)

ШӘРГИ I ис. [әр.]—Маһны. Гә-филдән гаршыда партлајан бир

мәрми курчатусу гызын шәргис-сини гырды. (С. Гәдирзадә.)

ШӘРГИ II сиф. [әр.]—Шәрглә олан. Шәрги Сибир овалыгы.

ШӘСТ I ис. [фарс.]—Ох атанла-рын бармағларына кечирдикләри сүмүк бармағлыг.

ШӘСТ II ис. [фарс.]—Ләјагәт; нү-фүз, мәвлик. —Әмр един!—дејә хәфијә генералы шәстини сындырмады. (С. Рәһимов.)

ШИВӘ I ис. [фарс.]—Ләһчә, тәләф-фүз. Даима сөзләри әрәб шивә-синә ујгун бир тәрздә чәкәр гызыгын бир төвр илә. (Һ. Чавид.)

ШИВӘ II ис. [фарс.]—Наз, гәмзә, әда. Нәдир бу назланшы, нәдир бу шивә? (М. Мүшфиг.)

ШИКӘСТӘ I ис. [фарс.]—Секаһ мәгамында зәрблн мугам. Тарын телләриндә кәсмә шикәстә; Тутмундун дишилдә бир татлы бәстә. (М. Мүшфиг.)

ШИНКӘСТӘ II ис. [фарс.]—Фарс ја-зысында бир хәттин ады. Хәтгәт Нәчәфгулу мәктәбинин дизи ди-биндә чох отурмуш, сүнбүли, реј-һани, нәсх, шикәстә, сүлс хәтләриндән дәрә алмышды. (Ә. Чәфәрзадә.)

ШИРӘ I ис.—Мејвәләрдән алын-нан маје. Һеј күл битирмишәм, агач әкмишәм; Әлван чичәкләрдән ширә чәкмишәм... (О. Сарывәл-ли.)

ШИРӘ II ис.—Ев ағартмаг үчүн килдән ширланмыш мәһлул, сыјыг. Евин диварына ширә чә-киб ағардардылар.

ШИТ I сиф.—Дузсуз јағ, кәрә. Шит јағ.

ШИТ II сиф.—Јүнкүл. Бу исә шит сөзләри олан маһныларын ја-ранмасына кәтириб чыхарыр. («Әдәб. вә инчәсәнәт».)

ШИШ I ис. (тиб.)—Бөдәндә әмәл-ә кәлән габарма (хәстәлик). Дир-сәкдән јухары голумда шити әмәл кәлди. (М. Ибраһимов.)

ШИШ II ис.—Кабаб чәкмөк үчүн дөмирдән вә ја ағачдан дүзәл-дилмиш алат. Биз бурада елә тәдбир көрмүшүк ки, нә шити јаначаг, нә кабиб. (П. Әфәнди-јев.)

ШИШ III сиф.—Гәлби, јүксәк. Одур ки, шити дағлара инди ба-хыб «аһ» дејур. (С. Вургун.)

ШИШ IV ф.—Габармаг, көпмөк. Бирдән устанын өскүрәји тутду; богазынын дамарлары көмкөј көјәрби шити. (Г. Илкин.)

ШОР I ис.—Кәсмик. Бир аз чыл-ха шор, бир ејмә дә тури га-тыг көндәрмишиди. (Ә. Вәлијев.)

ШОР II ис. (чоғр.)—Гурумун көлләрин јериндә әмәл кәлән шоранлыг.

ШОР III ис.—Ичиндә јағ вә ју-мурта олан чоғал.

ШОР IV сиф.—Дузлу. Кор да би-лир, балыг шордур. («Аталар сөзү».)

ШОРАН I ис.—Әкинә јарамајан саһә. Торпагымыз шоран, су-јумуз аз, тохумumuz да кеч јети-шәндир. (Ә. Вәлијев.)

ШОРАН II ис. (бот.)—Јандырмаг үчүн истифадә едилән битки.

ШТАТ I ис. [алм.]—Бир идәрә ин-чиләринин сабит һејәти.

ШТАТ II ис. [алм.]—Бир сыра өл-кәләрдә әразн бөлкүсү.

ШУРА I ис. [әр.]—Һөкүмәт, совет. Мән бу шура вәтәнили севи-рәм; Јалачымы, күлшәними се-вирәм. (М. Мүшфиг.)

ШУРА II ис. [әр.]—Ичләс. Баха-лым шура нә гәрара кәлир. (Һ. Чавид.)

МҮНДЭРИЧАТ

Азәрбајҹан дүшндә омонимја	3
Омоним сөзләр	3
Омонимләрин мүәјҹәләшдирилмәси	4
Омонимләрин инкишафы вә јаранма јоллары	9
Лексик јолла әмәлә кәлән омонимләр	10
Омонимләрин тәснифи	23
Оморфемләр	31
Сөзләрлә шәкилчиләрин омонимлији	36
Синтактик омонимләр	37
Омоним сөз бирләшмәләр	39
Фразеоложи омонимләр	42
Омоним чүмләләр	44
Дүғәтин гурулушу вә ондан истифадә етмә гәјдалары	46
Дүғәтдә кедән ихтисарлар	48

Нәширјјат редактору *З. Гачыјева*.
 Бәдни редактору *А. Әләкбәров*.
 Техники редактору *Б. Қаримова*.
 Корректорлары *С. Гасымова, С. Аслинова*.
 ИБ — 1290.

Јыгылмага верилмин 25/VI-1980-чи ил. Чапа им-
 заланын 3/III-1981-чи ил. ФГ 24560. Қағыз фор-
 маты 84×108^{1/2}. Қағыз № 3. Јүксәк чап. Физики
 чап вәреји 3.875. Шәрти ч. в. 6,51. Учот нәшр.
 вәреји 8.1. Сифарин № 1418. Тиражи 5000. Чилд-
 дә гүјмәти 75 гәп.

Азәрбајҹан ССР Дөвләт Нәширјјат, Полиграфја
 вә Китаб Тичарәти Ишләрн Комитәсинин
 «Маариф» Нәширјјаты, Бақы, Ә. Тағызадә күчә-
 си, № 4.

Азәрбајҹан ССР Дөвләт Нәширјјат, Полиграфја
 вә Китаб Тичарәти Ишләрн Комитәсинин 26 Бақы
 комиссары адына мәғбәәси, Бақы, Әли Байрамов
 күчәси, № 3.

Азербайджанское государственное издательство
 учебно-педагогической литературы «Маариф»
 г. Баку, ул. А. Тагизаде, № 4.

Типография им. 26 бакинских комиссаров г. Баку,
 ул. А. Байрамова, № 3.

Гасанов Гасрат Али оглы
СЛОВАРЬ ОМОНИМОВ
СОВРЕМЕННОГО АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО
ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА
(на азербайджанском языке)

Азербайджанское государственное издательство
учебно-педагогической литературы «Маариф»

Баку — 1981